

5 december 2023 (update)

Oorspronkelijke taal: Nederlands

COI FOCUS

NOORD-MACEDONIË

Algemene situatie

Disclaimer:

Dit COI-product is geschreven door de documentatie- en researchdienst Cedoca van het CGVS en geeft informatie voor de behandeling van individuele verzoeken om internationale bescherming. Het document bevat geen beleidsrichtlijnen of opinies en oordeelt niet over de waarde van het verzoek om internationale bescherming. Het volgt de richtlijnen van de Europese Unie voor de behandeling van informatie over herkomstlanden van april 2008 en is opgesteld conform de van kracht zijnde wettelijke bepalingen.

De auteur heeft de tekst gebaseerd op een zo ruim mogelijk aanbod aan zorgvuldig geselecteerde publieke informatie en heeft de bronnen aan elkaar getoetst. Het document probeert alle relevante aspecten van het onderwerp te behandelen, maar is niet noodzakelijk exhaustief. Als bepaalde gebeurtenissen, personen of organisaties niet vermeld worden, betekent dit niet dat ze niet bestaan hebben.

Alle gebruikte bronnen staan kort vermeld in een voetnoot en uitgebreid beschreven in een bibliografie achteraan het document. Bronnen die geconsulteerd maar niet gebruikt werden, staan in een lijst van geraadpleegde bronnen. In uitzonderlijke gevallen worden bronnen niet bij naam genoemd. Wie specifieke informatie uit dit document gebruikt, moet de bronverwijzing uit de bibliografie vermelden.

Publicatie of verspreiding van dit document is alleen mogelijk na schriftelijke toestemming van het Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen.

This COI-product has been written by Cedoca, the Documentation and Research Department of the CGRS, and it provides information for the processing of individual applications for international protection. The document does not contain policy guidelines or opinions and does not pass judgment on the merits of the application for international protection. It follows the Common EU Guidelines for processing country of origin information (April 2008) and is written in accordance with the statutory legal provisions.

The author has based the text on a wide range of public information selected with care and with a permanent concern for crosschecking sources. Even though the document tries to cover all the relevant aspects of the subject, the text is not necessarily exhaustive. If certain events, people or organisations are not mentioned, this does not mean that they did not exist.

All the sources used are briefly mentioned in a footnote and described in detail in a bibliography at the end of the document. Sources which have been consulted but which were not used are listed as consulted sources. In exceptional cases, sources are not mentioned by name. When specific information from this document is used, the user is asked to quote the source mentioned in the bibliography.

This document can only be published or distributed with the written consent of the Office of the Commissioner General for Refugees and Stateless Persons.

Inhoudstafel

Lijst van afkortingen	3
Inleiding	4
1. Democratie	5
1.1. Algemeen	5
1.2. Politieke omstandigheden en organisatie van verkiezingen	7
1.3. Strijd tegen corruptie	11
1.4. Strijd tegen georganiseerde misdaad	14
1.5. Toetredingsproces tot de EU	16
2. Rechtstoestand/rechtsbescherming	18
2.1. Wetgeving in verband met bescherming en toepassing in de praktijk	18
2.1.1. Wetgeving rond mensenrechten en basisvrijheden	18
2.1.2. Wetgeving rond discriminatie en haat	20
2.1.3. Wetgeving rond asiel	22
2.2. Veiligheidsdiensten	23
2.2.1. Algemene werking	23
2.2.2. Klachten in verband met de politie	25
2.3. Het gerecht	27
2.3.1. Algemene werking	27
2.3.2. Gerechtelijke hervormingsstrategie	29
2.4. Systeem van daadwerkelijke rechtsmiddelen tegen schending van rechten en vrijheden zoals neergelegd in het EVRM, BUPO-verdrag en antifolterverdrag	31
2.4.1. Beroepsmogelijkheden	31
2.4.2. Juridische bijstand in de gewone rechtsgang	31
2.5. Bijkomende toegangsmogelijkheden tot bescherming	33
2.5.1. Ombudsdienst	33
2.5.2. Commissie voor de preventie van en bescherming tegen discriminatie (CPPD)	35
2.5.3. Ngo's en internationale mensenrechtenorganisaties	36
2.6. Detentieomstandigheden	38
3. Specifieke situaties	40
3.1. Roma	40
3.1.1. Positie in de maatschappij	40
3.1.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën	42
3.1.3. Houding autoriteiten	43
3.1.4. Bijstand ngo's	46
3.2. Huiselijk geweld	47
3.2.1. Positie in de maatschappij	47
3.2.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën	48
3.2.3. Houding autoriteiten	49
3.2.4. Bijstand ngo's	51
3.3. LGBTI	53
3.3.1. Positie in de maatschappij	53
3.3.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën	55
3.3.3. Houding autoriteiten	57
3.3.4. Bijstand ngo's	59
3.4. Journalisten, activisten, vrijheid van meningsuiting	60
3.4.1. Positie in de maatschappij	60
3.4.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën	62
3.5. Etnisch Albanese minderheid	63
Samenvatting	66
Bibliografie	68

Lijst van afkortingen

AI	Amnesty International
BUPO	Burgerrechten en Politieke rechten
CPT	European Committee for the Prevention of Torture
DICCIPS	Department for Internal Control, Criminal Investigations and Professional Standards
DPA	Democratic Party for Albanians
DUI	Democratic Union for Integration
EOM	External Oversight Mechanism
ERRC	European Roma Rights Centre
EU	Europese Unie
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
GRECO	Group of States against Corruption
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia
LGBTI	<i>Lesbian Gay Bisexual Transsexual Intersexual persons</i>
MHC	The Helsinki Committee for Human Rights of the Republic of Macedonia
MYLA	Macedonian Young Lawyers Association
OCCPO	Public Prosecutor's Office for Prosecuting Organised Crime and Corruption within the Public Prosecutor's Office
OFA	Ohrid Framework Agreement
OVSE	Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa
PMU	Police Misconduct Unit
PSU	Professional Standards Unit
SCPC	State Commission for the Prevention of Corruption
SDSM	Social Democratic Union of Macedonia
SPO	Special Prosecution Office
TI	Transparency International
UÇK	Ushtria Çlirimtare Kombëtare
USDoS	United States Department of State
VMRO-DPMNE	Internal Macedonian Revolutionary Organization – Democratic Party for Macedonian National Unity
WAVE	Women against Violence Europe

Inleiding

Deze COI Focus geeft zicht op de actuele situatie in Noord-Macedonië. De informatie in deze COI Focus loopt tot en met 15 november 2023.

Sinds jaren volgt Cedoca de situatie in Noord-Macedonië op de voet. De informatie in dit document wordt per bron chronologisch weergegeven. Informatie die dateert van vóór 2017 komt, voor zover ze niet meer relevant is, niet meer aan bod.

Dit document is een actualisering van de gelijknamige COI Focus van 15 december 2022.

De COI Focus bespreekt de algemene situatie maar de aandacht gaat hierbij specifiek naar de rechtstoestand, de toepassing van de rechtsvoorschriften in het democratische stelsel, de politieke omstandigheden, de mate waarin vervolging of mishandeling voorkomen en er tegen eventuele vervolging of mishandeling bescherming geboden wordt.

Het eerste hoofdstuk analyseert de staat van de democratie. Hierbij gaat de aandacht naar de capaciteit van het kiesstelsel en naar de gang van zaken in de politiek tijdens de laatste jaren, maar ook naar de strijd tegen corruptie en georganiseerde misdaad.

In het tweede hoofdstuk gaat de aandacht naar de wetgeving in verband met de bescherming van burgers (inclusief de toepassing ervan) tegen eventuele schendingen van de mensenrechten. Verder is er aandacht voor het functioneren van het gerecht en de veiligheidsdiensten. Dit hoofdstuk biedt ook een overzicht van de mogelijke rechtsmiddelen in geval van een eventuele schending van bepaalde rechten en vrijheden.

Het derde hoofdstuk onderzoekt een aantal heel specifieke situaties, met name de situatie van de Roma, van slachtoffers van huiselijk geweld, van LGBTI-persoon, van journalisten en activisten en van de etnisch-Albanese minderheid.

Doorheen de tekst zijn hyperlinks aangebracht die bepaalde thema's verbinden met informatie uit andere hoofdstukken. Bedoeling is dat de tekst hierdoor gemakkelijker ook thematisch kan geraadpleegd worden.

Deze COI Focus is gebaseerd op een brede waaier van relevante, gespecialiseerde en actuele COI-bronnen over Noord-Macedonië. Het gaat hierbij over publicaties van andere lidstaten van de Europese Unie (EU), van de European Union Agency for Asylum (EUAA), van het United Nations Office of the High Commissioner for Refugees (UNHCR), van de Raad van Europa en van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken (United States Department of State, USDoS), alsook publicaties van internationale ngo's en organisaties (Freedom House, Amnesty International (AI), Human Rights Watch (HRW), de Bertelsmann Stiftung, Reporters Without Borders). Ten slotte zijn ook een aantal Noord-Macedonische bronnen opgenomen zoals nationale ngo's en de nationale en internationale mediakanalen.

Ook de relevante informatie uit de jaarlijkse landenrapporten van de Europese Commissie (EC) maakt deel uit van dit overzicht. In deze rapporten evalueert de EC de lokale implementering van het EU-uitbreidingsbeleid voor Noord-Macedonië. Dit uitbreidingsbeleid is gebaseerd op vooropgestelde criteria waarvan sommige ook relevant zijn in dit COI-overzicht.

1. Democratie

1.1. Algemeen

Noord-Macedonië heeft zich in 1991 onafhankelijk verklaard van het toenmalige Joegoslavië.¹ De officiële naam Noord-Macedonië bestaat evenwel pas sinds 13 februari 2019. Aan de naamsverandering was in 2018 een referendum onder de Noord-Macedonische bevolking voorafgegaan (zie ook [1.2.](#))² die groen licht heeft gegeven tot de zogenoemde Prespa-overeenkomst tussen Griekenland en Noord-Macedonië en de hiermee gepaard gaande erkenning van de nieuwe naam (zie ook [1.5.](#)).³

Noord-Macedonië is een parlementaire democratie. Volgens de Bertelsmann Stiftung (2022), een internationale instelling die onderzoek verricht naar sociale evoluties in Europa en de Verenigde Staten (VS) met het oog op een optimalisering van het ondernemersklimaat en van de trans-Atlantische samenwerking, is de scheiding der machten voorzien tussen de wetgevende macht (het éénkamerige parlement of de *Sobranie*); de uitvoerende macht (president en regering) en de gerechtelijke macht. De verkozen president is staatshoofd en opperbevelhebber van de strijdkrachten. De president kan éénmalig een veto stellen tegen door het parlement goedgekeurde wetgeving. Wanneer een wet hierna een tweede keer wordt voorgelegd, moet de president deze aanvaarden. Anno 2022 werkt de president (Stevo Pendarovski, zie ook [1.2.](#)) goed samen met de regering, vermits ze tot dezelfde politieke familie behoren, de Social Democratic Union of Macedonia (SDSM). Het Grondwettelijk Hof waakt erover dat nieuwe wetgeving conform is aan de Grondwet. Individuele burgers kunnen zich tot dit hof wenden om de grondwettelijkheid van een wet na te laten gaan.⁴

Alle etnische groepen zijn ook daadwerkelijk vertegenwoordigd in het parlement en de Albanese minderheid (zie [3.5.](#)) is via minstens één politieke partij ook vertegenwoordigd in de regering zelf.⁵ De inclusie van etnische minderheden bij zowel de wetgevende als de uitvoerende macht is immers expliciet voorzien door het zogenoemde Ohrid Framework Agreement (OFA), het vredesverdrag dat in augustus 2001 een einde maakte aan een gewapend conflict tussen de (etnisch) Albanese minderheid en de (etnisch) Macedonische meerderheid (zie ook [3.5.](#)).⁶

Nog volgens de Bertelsmann Stiftung (2022) functioneert het parlement goed maar is het wel heel sterk gepolariseerd.⁷ Vooral de (huidige) oppositiepartij Internal Macedonian Revolutionary Organization – Democratic Party for Macedonian National Unity (VMRO-DPMNE) houdt een harde etno-nationalistische, verdelende lijn aan (tegen de Albanese minderheid) en blijft ook gekant tegen de naamsverandering. De etno-nationalistische mobilisering door politieke actoren verhindert de ontwikkeling van één gemeenschappelijke (natie-)staat voor alle burgers.⁸

De sterke polarisering tussen regering en oppositie is, nog steeds volgens de Bertelsmann Stiftung, het belangrijkste obstakel om te komen tot een verhoogde efficiëntie van de instellingen. In de periode 2020-2022 is slechts in zeldzame situaties nog een consensus over nieuwe wetgeving bereikt (zoals bijvoorbeeld de Wet over de preventie van en bescherming tegen geweld op vrouwen en huiselijk geweld, zie ook [3.2.](#)). Toch stelt deze bron (2022) ook dat alle invloedrijke politieke actoren de democratische instellingen altijd zijn blijven aanvaarden en dat ook de oppositie in 2021 blijven deelnemen is aan het politieke debat in het land (zie ook [1.2.](#)). De interetnische relaties bij de

¹ Europa Nu, Noord-Macedonië, s.d., [url](#)

² Euractiv, 01/10/2018, [url](#); Flüchtlingsrat Baden-Württemberg, 02/2019, [url](#)

³ UN Secretary General [website], 13/02/2019, [url](#)

⁴ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.12, [url](#); EASO, 11/2016, [url](#)

⁵ EASO, 11/2016, [url](#)

⁶ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.7, [url](#)

⁷ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.12, [url](#)

⁸ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, pp. 6-7, [url](#)

bevolking (zie ook [3.5.](#)) zelf zijn, nog steeds volgens deze bron, op het terrein overigens aan het verbeteren en de gewone burgers aanvaarden de legitimiteit van de democratische instellingen.⁹

Freedom House stelt in 2023 dat het nationale beleid democratisch is, maar dat de polarisatie tussen de regering en de oppositie instellingen ernstig belemmert bij het uitvoeren van hun officiële taken. Verkiezingen (zie ook [1.2.](#)) zijn over het algemeen vrij, maar een gebrek aan voldoende electorale hervormingen belemmert de transparantie ervan.¹⁰

Ook de Europese Commissie EC stelt in het *North-Macedonia 2022 Report* dat het werk van het parlement ontsierd wordt door polarisatie (zie ook [3.5.](#)) die de aanneming van veel wetgeving vertraagt.¹¹ Volgens de EC (2022, 2023) is de interetnische situatie op het terrein zelf evenwel heel kalm gebleven. Het OFA wordt zonder meer geïmplementeerd (zie ook [3.5.](#)). Er is bijvoorbeeld een Comité voor de relaties tussen de gemeenschappen actief dat haar inspanningen nog verhoogd heeft, onder meer door studenten uit de verschillende gemeenschappen samen te brengen.¹²

De EC heeft in 2018 een officiële communicatie uitgebracht waarin de staat van de democratie in Noord-Macedonië (net als in de andere landen van de westelijke Balkan) in verband wordt gebracht met het fenomeen *state capture* (het kapen van de staat). Het gaat over een sterke verwevenheid tussen politieke en economische elites waarbij ook corruptie (zie ook [1.3](#)) en georganiseerde misdaad (zie ook [1.4.](#)) een fundamentele rol spelen. Het gevolg van de verwevenheid is dat de politiek (op alle niveaus) uitgebreid tussenkomt bij het gerecht, de overheidsadministraties en de media. Het fenomeen geeft aanleiding tot een gevoel van straffeloosheid en ongelijkheid in de samenleving.¹³ In 2023 herhaalt de EC in een officiële communicatie dat er in de zogenoemde toetredingslanden, waaronder dus ook Noord-Macedonië, elementen van *state capture* aanwezig blijven. Ook brengt de EC dit concept in verband met de activiteiten van oligarchen.¹⁴

Het fenomeen *state capture* is in 2020 ook door het Clingendael-instituut en door Transparency International (TI), een internationale *watchdog* die de internationale anticorruptiebeweging aanvoert, in detail uit de doeken gedaan:

“State capture is understood as efforts by private actors and public actors with private interests to redirect public policy decisions away from the public interest, using corrupt means and clustering around certain state organs and functions.”¹⁵

“State capture can be defined as systemic political corruption in which politicians exploit their control over a country’s decision-making processes to their own advantage.”¹⁶

“State capture refers to a process in which (political) actors infiltrate state structures with the help of clientelist networks and use these state structures as a mantle to hide their corrupt actions. These political elites can exploit their control over state resources and powers for private or partypolitical gain. In its most extreme form, state capture entrenches itself into every part and level of society and state, leading to the monopolisation of power in the hands of one political party and its leadership.”¹⁷

Volgens het Clingendael-instituut (2020) is cliëntelisme het essentiële onderdeel van *state capture*. De machtsbasis voor de politieke elites zijn cliëntelistische netwerken waarbij politici hun kiezers bedienen met overheidsmiddelen. Het kapen van de staat gaat, volgens deze bron, veel verder dan kleinschalige corruptie ten voordele van het eigen netwerk. Het gaat over een systematisch misbruik

⁹ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.14, [url](#)

¹⁰ Freedom House, 05/2023, [url](#)

¹¹ EC, 12/10/2022, p.9, [url](#)

¹² EC, 8/11/2023, p.12, [url](#); EC, 12/10/2022, p.11, [url](#)

¹³ EC, 06/02/2018, p.3, [url](#)

¹⁴ EC, 8/11/2023, pp.8, 28, 29, [url](#)

¹⁵ TI, 2020, p.6, [url](#)

¹⁶ Clingendael Instituut, 20/09/2020, p.1, [url](#)

¹⁷ Clingendael Instituut, 20/09/2020, pp.2-3, [url](#)

van de overheidsmiddelen dat het democratische principe van *checks* en *balances* aanvreet, in het voordeel van de heersende partij. Wat Noord-Macedonië betreft, brengt het rapport van het Clingendael-instituut vooral de regeerperiode van Gruevski (2006-2016) (voor de gerechtelijke vervolging en vlucht van Gruevski zie ook [1.2.](#)) in verband met het fenomeen van het kapen van de staat.¹⁸

Volgens een ander uitgebreid rapport (2020) over het fenomeen van het kapen van de staat (*state capture*) in de westelijke Balkan steekt Noord-Macedonië er bovendien wanneer het gaat over corruptie en netwerken van cliëntelisme. Ook dit rapport verwijst in het bijzonder naar de periode 2010-2013. Een zaak (de zogenoemde Tank case) waarbij Nikola Gruevski een aanbesteding heeft laten opstellen en uitvoeren voor de aankoop van een Mercedes-Benz limousine wordt hierbij als heel emblematisch beschouwd voor de hele periode.¹⁹

Ook de Bertelsmann Stiftung (2020 en 2022) zet uitvoerig uiteen hoe cliëntelisme in Noord-Macedonië een cruciale rol speelt bij de keuze van burgers voor een bepaalde partij. Zo geeft deze bron aan dat wanneer politieke partijen aan de macht komen, deze steevast manieren vinden om publieke middelen over te dragen aan hun kiespubliek. Hierbij gaat het bijvoorbeeld over jobs bij de overheid, subsidies voor landbouwers of verhoging van de pensioenen. Ook dit rapport noemt hierbij in 2020 met name de VMRO-DPMNE maar ook de partij Democratic Union for Integration (DUI) van de Albanese minderheid.²⁰ In 2022 herhaalt de Bertelsmann Stiftung dit.²¹ Ze voegt hier dan nog aan toe dat de uitvoerende macht er nog steeds in slaagt om invloed uit te oefenen op de wetgevende macht, op het gerecht en op de gerechtshoven. Ook elites uit de zakenwereld spelen, volgens deze bron, een belangrijke rol in het politiek proces van Noord-Macedonië.²² De Bertelsmann Stiftung schrijft in haar rapport van 2022 wel dat de regering intussen probeert om de democratie en de rechtsstaat te versterken en - in tegenstelling tot in 2020 - schrijft deze bron dat de regering nu het fenomeen *state capture* probeert te beteugelen.²³

Ook het USDoS rapport (2023) wijst erop dat een cliëntelistisch systeem in het land actief is waarbij politieke partijen bepaalde voordelen en gunsten aan hun leden overdragen. Volgens deze bron is het nu de VMRO-DPMNE die de huidige regering beschuldigt van het verderzetten van deze praktijken.²⁴

De volgende hoofdstukken behandelen een aantal aspecten van de staat van de democratie in Noord-Macedonië meer in detail. Het gaat hierbij over de politieke omstandigheden en de manier waarop verkiezingen worden georganiseerd ([1.2.](#)), over de strijd tegen corruptie en tegen georganiseerde misdaad ([1.3.](#) en [1.4.](#)) en over de inspanningen om zich te voegen naar de waarden en normen van de EU ([1.5.](#)).

1.2. Politieke omstandigheden en organisatie van verkiezingen

Algemeen gesproken schrijft het USDoS-mensenrechtenrapport elk jaar opnieuw dat burgers in Noord-Macedonië over het recht beschikken om hun regering te kiezen via vrije, eerlijke, geheime en regelmatig georganiseerde verkiezingen gebaseerd op algemeen en gelijk stemrecht.²⁵

Sinds de onafhankelijkheid van het land in 1991 hebben twee partijen de Noord-Macedonische politiek beheerst: de SDSM en de VMRO-DPMNE. De SDSM is de opvolger van de voormalige communistische partij en de VPRO-DPMNE bouwt verder op de erfenis van de Noord-Macedonische

¹⁸ Clingendael Instituut, 20/09/2020, pp.2-3, [url](#)

¹⁹ TI, 2020, [url](#)

²⁰ Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, [url](#)

²¹ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.15, [url](#)

²² Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.10, [url](#)

²³ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.4, [url](#)

²⁴ USDoS, 21/03/2023, pp.24-25, [url](#)

²⁵ USDoS, 21/03/2023, p.24, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p.28, [url](#); USDoS, 03/2021, [url](#)

revolutionaire beweging in het begin van de 20ste eeuw. Beide partijen zijn hoofdzakelijk etnisch-Macedonisch. Sinds 2002 nemen deze partijen telkens ook het voortouw bij de electorale coalities.²⁶

Op 27 april 2017 bestormen nationalistische mannen het parlement en ze verwonden een aantal parlementsleden van de toenmalige oppositie waaronder Zaev (SDSM) en enkele journalisten.²⁷ De leider van de Albanese minderheidspartij Democratic Party for Albanians (DPA), Ziadin Sela, wordt bij de aanval zelfs heel ernstig verwond.²⁸

Na dit incident komt Zoran Zaev (SDSM) in mei 2017 snel aan de macht van een nieuwe regering. In het *North Macedonia 2018 Report* van de EC staat beschreven hoe de politieke crisis omgeslagen is en het beleid van de nieuwe regering nu gericht is op een integratie in de EU. Volgens de EC (2018) heeft de regering-Zaev meteen stappen gezet om het systeem van *checks and balances* terug te herstellen en de democratie en de rechtsstaat te versterken. De burgermaatschappij krijgt voortaan een constructieve rol te spelen bij het beleid. Verder staat in dit rapport dat de interetnische situatie fragiel blijft maar dat de situatie op het terrein kalm is gebleven (zie ook [3.5.](#)).²⁹

Nog in 2017 zijn lokale verkiezingen gehouden die ruim gewonnen zijn door de SDSM-regeringspartij. Freedom House (2018), een Amerikaanse ngo die research en beleidsadvies voorziet op het gebied van mensenrechten, democratie en politieke vrijheden, schrijft over deze verkiezingen dat ze bijgedragen hebben tot het creëren van vertrouwen in de regering en de democratische instellingen.³⁰

In mei 2018 wordt voormalig premier Nikola Gruevski (VMRO-DPMNE) tot twee jaar gevangenisstraf veroordeeld vanwege zijn rol in de aankoop van een luxewagen (Tank Case, zie ook [1.1.](#)) door de overheid. In november 2018 wordt deze straf in beroep bevestigd.³¹ Gruevski verlaat onmiddellijk het land via Albanië en met de hulp van Hongaarse diplomaten bereikt hij Hongarije. Hij verblijft sindsdien in Boedapest. Een Hongaarse rechtbank wijst in juni 2019 een vraag van Noord-Macedonië af om Gruevski aan het land uit te leveren.³² In 2020 wordt Gruevski nogmaals veroordeeld in een nieuwe corruptiezaak terwijl hem nog vier andere processen wachten.³³ Op 8 juni 2022 vaardigt een rechtbank van eerste aanleg in Skopje nogmaals een gevangenisstraf uit aan de nog steeds voortvluchtige Gruevski. Het gaat over een gevangenisstraf van zes jaar voor ambtsmisbruik in een zaak met codenaam Talir 2.³⁴

Ook andere betrokkenen bij een aantal schandalen uit de Gruevski-jaren zijn intussen veroordeeld. In juli 2018 worden een aantal personen die het parlement hadden aangevallen tot straffen van meer dan 13 jaar gevangenis veroordeeld.³⁵ Ook in 2021 volgen nog veroordelingen voor deze feiten.³⁶ Zo heeft de mensenrechten-ngo Amnesty International (AI) in zijn jaarrapport over 2021 opgemerkt dat de onderzoeken naar ernstige misdrijven door voormalige ministers en gezagdragers (onder meer mensenrechtenschendingen) zijn verdergezet. Het voormalige hoofd van de inlichtingendienst is in februari 2021, samen met tien voormalige politieagenten veroordeeld voor hun aandeel in een afluisterschandaal in 2015. Ook is de voormalige parlementsvoorzitter veroordeeld voor zijn rol in de bestorming van het parlement in april 2017 (zie supra).³⁷

Op 30 september 2018 heeft het land een referendum georganiseerd over een eventuele toetreding tot de Europese Unie (EU) en de Noord Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO). Hiervoor moet de

²⁶ Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, [url](#)

²⁷ Euractiv, 28/04/2017, [url](#)

²⁸ Balkan Insight, 05/07/2018, [url](#)

²⁹ EC, 17/04/2018, [url](#)

³⁰ Freedom House, 11/04/2018, [url](#)

³¹ RFE/RL, 10/11/2018, [url](#)

³² Balkaninsight, 27/06/2019, [url](#)

³³ RFE, 29/09/2020, [url](#)

³⁴ Balkan Insight, 30/08/2022, [url](#)

³⁵ Balkan Insight, 05/07/2018, [url](#)

³⁶ Le Courrier des Balkans, 28/07/2021, [url](#)

³⁷ AI, 29/03/2022, [url](#)

bevolking aanvaardden dat het land een nieuwe naam aanneemt, namelijk Noord-Macedonië (Prespa-Agreement, zie ook [1.1.](#) en [1.5.](#)). De deelnemers kiezen massaal voor de naamsverandering. Belangrijke kanttekening hierbij is wel dat maar één derde van het kiespubliek aan het referendum heeft deelgenomen.³⁸ Deze lage opkomst heeft naderhand twijfel gecreëerd over de geldigheid van de uitslag maar uiteindelijk heeft de regering beslist om de uitslag te valideren. De OVSE-observatiemissie heeft in dit verband besloten dat het referendum op onpartijdige wijze geleid is en dat de fundamentele vrijheden doorheen de hele campagne gerespecteerd zijn. Volgens de observatiemissie was de verkiezingsadministratie collegiaal en heeft ze de deadlines gerespecteerd. Wel merkt dit rapport op dat de media door de afwezigheid van een nee-kamp problemen hadden om een evenwichtige berichtgeving te realiseren. De referendumdag zelf is, volgens dit rapport, kalm verlopen en was goed georganiseerd. De procedures zijn goed, professioneel en transparant uitgevoerd.³⁹

Freedom House stelt in 2019 dat de kieswetten tamelijk robuust zijn en dat de verkiezingen van 2017 verbeteringen hebben gekend inzake de toegankelijkheid van de resultaten en de rapportering door de kiescommissie. De organisatie ziet wel nog een aantal ambiguïteiten en onnauwkeurigheden die nog niet zijn aangepakt in de kieswetten.⁴⁰

Op 21 april en 5 mei 2019 worden presidentsverkiezingen gehouden. Als eindwinnaar (51,66 %) komt Stevo Pendarovski (SDSM) uit de bus. Hij is een verdediger van de overeenkomst met Griekenland, toetreding tot de EU en ook tot de NAVO (zie ook [1.5.](#)). Tegenkandidate Gordana Siljanovska-Davkova heeft 44,73% gehaald. De opkomst is opnieuw laag.⁴¹ De OVSE-observatiemissie schrijft dat deze verkiezingen goed zijn voorbereid. De verkiezingsdag is vlot verlopen en de belangrijkste procedures zijn op een transparante manier gevolgd. De transparantie van de partijfinanciering is echter verminderd door onvolledige rapportering.⁴²

Het *North-Macedonia 2019 Report* van de EC schrijft over de voorbije verkiezingen en het referendum van 2018 dat het goede verloop, de goede omkadering ervan, de implementering van oudere OVSE-aanbevelingen de weg naar democratische processen in het land verder versterkt hebben.⁴³

De overwinning van Pendarovski in mei 2019 heeft een impasse opgelost tussen de wetgevende en uitvoerende macht vermits beide machten nu tot dezelfde politieke familie behoren (SDSM). Algemeen gesproken besluit Freedom House dat de regering sinds 2019 beter functioneert. De SDMS heeft ook op een verantwoordelijke manier geregeerd, steeds in overleg met de blokken van de etnisch Albanezen.⁴⁴

In mei 2020 noteert Freedom House dat de spanningen tussen de twee grootste partijen verminderd zijn.⁴⁵ Deze bron schrijft ook dat er (na de verkiezingen van 2019 en het referendum van 2018) in Noord-Macedonië een gevoel van echte electorale legitimiteit is teruggekeerd in het staatsbestel.⁴⁶ Freedom House (2020) schrijft wel dat er nog steeds tekortkomingen en onnauwkeurigheden in de kieswetgeving zijn. Intimidatie en het kopen van stemmen komen nog steeds voor en ook patronagenetwerken (cliëntelisme, [zie 1.1.](#)) blijven invloedrijk.⁴⁷

In oktober 2019 heeft premier Zaev vervroegde verkiezingen uitgeroepen voor 12 april 2020. Dit is een reactie op het uitstellen van de toetredingsonderhandelingen door de EU, wat voor de premier

³⁸ Euractiv, 01/10/2018, [url](#)

³⁹ OSCE, 03/05/2019, [url](#)

⁴⁰ Freedom House, 04/02/2019, [url](#)

⁴¹ Euronews, 06/05/2019, [url](#)

⁴² OSCE, s.d., [url](#)

⁴³ EC, 29/05/2019, p.7, [url](#)

⁴⁴ Freedom House, 24/02/2022, [url](#)

⁴⁵ Freedom House, 06/05/2020, [url](#)

⁴⁶ Freedom House, 06/05/2020, [url](#)

⁴⁷ Freedom House, 06/05/2020, [url](#)

politiek gezichtsverlies inhield.⁴⁸ Als gevolg van de COVID-19-pandemie hebben deze verkiezingen uiteindelijk pas plaatsgevonden op 15 juli 2020. Ze zijn slechts nipt gewonnen door de SDSM van Zoran Zaev. De (nipt) verliezende VMRO-DPMNE heeft de regeringsvorming evenwel niet verhinderd en eind augustus is het nieuwe kabinet van premier Zaev goedgekeurd.⁴⁹ Op 31 augustus 2020 wordt hij door het parlement als premier aangeduid in een regeringscoalitie waarin een belangrijke rol is weggelegd voor de partij DUI van de Albanese minderheid.⁵⁰ Afspraak is dat het premierschap 100 dagen voor het einde van de regeertermijn aan een etnische Albanees zal worden overgedragen.⁵¹

Volgens de internationale observatiemissie van de OVSE, geciteerd in het USDoS-mensenrechtenrapport (2023), zijn de verkiezingen van 2020 over het algemeen op doeltreffende wijze georganiseerd maar is de juridische basis ervan ondermijnd door substantiële herzieningen van de kieswet en de daaropvolgende ad-hoc regels die tijdens de pandemie waren uitgevaardigd. Het geciteerde rapport typeerde de verkiezingen als echt competitief, ondanks het beperkte vermogen van politici om tijdens de pandemie actie te ondernemen. De verkiezingsdag is vlot verlopen.⁵²

Freedom House maakt melding van minder gevallen van kiezersintimidatie, minder gevallen van het kopen van stemmen en minder gevallen van ander (verkiezingsgerelateerd) wangedrag.⁵³ Ook in het *Nations in Transit Report* van Freedom House (2021) is aandacht voor de verbeteringen en de vooruitgang op het gebied van het electorale proces, met minder onregelmatigheden dan in het verleden.⁵⁴

In het *North Macedonia Report* van de EC (2020, 2022, 2023) staat eveneens dat het wettelijk kader van het land bijdraagt tot de organisatie van democratische verkiezingen en dat er een zekere vooruitgang is gemaakt bij de aanpak en implementering van de aanbevelingen van de vorige OVSE-observatiemissies. Er is wel nog vooruitgang te boeken bij het systematisch updaten van de kiezerslijsten en ook andere, oude aanbevelingen moeten bijtijds aangepakt worden. Voor dit alles is meer politieke wil vereist. In 2023 schrijft de EC dat er geen vooruitgang meer geboekt is bij het implementeren van de OVSE-aanbevelingen.⁵⁵ In dit rapport staat ook nog dat de interetnische situatie (zie ook 3.5.) in de politieke arena rustig is gebleven. Er wordt ook werk gemaakt van een decentralisatie van het beleid en een verbeterd financieel beheer en belastingenbeleid bij de gemeentes.⁵⁶ In het *North-Macedonia 2021 Report* van de EC staat dat het parlement (ondanks de polarisatie) is blijven functioneren op het gebied van haar wetgevende en toezichthoudende functies.⁵⁷

Bij de lokale verkiezingen van oktober 2021 heeft de SDSM grote nederlagen geleden. Grote winnaar is de VMRO-DPMNE.⁵⁸

Volgens de Bertelsmann Stiftung (2022) zijn ook deze verkiezingen op een professionele, transparante en onpartijdige manier gehouden. Ze hebben het vertrouwen genoten van de meeste betrokkenen. De beide rondes zijn kalm verlopen en alle kandidaten hebben de resultaten aanvaard. Deze bron meldt dat ook de OVSE-observatiemissie zich positief heeft uitgelaten over deze

⁴⁸ RFE/RL, 21/10/2019, [url](#)

⁴⁹ Freedom House, 21/05/2021, [url](#)

⁵⁰ Balkan Insight, 31/08/2020, [url](#)

⁵¹ Freedom House, 28/04/2021, [url](#)

⁵² USDoS, 21/03/2023, p.1, [url](#)

⁵³ Freedom House, 21/05/2021, [url](#)

⁵⁴ Freedom House, 28/04/2021, [url](#)

⁵⁵ EC, 06/10/2020, p.8, [url](#); EC, 12/10/2022, p.8, [url](#)

⁵⁶ EC, 06/10/2020, pp.10-11, [url](#)

⁵⁷ EC, 19/10/2021, pp.3-4, [url](#)

⁵⁸ KAS, 11/2021, [url](#)

stembusslag omdat alle sleutelprocedures gevolgd zijn. Er zijn wel een aantal duidelijke gevallen van het kopen van stemmen (zie ook cliëntelisme [1.1.](#)) vastgesteld.⁵⁹

Ook volgens het *Annual report on Human Rights and Democracy in the World (2021 country updates)* van de EU zijn de lokale verkiezingen van 2021 competitief geweest en zijn de fundamentele vrijheden hierbij gerespecteerd. Het wettelijk kader in Noord-Macedonië is, volgens dit rapport, bevorderlijk voor de organisatie van democratische verkiezingen.⁶⁰

Nog op de dag van de verkiezingen zelf heeft Zaev (SDSM) aangekondigd dat hij zal aftreden als premier.⁶¹ Op 16 januari 2022, na twee maanden van politieke crisis, heeft het parlement dan Dimitar Kovacevski van de SDSM als nieuwe premier aangesteld van een nieuwe regeringscoalitie (SDSM en twee partijen van etnische Albanezen). De centrum-rechtse VMRO-DPMNE heeft tegen de vorming van de nieuwe SDSM-regering gestemd en heeft nieuwe (vervroegde) parlementsverkiezingen geëist.⁶²

Volgens het mensenrechtenrapport van de EU is het parlement doorheen 2021 de belangrijkste instelling gebleven voor politieke dialoog, met actieve participatie door alle politieke partijen.⁶³ In mei 2022 heeft de VMRO-DPMNE echter een actieve blokkade van het parlement aangekondigd (door middel van filibustertactieken), zolang de regering geen nieuwe (vervroegde) verkiezingen uitschrijft.⁶⁴

In maart 2023 heeft premier Dimitar Kovacevski van de SDSM de samenstelling van zijn regeringscoalitie opnieuw gewijzigd in de hoop om op die manier meer constitutionele hervormingen te kunnen doorvoeren in het kader van het toetredingsproces tot de EU (zie ook [1.5.](#)). De regering bestaat nu uit de SDSM, DUI en de Alliance for Albanians in plaats van de Albanian Alternative.⁶⁵

1.3. Strijd tegen corruptie

TI heeft in haar rapport over het kapen van de staat (*state capture*, zie ook [1.1.](#)) uit 2020 gesteld dat de gebrekkige implementering van anticorruptiewetgeving, -instellingen en -strategieën in de westelijke Balkanlanden geleid heeft tot wat de ngo georganiseerde corruptie noemt: een symbiose van georganiseerde misdaad (zie ook [1.4.](#)), criminele methodes en corruptie op hoog niveau die een frauduleus ecosysteem creëert. Zij die toegang hebben tot macht worden in dit systeem verrijkt en beschermd.⁶⁶

Volgens de gegevens van de Regional Anti-Corruption Initiative, een intergouvernementele organisatie bestaande uit negen zuidoost-Europese landen die zich inzet voor een betere bestrijding van corruptie, beschikt Noord-Macedonië over een anticorruptiebeleidsdocument (State Program for Prevention and Repression of Corruption and Prevention and Reduction of Conflict of Interest) en een onafhankelijk anticorruptie-orgaan dat moet toezien op de implementering van dit document, namelijk de Staatscommissie voor de preventie van corruptie (State Commission for the Prevention of Corruption, SCPC). Het beleidsdocument kan gehandhaafd worden op zowel de hoogste als de lagere niveaus. Verder is er de Afdeling voor georganiseerde misdaad en corruptie (Sector for Organized Crime and Corruption), een veiligheidsdienst van het ministerie van Binnenlandse Zaken, die op het terrein onderzoek kan voeren naar corruptie op hogere niveaus. De SCPC heeft, sinds februari 2019 wanneer er een nieuwe directie is aangesteld, een Nationale strategie voor de preventie van corruptie en belangenvermenging (National Strategy for Prevention of Corruption and Conflict of Interest) opgesteld met een bijhorend Actieplan 2020/2021-2024/2025. Beide zijn in april

⁵⁹ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.9, [url](#)

⁶⁰ EEAS, 30/03/2022, pp.9-11, [url](#)

⁶¹ KAS, 11/2021, [url](#)

⁶² RFE, 17/01/2022, [url](#)

⁶³ EEAS, 30/03/2022, pp.9-11, [url](#)

⁶⁴ Balkan Insight, 10/05/2022, [url](#)

⁶⁵ OBCT, 24/03/2023, [url](#)

⁶⁶ EWB, 06/05/2021, [url](#)

2021 door het parlement aangenomen. De SCPC moet waken over de implementering ervan en moet het parlement hierover informeren.⁶⁷

Noord-Macedonië heeft ook alle internationale anticorruptieverdragen onderschreven, waaronder het Verdrag tegen corruptie van de VN.⁶⁸

Op 17 oktober 2019 is Noord-Macedonië toegetreden tot het internationale Sibenik-netwerk dat nationale anticorruptie-agentschappen toelaat met elkaar in contact te treden met het oog op de uitwisseling van informatie, *knowhow* en best practices.⁶⁹

In augustus 2020 heeft de regering een vicepremier aangesteld die verantwoordelijk is voor de coördinatie van de strijd tegen corruptie.⁷⁰

In oktober 2020 heeft de GRECO (Group of States against Corruption), het anticorruptie-orgaan van de Raad van Europa een nieuw interim-rapport gepubliceerd waarin de resultaten van een missie naar Noord-Macedonië staan opgeschreven. Bedoeling van de missie was na te kijken in hoeverre Noord-Macedonië werk heeft gemaakt van eerdere aanbevelingen om corruptie tegen te gaan bij parlementsleden, rechters en parketmagistraten. Het rapport concludeert dat de aanpak van de aanbevelingen niet langer globaal onbevredigend is en dit is dus een verbetering te noemen.⁷¹

Op 14 juli 2021 heeft de regering de Nationale strategie voor de versterking van de slagkracht voor financiële onderzoeken en confiscatie van eigendommen 2021-2023 (National Strategy for Strengthening Capacities for Financial Investigations and Confiscation of Property 2021-2023) aangenomen.⁷²

In 2015 is de zogenoemde Special Prosecution Office (SPO) opgericht. Deze instantie diende onderzoek te voeren naar corruptiezaken op hoog niveau. De instantie werd snel ook gezien als het speerpunt tegen praktijken die begaan werden onder en door toenmalig premier Nikola Gruevski.⁷³ In de zomer van 2019 is Katica Janeva, het hoofd van de instantie, echter zelf in verband gebracht met spilfiguren in een vermeende afpersingszaak. Zij heeft ontslag genomen en de SPO is zelf het voorwerp geworden van politiek getouwtrek over haar eigen bevoegdheden.⁷⁴ Op 21 augustus 2019 is Janeva gearresteerd op verdenking van misbruik van het ambt.⁷⁵ In maart 2020 is de SPO definitief opgedoekt. Volgens het *North Macedonia 2020 Report* van de EC zijn alle procureurs van de SPO daarna teruggekeerd naar hun oorspronkelijke parketten maar hebben ze daar de leiding blijven houden over hun SPO-zaken.⁷⁶ Ook volgens AI zijn twintig niet-afgesloten cases naar het reguliere parket overgeheveld. Het proces tegen de voormalige chef van de geheime politie en de voormalige minister van Binnenlandse Zaken in verband met een afluisterschandaal kon verderlopen.⁷⁷ In juni 2020 is Janeva veroordeeld tot zeven jaar gevangenisstraf en in juli 2021 is ze overgebracht naar de gevangenis van Skopje waar ze haar straf moet uitzitten.⁷⁸

In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport staat al jarenlang dat geloofwaardige gevallen van ernstige overheids corruptie één van de belangrijkste mensenrechtenproblemen vormt.⁷⁹ Corruptie komt, volgens deze bron, ook voor bij ambtenaren. Zo wordt corruptie bij gevangenispersoneel endemisch genoemd.⁸⁰ Volgens de voorzitter van de SCPC gaat 20 % van de corruptieklachten over

⁶⁷ EC, 19/10/2021, [url](#); Regional Anti-corruption Initiative, s.d., [url](#)

⁶⁸ EC, 12/10/2022, p.23, [url](#)

⁶⁹ CoE, 17-18/10/2019, [url](#)

⁷⁰ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.31, [url](#)

⁷¹ CoE - GRECO, 02/10/2020, [url](#)

⁷² USDoS, 13/04/2022, p.30, [url](#)

⁷³ EC, 29/05/2019, [url](#)

⁷⁴ Balkan Insight, 16/07/2019, [url](#); Balkan Insight, 30/07/2019, [url](#)

⁷⁵ Balkan Insight, 21/08/2019, [url](#)

⁷⁶ EC, 06/10/2020, [url](#)

⁷⁷ AI, 07/04/2021, [url](#)

⁷⁸ Republika, 23/07/2021, [url](#)

⁷⁹ USDoS, 20/04/2018, [url](#); USDoS, 13/03/2019, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p.1, [url](#)

⁸⁰ USDoS, 13/04/2022, p.4, [url](#)

corruptie bij het gerecht.⁸¹ Het feit dat de overheid de grootste werkgever van het land is geeft, nog steeds volgens deze bron, eveneens aanleiding tot een vorm van corruptie. Zo hebben in het verleden mensen op de *payroll* van de overheid gestaan die geen echte functie in de bureaucratie vervulden. Zelfs nog in januari 2021 heeft de regering nogmaals een plan aangenomen om in 237 overheidsinstellingen 1.349 ambtenaren aan te stellen voor een functie bij een ministerie dat – op dat moment – niet eens een officiële positie in het overheidsapparaat had (zie ook cliëntelisme, [1.1.](#)).⁸²

In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2022) staat intussen wel dat de regering in de loop van 2021 stappen heeft ondernomen om corrupte beleidsmakers en ambtenaren te identificeren, te vervolgen en te bestraffen.⁸³ Dit wordt in 2023 herhaald. In 2022 zijn talloze rechtszaken tegen voormalige beleidsmakers van start gegaan of afgerond. Nog steeds volgens deze bron werken rechtbanken echter wel met een grote achterstand, vooral in zaken rond corruptie op hoog niveau en zaken waar veel beschuldigen bij betrokken zijn.⁸⁴

Het *North Macedonia Report* van de EC schrijft jaarlijks dat het wetgevende en institutionele raamwerk voor de strijd tegen corruptie voorzien is. Ook schrijft deze bron jaarlijks dat het land goede vooruitgang boekt bij het onderzoeken, vervolgen en veroordelen van corruptiezaken (ook op hoog niveau).⁸⁵

Het *2018 Report* van de EC vernoemt de toenmalige SPO als het keerpunt in de strijd tegen corruptie. De slagkracht van de instellingen laat, volgens dit rapport, evenwel structurele en operationele tekortkomingen zien.⁸⁶

In het *North Macedonia 2019 Report* van de EC staat dat de SCPC steeds transparanter wordt en dat de SPO op dat moment nog haar leidende rol bevestigd heeft in het onderzoeken en vervolgen van corruptie op hoog niveau.⁸⁷

In het *North-Macedonia 2021 Report* wordt verwezen naar de Nationale strategie voor de preventie van corruptie en het bijhorende actieplan dat het parlement in april 2021 heeft aangenomen (zie supra). Volgens dit rapport worden de zaken verdergezet die de (intussen ontmantelde) SPO was begonnen (zie ook supra). Er is zelfs sprake van nieuwe zaken die geopend zijn op basis van onderzoek van de vroegere SPO. Ook de SCPC is, volgens de EC, pro-actief geweest en heeft verschillende zaken geopend tegen beleidsmakers van hoog niveau.⁸⁸ Dit rapport geeft ook concrete cijfers uit 2020 van onderzoeken door het parket (Public Prosecutor's Office for Prosecuting Organised Crime and Corruption within the Public Prosecutor's Office, OCCPO) en door de Afdeling voor georganiseerde misdaad en corruptie van Binnenlandse Zaken; van aanklachten en van lopende rechtszaken in verband met corruptie, ambtsmisbruik, witwassen van geld⁸⁹

Het *North Macedonia 2022 Report* verwijst eveneens naar zaken bij het OCCPO en de SCPC.⁹⁰ In 2023 schrijft de EC echter dat het bijzonder verontrustend is dat een versnelde parlementaire procedure de Strafwet gewijzigd heeft. De maximumstraffen voor specifieke corruptiegerelateerde misdrijven zijn hierbij verlaagd. Er zijn ook gevolgen voor de verjaringstermijn van dit soort

⁸¹ USDoS, 13/04/2022, p.30, [url](#)

⁸² USDoS, 13/04/2022, p.30, [url](#); USDoS, 11/03/2020, [url](#); USDoS, 03/03/2017, [url](#)

⁸³ USDoS, 13/04/2022, p.1, [url](#)

⁸⁴ USDoS, 21/03/2023, pp.1,7,26, [url](#)

⁸⁵ EC, 12/10/2022, pp.21-22, [url](#); EC, 19/10/2021, p.23, [url](#); EC, 06/10/2020, p.6, [url](#); EC, 29/05/2019, p.4 [url](#); EC, 17/04/2018, [url](#)

⁸⁶ EC, 17/04/2018, [url](#)

⁸⁷ EC, 29/05/2019, p.4 [url](#)

⁸⁸ EC, 19/10/2021, p.6, [url](#)

⁸⁹ EC, 19/10/2021, p.23, [url](#)

⁹⁰ EC, 12/10/2022, pp.21-22, [url](#)

misdriven waardoor een groot aantal corruptiezaken op hoog niveau, onder meer van de vroegere SPO beïnvloed of zelfs stopgezet zullen worden.⁹¹

In 2020 schrijft Freedom House (net als in 2019) dat corruptie een ernstig probleem blijft en dat er wijdverspreide straffeloosheid heerst voor corrupte ambtenaren, inclusief parlementsleden en mensen binnen het gerecht. Volgens deze bron is corruptie ook op de universiteiten alomtegenwoordig. Corruptie heeft zodoende ook een impact op het invullen van opleiding, loopbaan en sociale mobiliteit bij individuele burgers.⁹² Freedom House schrijft in 2021 dat gevallen van ernstige corruptie en van aanbestedingsschandalen blijven opduiken.⁹³ Volgens deze bron (2021) blijft ook kleinschalige corruptie nog steeds een probleem. Bijna 30% van de bevolking heeft in een enquête in 2019 aangegeven dat overheids personeel hen in het voorbije jaar om smeergeld heeft gevraagd.⁹⁴

Ook AI heeft het in haar jaarrapport over 2019 nog altijd over wijdverspreide corruptie op het niveau van de regering en ministers.⁹⁵

Het rapport van de Bertelsmann Stiftung (2020) merkt op dat het wettelijk kader tegen corruptie wel bestaat maar dat er meer horizontale samenwerking nodig is tussen de bevoegde diensten.⁹⁶ In 2022 schrijft deze bron dat de strijd tegen corruptie één van de belangrijkste uitdagingen blijft voor Noord-Macedonië. Strategische documenten moeten nog geïmplementeerd worden en middelen moeten hiervoor vrijgemaakt worden. Regeringspartijen moeten, volgens dit rapport, werk maken van de aanpak van corruptie bij hun eigen leden.⁹⁷

In dit rapport staat ook dat de afhandeling van corruptiezaken (onder meer de zaken die initieel waren opgestart door de SPO) door het gerecht extreem lang duurt.⁹⁸ Ook het TI-rapport (2020) over het fenomeen van het kapen van de staat (*state capture* [zie 1.1.](#)) heeft het over rechters die passief zijn en talmen met de processen tegen *high level* corruptie. Gemiddeld duren dit soort zaken vijf jaar.⁹⁹

1.4. Strijd tegen georganiseerde misdaad

Volgens de website Global Organized Crime Index¹⁰⁰ heeft Noord-Macedonië alle relevante verdragen in verband met de georganiseerde misdaad geratificeerd, is het land lid geworden van de NAVO (zie ook [1.5.](#)) en heeft het goed samengewerkt met Europol. Op bilateraal niveau heeft het land operaties met Albanië en Griekenland gehad, die geleid hebben tot talloze arrestaties in verband met drugshandel. De Nationale strategie voor de strijd tegen mensenhandel en smokkel is, volgens deze bron, wel de enige dergelijke strategie die het land heeft opgezet.¹⁰¹ Deze bron stelt ook nog dat de huidige regering een periode van relatieve, politieke stabiliteit heeft ingeleid en ook een verbetering van het democratische beleid. De regering is namelijk begonnen met de aanpak van het fenomeen van *state capture* (zie ook [1.1.](#) en [1.2.](#)).¹⁰²

⁹¹ EC, 8/11/2023, p.21, [url](#)

⁹² Freedom House, 04/02/2019, [url](#); Freedom House, 06/05/2020, [url](#)

⁹³ Freedom House, 21/05/2021, [url](#)

⁹⁴ Freedom House, 28/04/2021, [url](#)

⁹⁵ AI, 16/04/2020, pp.55-56 [url](#)

⁹⁶ Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, p.13, [url](#)

⁹⁷ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.37, [url](#)

⁹⁸ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.13, [url](#)

⁹⁹ TI, 2020, p.23, [url](#)

¹⁰⁰ Een multidimensionaal instrument dat het niveau van criminaliteit en veerkracht tegen de georganiseerde misdaad voor 193 landen beoordeelt aan de hand van drie belangrijke pijlers: criminele markten, criminele actoren en veerkracht. De Index is ontwikkeld over een periode van twee jaar en put uit zowel kwantitatieve als kwalitatieve bronnen, en wordt ondersteund door meer dan 350 deskundige beoordelingen en evaluaties door regionale observatoria

¹⁰¹ Global Organized Crime Index, s.d., [url](#)

¹⁰² Global Organized Crime Index, s.d., [url](#)

Wat betreft de strijd tegen georganiseerde misdaad staat in het rapport van de Bertelsmann Stiftung (2020) dat criminele groeperingen, die zoals clans opereren, voor risico's zorgen in noordelijk en westelijk (landelijk) Noord-Macedonië.¹⁰³ In 2022 schrijft deze bron evenwel dat deze risico's onder controle zijn dankzij het monopolie dat de staat heeft over het gezag (zie ook [2.2.1.](#)).¹⁰⁴

Het *North Macedonia Report* van de EC staat jaarlijks over de strijd tegen georganiseerde misdaad dat het land in enige mate voorbereidingen heeft getroffen en vooruitgang heeft geboekt op verschillende gebieden. Het wettelijk kader is – algemeen gesproken – in lijn met de Europese standaarden.¹⁰⁵

In 2019 schrijft de EC dat er is een Nationaal Coördinatiecentrum voor de Strijd tegen Georganiseerde Misdaad is en de effectiviteit ervan verhoogd is. Het land heeft ook deelgenomen aan gezamenlijke acties van EU-lidstaten en de buurlanden tegen georganiseerde misdaad.¹⁰⁶ Volgens dit rapport is het aantal aanklachten tegen mensen die verdacht worden van lidmaatschap van georganiseerde criminele groepen in 2018 gestegen tot 83 in vergelijking met 37 in 2017. Rechtbanken van eerste aanleg hebben in 2018 in elf zaken een vonnis uitgesproken en hebben 29 mensen veroordeeld tot een gevangenisstraf die varieert van één tot twaalf jaar. De meeste onderzoeken en rechtszaken zijn gerelateerd aan drugs- en mensensmokkel.¹⁰⁷

In het *North Macedonia 2020 Report* van de EC staat opnieuw dat het Nationale Coördinatiecentrum voor de Strijd tegen Georganiseerde Misdaad heeft zijn operationele capaciteit verhoogd.¹⁰⁸ Dit rapport stelt wel dat er meer moet gedaan worden om de effectiviteit van de ordehandhaving te verbeteren in de aanpak van het witwassen van geld en van andere financiële criminaliteit.¹⁰⁹ De lijst met verwezenlijkingen (onderzoeken, vervolgingen en veroordelingen) op het gebied van de strijd tegen georganiseerde misdaad is volgens dit rapport wel verbeterd.¹¹⁰

In 2022 schrijft deze bron ook nog dat de politie (en dus het ministerie van Binnenlandse Zaken) over gespecialiseerde eenheden beschikt die verschillende types van georganiseerde misdaad aanpakken en dat deze tot de sleutelinstellingen in de strijd tegen georganiseerde misdaad gerekend worden. Hierbij hoort ook een speciale Inlichtingendienst van het ministerie van Financiën die informatie verzamelt en verdachte transacties probeert te identificeren.¹¹¹

In 2023 schrijft de EC dat er in 2022 9 slachtoffers geïdentificeerd zijn in het kader van onderzoeken en vervolgingen van daders van mensenhandel. Hiervan waren er 8 het slachtoffer van binnenlandse mensenhandel. Als resultaat van het onderzoek zijn er aanklachten ingediend tegen 19 personen wegens vermeende misdrijven inzake mensenhandel.¹¹²

In maart 2022 heeft de OCCPO (zie supra) materiaal gekregen van de Raad van Europa ter waarde van 24.000 euro als bijstand voor het vervolgen van leden van de politie of het gevangenispersoneel die zelf misdaden hebben begaan.¹¹³ Op 16 augustus 2022 is het hoofd van dit parket geschorst omwille van een grote professionele fout.¹¹⁴

In oktober 2023 bericht Balkan Insight dat het fenomeen van de oorlogen onder criminele gangs dat eerder al in Servië en Montenegro slachtoffers had geëist nu ook in Noord-Macedonië is opgedoken.

¹⁰³ Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, [url](#)

¹⁰⁴ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.6, [url](#)

¹⁰⁵ P.41; EC, 19/10/2021, p.39, [url](#); EC, 06/10/2020, p.5, [url](#); EC, 29/05/2019, p.5, [url](#)

¹⁰⁶ EC, 29/05/2019, p.5, [url](#)

¹⁰⁷ EC, 29/05/2019, [url](#)

¹⁰⁸ EC, 06/10/2020, p.38, [url](#)

¹⁰⁹ EC, 19/10/2021, p.6, [url](#)

¹¹⁰ EC, 19/10/2021, p.39, [url](#)

¹¹¹ EC, 12/10/2022, p.38, [url](#)

¹¹² EC, 8/11/2023, p.45, [url](#)

¹¹³ CoE, 2/03/2022 [url](#)

¹¹⁴ Balkan Insight, 16/08/2022, [url](#)

Er is sprake van vier dodelijke slachtoffers. Volgens de politie gaat het over een herstructurering van de Noord-Macedonische onderwereld¹¹⁵

1.5. Toetredingsproces tot de EU

Tussen 1992 en 2005 heeft de EU 767 miljoen euro steun verleend aan Noord-Macedonië. In de eerste jaren werd via het ECHO-programma steun verleend om humanitaire problemen aan te pakken. In 1996 werd het land opgenomen in het PHARE-programma van de Europese Unie. Een jaar later werden verschillende samenwerkings- en handelsovereenkomsten gesloten die in 1998 van kracht werden.

In 2001 werd in Luxemburg een Stabilisatie- en Associatieovereenkomst getekend die in april 2004 in werking trad. De overeenkomst voorziet in verschillende handelsvoordelen voor Noord-Macedonië. Bijna alle producten uit het land hebben zonder invoerheffingen toegang tot de Europese markt. Als onderdeel van het stabilisatie- en associatieproces is Noord-Macedonië echter ook verplicht de tarieven voor de invoer van producten uit de Europese Unie te verlagen.

In maart 2004 vroeg de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië het lidmaatschap van de Europese Unie aan.¹¹⁶

Noord-Macedonië is in december 2005 kandidaat-lidstaat geworden van de EU.¹¹⁷ De EC heeft in 2016 de start van de toetredingsonderhandelingen evenwel gekoppeld aan een aantal concrete voorwaarden. Deze voorwaarden behelzen de omzetting van het akkoord tussen (de toenmalige) regering en oppositie over de organisatie van verkiezingen en substantiële vooruitgang bij de implementering van een aantal dringende hervormingsprioriteiten.¹¹⁸ De EC heeft verder nog het belang benadrukt van een verbetering van de voortdurende fragiele interetnische relaties (zie ook [3.5.](#)). De EC vond ook de oplossing van de naamkwestie (zie ook [1.1.](#)) dringend.¹¹⁹

Als gevolg van het geschil met Griekenland over het gebruik van de naam Macedonië heeft Griekenland jarenlang immers het lidmaatschap van het land tot de NAVO geblokkeerd. In januari 2018 is beweging gekomen in het dossier. Na gesprekken op het hoogste niveau tussen de toenmalige Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië en Griekenland onder begeleiding van VN-bemiddelaar Matthew Nimetz, heeft de Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië beslist om de verwijzingen naar Alexander de Grote te verwijderen uit de naam van de luchthaven. De Alexander-autosnelweg is de Vriendschapsautosnelweg geworden.¹²⁰ In juni 2018 hebben Griekenland en de toenmalige Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië een akkoord (Prespa-akkoord) bereikt over de officiële naam voor Macedonië, met name: Noord-Macedonië. Deze overeenkomst moet op dat moment wel nog goedgekeurd worden door een referendum in de toenmalige Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië.¹²¹

Op 11 juli 2018 heeft de NAVO het land uitgenodigd om deel uit te maken van het bondgenootschap. Voorwaarde was dat de naamsverandering van het land definitief goedgekeurd is.¹²²

Op 30 september 2018 heeft het land een referendum gehouden over de toetreding van het land tot de EU en de NAVO. De burgers werd hiervoor gevraagd te aanvaarden dat het land een nieuwe naam aanneemt, namelijk Noord-Macedonië. Slechts één derde van het kiespubliek heeft aan het

¹¹⁵ Balkan Insight, 5/09/2023, [url](#)

¹¹⁶ Europa Nu [website], s.d., [url](#)

¹¹⁷ EC, 19/10/2021, [url](#)

¹¹⁸ EC, 09/11/2016, [url](#)

¹¹⁹ EC, 09/11/2016, [url](#)

¹²⁰ Balkan Insight, 24/01/2018, [url](#)

¹²¹ Euronews, 17/06/2018, [url](#)

¹²² Balkan Insight, 07/11/2018, [url](#)

referendum deelgenomen. Deze deelnemers hebben wel massaal voor de naamsverandering gekozen.¹²³

Op 13 februari 2019 heeft Noord-Macedonië de secretaris-generaal van de VN per verbale nota laten weten dat op 12 februari 2019 de zogenoemde Prespa-overeenkomst tussen Griekenland en Noord-Macedonië in werking is getreden. Deze overeenkomst bepaalt onder meer dat de Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië op 12 februari 2019 van naam is veranderd en vanaf die datum officieel de Republiek Noord-Macedonië heet.¹²⁴

De EU-ministers voor Europese Zaken hebben op 24 maart 2020 een politiek akkoord bereikt om de toetredingsonderhandelingen met de Republiek Noord-Macedonië (en Albanië) te openen. Op 25 maart 2020 zijn de conclusies over de uitbreiding en het stabilisatie- en associatieproces formeel via schriftelijke procedure goedgekeurd. Op 26 maart 2020 hebben de leden van de Europese Raad de conclusies bekrachtigd.¹²⁵

Op 27 maart 2020 is Noord-Macedonië officieel toegetreden tot de NAVO.¹²⁶ Maar, in juni 2021 is de EU er nog steeds niet in geslaagd om overeenstemming te bereiken over een start van de toetredingsonderhandelingen met Albanië en Noord-Macedonië.¹²⁷ Het is enkel Bulgarije dat nog dwars ligt. Bulgarije heeft voorbehoud omwille van een dispuut over taal en geschiedenis. In de visie van Bulgarije is de geschiedenis, culturele identiteit en taal van Noord-Macedonië immers Bulgaars. Het land wil bijkomende voorwaarden opdringen die gevoelig liggen in Noord-Macedonië. Frankrijk heeft daarom voorgesteld dat Noord-Macedonië in de Grondwet het bestaan van een Bulgaarse minderheid opneemt. Op 19 juli 2022 heeft de EU uiteindelijk toch ingestemd met het openen van de toetredingsonderhandelingen van Noord-Macedonië (en ook Albanië). Het probleem met Bulgarije is hiervoor diplomatiek opgelost.¹²⁸ Hiervoor heeft Noord-Macedonië er zich toe verbonden om meer rechten te verlenen aan de Bulgaarse minderheid in Noord-Macedonië en Bulgarije behoudt het recht om het Bulgaars en het Macedonisch niet als twee verschillende talen te zien.¹²⁹ De bereidheid van Noord-Macedonië om de ruzie met Bulgarije diplomatiek op te lossen heeft evenwel de publieke opinie in het land verder gepolariseerd en heeft straatprotest (onder leiding van onder meer de VMRO-DPMNE) en een golf van haatspraak (zie ook [2.1.](#)) met zich meegebracht tegen de regering en tegen zij van wie men denkt dat ze het compromis met Bulgarije steunen. De EC is in september 2022 een screeningproces gestart met het oog op het lidmaatschap.¹³⁰

In november 2022 ontstaat opnieuw ophef wanneer een Bulgaarse culturele vereniging aangevallen wordt.¹³¹ In de zomer van 2023 is het parlement gestart met een studie naar het erkennen van de Bulgaarse minderheid in de Grondwet.¹³²

Begin 2022 heeft het Europese Rekenhof gesteld dat de 700 miljoen euro die de EU in de voorbije jaren in de landen van de westelijke Balkan heeft gepompt om problemen omtrent de rechtstaat (zie ook [2.](#)) aan te pakken, weinig effect hebben gehad als gevolg van een gebrek aan politieke wil.¹³³

¹²³ Euractiv, 01/10/2018, [url](#)

¹²⁴ UN Secretary General [website], 13/02/2019, [url](#)

¹²⁵ EU (Consilium), 30/03/2020, [url](#)

¹²⁶ NATO, 27/03/2020, [url](#)

¹²⁷ EWB, 23/06/2021, [url](#)

¹²⁸ Al Jazeera, 19/07/2022, [url](#)

¹²⁹ Politico, 1/07/2022, [url](#)

¹³⁰ AI, 2023, [url](#); BAMF, p.1, 01/01/2023, [url](#); Balkan Insight, 06/09/2022, [url](#); EWB, 04/07/2021, [url](#); EWB, 27/07/2021, [url](#)

¹³¹ Balkan Insight, 25/11/2022, [url](#)

¹³² Le Courrier des Balkans, 24/08/2023, [url](#)

¹³³ EWB, 11/01/2022, [url](#)

2. Rechtstoestand/rechtsbescherming

2.1. Wetgeving in verband met bescherming en toepassing in de praktijk

2.1.1. Wetgeving rond mensenrechten en basisvrijheden

De Noord-Macedonische Grondwet garandeert alle internationaal gangbare grondrechten. In artikel acht van de Grondwet gaat het over de basisvrijheden en –rechten van het individu en de burger, zoals die vastgelegd zijn in het internationaal recht; de vrijheid om uitdrukking te geven aan een nationale identiteit; de rechtsstaat; de scheiding der machten; de wettelijke bescherming van eigendom; politiek pluralisme met vrije, rechtstreekse en democratische verkiezingen; vrijheid van ondernemen; humanisme, sociale rechtvaardigheid en solidariteit; lokaal zelfbestuur; gepaste stedelijke en landelijke ontwikkeling om een passende menselijke omgeving (als ook ecologische bescherming) te creëren; respect voor algemeen aanvaarde internationale normen van het internationaal recht.¹³⁴

Volgens artikel negen zijn alle burgers gelijk in hun vrijheden en rechten, ongeacht hun geslacht, ras, huidskleur, nationale en sociale afkomst, politieke en religieuze overtuigingen, eigendommen of sociale status. Alle burgers zijn gelijk voor Grondwet en wet.¹³⁵

Artikel tien garandeert het recht op leven en het verbod op de doodstraf.¹³⁶

Artikel elf van de Grondwet stelt dat het mensenrecht op fysieke en morele waardigheid onherroepelijk is. Elke vorm van foltering, of onmenselijke bestraffing of vernederend gedrag is verboden. Dwangarbeid is verboden.¹³⁷

Artikel twaalf garandeert en definieert vrijheid als een mensenrecht.¹³⁸

Het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2021) verwijst in dit verband ook nog naar de provisies in de Grondwet in verband met de vrijheid van meningsuiting (inclusief voor leden van de pers). De regering heeft deze rechten (algemeen gesproken) ook gerespecteerd (zie 3.4.). Individuen mogen de regering zowel privé als in het openbaar bekritisieren. De regering heeft ook de (in de wet voorziene) vrijheid om samen te komen; de vrijheid om binnenlandse verplaatsingen en buitenlandse reizen te maken; te emigreren en terug te keren allemaal gerespecteerd.¹³⁹ Dit wordt in 2022 en 2023 herhaald.¹⁴⁰

Verder stelt het jaarrapport over 2018 van het Helsinki Committee for Human Rights in Noord-Macedonië (internationale ngo en *watchdog* die via juridische bijstand de menselijke waardigheid en de rechtspraak beschermt, MHC) dat ook het opnemen van een nieuw misdrijf (belemmering van de rechtsgang) en provisies in verband met de bescherming van getuigen in de Strafwet zullen bijdragen tot een efficiëntere strafrechtelijke en wettelijke bescherming in Noord-Macedonië.¹⁴¹

De EC bevestigt in haar jaarlijkse rapporten dat het wettelijke en institutionele kader voor de bescherming van de grondrechten voorzien is en ook gedeeltelijk in lijn is met de Europese standaarden.¹⁴² In 2018 schrijft de EC hierbij nog dat de volledige implementering hiervan weliswaar

¹³⁴ Republic of Macedonia, versie 11/01/2019, [url](#)

¹³⁵ Republic of Macedonia, versie 11/01/2019, [url](#)

¹³⁶ Republic of Macedonia, versie 11/01/2019, [url](#)

¹³⁷ Republic of Macedonia, versie 11/01/2019, [url](#)

¹³⁸ Republic of Macedonia, versie 11/01/2019, [url](#)

¹³⁹ USDoS, 21/03/2023, p.12, [url](#); USDoS, 03/2021, p.15, [url](#)

¹⁴⁰ USDoS, 21/03/2023, pp.14-15, [url](#); USDoS, 13/04/2022, pp.15,19, [url](#)

¹⁴¹ MHC, 05/2019, p.12, [url](#)

¹⁴² EC, 8/11/2023, p.6, [url](#); EC, 17/04/2018, [url](#); EC, 29/05/2019, [url](#); EC, 06/10/2020, [url](#); EC, 19/10/2021, p.5, [url](#)

aangehouden inspanningen vraagt.¹⁴³ In 2019 schrijft de EC hierbij ook nog dat er goede vooruitgang is gemaakt bij de aannname van verbeteringen in de Strafwet inzake haatmisdrijven én ook de aannname van de Wet voor de Preventie en Bescherming van/tegen discriminatie (zie ook [3.1.](#) en [3.3.](#)). Ook vermeldt dit rapport de aannname van een Nationaal actieplan voor de implementering van de Conventie van Istanboel (zie ook [3.2.](#)).¹⁴⁴

Het *North Macedonia 2020 Report* van de EC wijst erop dat er meer inspanningen nodig zijn om tegemoet te komen aan de aanbevelingen van internationale mensenrechteninstellingen, in het bijzonder op het vlak van de behandeling van gedetineerden en veroordeelden (zie ook [2.6.](#)). Het is, volgens dit rapport, voor het land ook belangrijk om de implementering van wetgeving rond haatspraak en van het Nationale actieplan voor de implementering van de Istanboelconventie (zie ook [3.2.](#)) te verhogen.¹⁴⁵ Verder staat in dit rapport wel dat het parlement de mensenrechten actief heeft helpen promoten (onder meer de vrouwelijke parlementsleden hebben een aantal mensenrechteninitiatieven gesteund over hun partijgrenzen heen).¹⁴⁶

Het *North Macedonia 2021 Report* en *North Macedonia 2022 Report* zien telkens belangrijke vooruitgang geboekt op het gebied van de grondrechten door de aannname van de Wet over de preventie van en de bescherming tegen geweld op vrouwen en huiselijk geweld (zie ook [3.2.](#)). Dit rapport herhaalt wel opnieuw dat er inspanningen nodig blijven op het gebied van de rechten van gedetineerde en veroordeelde personen (zie ook [2.6.](#)); de implementering van de Wet tegen haatspraak en van de implementering van het Nationale actieplan in verband met de Conventie van Istanboel (zie ook [3.2.](#)).¹⁴⁷

In 2023 schrijft de EC dat Noord-Macedonië de meeste internationale mensenrechteninstrumenten geratificeerd heeft. Op 20 maart 2023 heeft het Parlement Protocol nr. 16 bij de Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) geratificeerd, waardoor de hoogste rechtbanken voortaan advies kunnen inwinnen bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) over principekwesties met betrekking tot de interpretatie of toepassing van de rechten en vrijheden opricht door de Conventie.¹⁴⁸

In het *North Macedonia 2020 Report* wordt gesteld dat de vrijheid van denken, geweten en religie nog steeds gegarandeerd wordt en dat discriminatie op grond van religie verboden is.¹⁴⁹

Freedom House (2021) schrijft dat de academische vrijheid (algemeen gesproken) gerespecteerd wordt, maar wijst erop dat corruptie op de universiteiten significant is.¹⁵⁰

Volgens Freedom House (2021) worden de constitutionele rechten in verband met het recht op samenkomen ook gerespecteerd, hoewel de politie soms hardhandig optreedt tegen demonstranten.¹⁵¹

Noord-Macedonië heeft het Europees verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) ondertekend op 9 november 1995; geratificeerd op 10 april 1997 en het is van kracht geworden op 10 april 1997. In successie van Joegoslavië is het land op 18 januari 1994 toegetreden tot het BUPO-Verdrag (Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten) en op 12 december 1994 tot het Antifolterverdrag.¹⁵²

¹⁴³ EC, 17/04/2018, p.8, [url](#)

¹⁴⁴ EC, 29/05/2019, pp.23-24, [url](#)

¹⁴⁵ EC, 06/10/2020, p.6, [url](#)

¹⁴⁶ EC, 06/10/2020, p.10, [url](#)

¹⁴⁷ EC, 19/10/2021, p.6, [url](#); EC, 12/10/2022, pp.24,25,27, [url](#)

¹⁴⁸ EC, 8/11/2023, p.56, [url](#)

¹⁴⁹ EC, 06/10/2020, p.28, [url](#)

¹⁵⁰ Freedom House, 21/05/2021, [url](#)

¹⁵¹ Freedom House, 21/05/2021, [url](#)

¹⁵² EASO, 11/2016, [url](#)

In 2019 schrijft ook de ngo Civil Rights Defenders dat Noord-Macedonië alle relevante internationale verdragen in verband met mensenrechtenactivisten heeft onderschreven. Het verwijst naar de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, de International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD), de International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), de International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and its Optional Protocol (ICESCR), de Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women en het bijhorende Optional Protocol, de Conventie voor de kinderrechten, de Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, de Convention on the Rights of Persons with Disabilities en het EVRM. Mensenrechtenactivisten kennen geen aparte status in de wetgeving maar het wettelijke kader voorziet, volgens deze bron, in wetgeving voor alle uitdagingen waarmee activisten geconfronteerd kunnen worden.¹⁵³ Niettemin wijst dit rapport wel op de gebrekkige implementering ervan. Dit laatste wordt, volgens de ngo, ook nog eens gekoppeld aan een lage efficiëntie van het werk van de instellingen.¹⁵⁴

Noord-Macedonië heeft in 2005 ook het UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children geratificeerd. De Strafwet van 2009 voorziet (op basis van de artikels 418, 418a en 418d) intussen straffen voor alle vormen van mensenhandel. Tussen 2017 en 2020 zijn in Noord-Macedonië negen mensen vervolgd en veroordeeld voor mensenhandel.¹⁵⁵

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2020-2023) zijn er in Noord-Macedonië geen berichten over politieke gevangenen of gedetineerden. Er zijn ook geen berichten dat de regering of haar agenten willekeurige of onwettelijke moorden begaan heeft. En er zijn evenmin berichten dat de regering of de autoriteiten verantwoordelijk zouden zijn voor verdwijningen. De wet verbiedt willekeurige arrestaties of detenties en iedereen heeft het recht om de wettelijkheid van zijn of haar arrestatie voor de rechtbank te betwisten (zie ook [2.4.1.](#)). De regering heeft deze vereisten gerespecteerd.¹⁵⁶ In 2019 schrijft deze bron wel dat - volgens oppositiepartij VMRO-DPMNE - de aanklachten tegen een aantal van haar leden (in de context van de bestorming van het parlement) politiek geïnspireerd en ook overdreven zijn.¹⁵⁷

Ondanks de hierboven vermelde nationale en internationale wetgeving die in Noord-Macedonië voorhanden is, blijven volgens het jaarlijkse USDoS mensenrechtenrapport (2020-2023), wel nog een aantal belangrijke problemen bestaan in verband met de toepassing van de bescherming van de mensenrechten. Het gaat hierbij over gevallen van onmenselijke en vernederende omstandigheden in de gevangnissen (zie ook [2.6.](#)), gevallen van geweld en bedreigingen tegen journalisten (zie ook [3.4.](#)), gevallen van ernstige corruptie bij de overheid (zie ook [1.3.](#)), gebrek aan gevolgen voor daders van gendergerelateerd en huiselijk geweld (zie ook [3.2.](#)), geweld en bedreigingen tegen leden van de LGBTI-gemeenschap (zie ook [3.3.](#)). Straffeloosheid bij de politie blijft problematisch (zie ook [2.2.2.](#)), maar de regering heeft volgens deze bron wel stappen ondernomen om ambtenaren die zich aan misbruiken zijn te buitengegaan te identificeren, onderzoeken, vervolgen en bestraffen.¹⁵⁸

2.1.2. Wetgeving rond discriminatie en haat

Op 11 maart 2019 heeft het parlement de verbeterde Wet over de preventie en bescherming tegen discriminatie goedgekeurd. In de nieuwe antidiscriminatiewet wordt verwezen naar de gronden seksuele geaardheid en genderidentiteit.¹⁵⁹ Op 14 mei 2020 worden de hervormingen van 11 maart 2019 aan de antidiscriminatiewet wel opnieuw teruggedraaid. Volgens het Grondwettelijk Hof is bij

¹⁵³ Civil Rights Defenders, 12/2019, pp.76-90, [url](#)

¹⁵⁴ Civil Rights Defenders, 12/2019, [url](#)

¹⁵⁵ UNODC, pp.41-42, [url](#)

¹⁵⁶ USDoS, 21/03/2023, pp., 2,9,5, [url](#); USDoS, 13/04/2022, pp.2,7 en 12, [url](#); USDoS, 11/03/2020, [url](#); USDoS, 03/2021, [url](#)

¹⁵⁷ USDoS, 13/03/2019, p.9, [url](#)

¹⁵⁸ USDoS, 21/03/2023, p.1, [url](#); USDoS, 13/04/2022, pp.1-2, [url](#); USDoS, 03/2021, p.2, [url](#)

¹⁵⁹ ILGA, 02/2020, p.83, [url](#)

de goedkeuring van de wet immers een procedurefout gebeurd. Voor de wijziging heeft slechts een gewone parlementaire meerderheid gestemd terwijl hiervoor een grondwettelijke meerderheid vereist is. De wetswijziging is bij gevolg per direct ingetrokken.¹⁶⁰ Eind oktober 2020 heeft het nieuw verkozen parlement de ingetrokken wetswijziging alsnog opnieuw ter stemming voorgelegd en ook goedgekeurd. De antidiscriminatiewet verwijst voortaan opnieuw naar de gronden genderidentiteit en seksuele oriëntering.¹⁶¹

Volgens het European Roma Rights Centre (ERRC, 2023) voorziet de nieuwe wet definities voor rechtstreekse, onrechtstreekse discriminatie; pesterijen; aanzetten, aanmoedigen en opdracht geven tot discriminatie; slachtofferschap en segregatie.¹⁶² Wat betreft meervoudige discriminatie¹⁶³ en intersectionele discriminatie¹⁶⁴ verbiedt de nieuwe wet expliciet intersectionele discriminatie en definieert ze ook segregatie als een vorm van discriminatie. Verder verduidelijkt de wet nog de randvoorwaarden voor een wijziging van de bewijslast en laat de wet testpraktijken toe om discriminatie te bewijzen. Verenigingen krijgen ten slotte een volledige juridische status in de rechtbank en ze kunnen ook zelf rechtszaken aanspannen in het belang van de samenleving (*actio popularis*).¹⁶⁵

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) beschikt Noord-Macedonië over civielrechtelijke en strafrechtelijke wetten en ook positieve discriminatieregels om leden van raciale en etnische groepen en gemeenschappen te beschermen.¹⁶⁶

In het jaarrapport van het MHC over 2018 wordt verwezen naar enkele aanpassingen in de Strafwet rond haatmisdrijven. Het gaat onder meer over een duidelijkere definitie van haatmisdrijven (uitbreiding van de gronden seksuele geaardheid en genderidentiteit, zie ook [3.3.](#)).¹⁶⁷

Volgens het *International Religious Freedom Report* over 2016 van het USDoS waarborgt de Grondwet de vrijheid van godsdienst en religieuze belijdenis.¹⁶⁸ In het *International Religious Freedom Report* over 2019 van het USDoS wijst er eveneens op dat haatcriminaliteit, waaronder haatcriminaliteit omwille van religieuze gronden, voortaan in de Strafwet is opgenomen.¹⁶⁹ Het *International Religious Freedom Report* over 2021 vermeldt ook de nieuwe strafmaat voor haatmisdrijven. Straffen lopen van één tot tien jaargevangenisstraf en minimum tien jaar wanneer het misdrijf tot de dood van het slachtoffer heeft geleid.¹⁷⁰

In het *North Macedonia 2021 Report* van de EC staat dat het ministerie van Binnenlandse Zaken in oktober 2020 een website heeft gelanceerd waarop burgers gevallen van haatspraak, haatcriminaliteit en ander vormen van geweld kunnen rapporteren. Het rapport geeft hierbij aan dat de afwezigheid van een systematische gegevensverzameling van dit soort zaken een probleem is.¹⁷¹ Ook volgens de Raad van Europa (Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities), zijn de registratie, het onderzoek en de bestraffing van haatcriminaliteit door de bevoegde autoriteiten anno 2022 nog steeds onvoldoende.¹⁷²

In een rapport van ECRI over Noord-Macedonië (2023) staat ook nog dat de Noord-Macedonische autoriteiten deelgenomen hebben aan een OVSE-training tegen haatmisdrijven. Er is sprake van

¹⁶⁰ Balkan Insight, 18/05/2020, [url](#); Civil Rights Defenders, 19/05/2020, [url](#)

¹⁶¹ Balkan Insight, 28/10/2020, [url](#)

¹⁶² ERRC, 02/2023, p.17, [url](#)

¹⁶³ Wanneer iemand op grond van meerdere criteria wordt gediscrimineerd (UNIA, s.d., [url](#))

¹⁶⁴ We spreken van intersectionele discriminatie wanneer verschillende discriminatiecriteria gelijktijdig op elkaar inwerken en onscheidbaar worden door de wisselwerking met een bepaalde context die iemand kwetsbaarder maakt dan anderen in eenzelfde context. (UNIA, s.d., [url](#))

¹⁶⁵ CoE, 21/09/2022, p.9, [url](#)

¹⁶⁶ USDoS, 21/03/2023, p.31, [url](#)

¹⁶⁷ MHC, 05/2019, p.12, [url](#)

¹⁶⁸ USDoS, 15/08/2017, [url](#)

¹⁶⁹ USDoS, 13/03/2019, [url](#)

¹⁷⁰ USDoS, 06/06/2022, p.3, [url](#)

¹⁷¹ EC, 19/10/2021, p.33, [url](#)

¹⁷² CoE, 21/09/2022, p.14, [url](#)

ruim 2.000 politieagenten die deelgenomen hebben. Daarnaast kregen ook rechters en parketmagistraten een opleiding over haatmisdrijven georganiseerd door de Academie voor Rechters en Openbare Aanklagers.¹⁷³

2.1.3. Wetgeving rond asiel

Noord-Macedonië is sinds 1994 toegetreden tot de Conventie in verband met de status van Staatlozen en in januari 2020 ook toegetreden tot de Conventie voor het terugdringen van Staatloosheid.¹⁷⁴ Noord-Macedonië is op 18 januari 1994 toegetreden tot de Conventie van Genève (over vluchtelingen). De Wet op asiel en tijdelijke bescherming van 2003 werd in december 2012 aangepast en behelst een definitie van de vluchteling in overeenstemming met de Vluchtelingenconventie, alsook een definitie van het recht op subsidiaire bescherming in lijn met de kwalificatierichtlijn van de EU. De wet voorziet ook maatregelen voor tijdelijke bescherming in het geval van een massale instroom, waarborgen tegen refoulement, basiswaarborgen voor de asielprocedure met garanties voor personen met bijzondere noden zoals slachtoffers van mensenhandel, verwijzingen naar minderjarigen en genderspecifieke vervolging, alsook een bevestiging van de superviserende rol van het UNHCR. De asielzoekers hebben recht op rechtshulp gedurende alle stadia van de asielprocedure.¹⁷⁵ In januari 2015 zijn nog een aantal amendementen in de Wet op asiel en tijdelijke bescherming aangenomen. UNHCR spreekt van belangrijke vooruitgang maar wijst nog op tekortkomingen op het gebied van de implementatie.¹⁷⁶

Sinds 15 maart 2019 werkt Noord-Macedonië met een lijst van veilige landen van herkomst. Hierop staan op dat moment alle landen van de EU en ook Albanië, Kosovo, Servië, Bosnië-Herzegovina, Montenegro, Turkije, de Russische Federatie, Egypte, Ethiopië, de Verenigde Arabische Emiraten en Nepal. Volgens de Macedonian Young Lawyers Association (MYLA) heeft het opnemen van Kosovo in de lijst ervoor gezorgd dat de beschermingsstatus van veel vluchtelingen van de Kosovocrisis van 2019 beëindigd werd (zie ook [3.1.](#)).¹⁷⁷

Noord-Macedonië ligt op de reisroute van het merendeel van de vluchtelingen uit het Midden-Oosten naar Europa, en het land wordt vanaf de zomer van 2015 dan ook geconfronteerd met grote aantallen Syriërs, Afghanen, Irakezen en burgers van andere landen op doorreis naar Centraal- en West-Europa. In november 2015 besloot de Noord-Macedonische regering dat vluchtelingen uit Iran, Libië, Marokko, Somalië en Bangladesh het land niet meer mochten doorkruisen, in een poging om economische migranten te weren. Alleen vluchtelingen uit oorlogsgebieden zoals Syrië, Afghanistan en Irak werden nog toegelaten. Dit gebeurde na de aankondiging van Kroatië en Servië dat zij migranten niet afkomstig uit oorlogszones zouden terugsturen.¹⁷⁸ Deze maatregel werd veroordeeld door de secretaris-generaal van de VN.¹⁷⁹ Het kwam tot protesten van afgewezen vluchtelingen aan de grens. Het Noord-Macedonische leger bouwde ook een drie kilometer lang hek aan de Griekse grens.¹⁸⁰

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport heeft de regering op 4 april 2016 een wet aangenomen waarbij het concept derde land van asiel verruimd wordt. Hierdoor kan *de facto* elke asielzoeker die het land binnenkomt de toegang tot het asielsysteem geweigerd worden (behalve wie via Servië of Kosovo is binnengekomen).¹⁸¹ Volgens de EC (2018, 2019) worden geregeld gevallen van *refoulement* en illegale terugdrijvingen gemeld.¹⁸² Ook in 2020 heeft de Noord-Macedonische grenspolitie geprobeerd om illegale migranten tegen te houden, te arresteren en terug

¹⁷³ ECRI, 20/09/2023, p.5, [url](#)

¹⁷⁴ UNHCR, 7/01/2020, [url](#)

¹⁷⁵ UNHCR, 06/2013, [url](#)

¹⁷⁶ UNHCR, 08/2015, [url](#)

¹⁷⁷ Republic of North Macedonia, 15/03/2019, [url](#)

¹⁷⁸ Balkan Insight, 22/11/2015, [url](#)

¹⁷⁹ Balkan Insight, 25/11/2015, [url](#)

¹⁸⁰ Balkan Insight, 11/12/2015, [url](#)

¹⁸¹ USDoS, 03/03/2017, [url](#)

¹⁸² EC, 17/04/2018, [url](#); EC, 29/05/2019, [url](#)

te drijven. Er is sprake van 25.000 verhinderde pogingen tot binnenkomst door migranten.¹⁸³ Hierbij zijn, volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport in 2020 geen mensen naar onveilige landen teruggedreven.¹⁸⁴ In de tweede helft van 2020 hebben 172 personen asiel gevraagd in Noord-Macedonië. Van 158 personen is de aanvraagprocedure afgesloten (“*otherwise closed*”) en dus niet behandeld. Eén persoon heeft subsidiaire bescherming gekregen.¹⁸⁵ Volgens gegevens van MYLA is er in 2021 sprake van minstens 12.202 *pushbacks* en minstens 18.187 in 2022.¹⁸⁶ In de loop van 2022 zijn, ook volgens AI, opnieuw 18.000 migranten teruggedreven naar Griekenland nadat hun biometrische gegevens in het Vinojug Transit Centre zijn geregistreerd.¹⁸⁷

In juli 2021 verklaart de Noord-Macedonische minister van Justitie dat zijn land zich coöperatief zal opstellen bij de vraag van Turkije om aanhangers van de Gülenbeweging die zich in Macedonië bevinden aan Turkije uit te leveren. Het gaat over méér dan 80 personen.¹⁸⁸ In augustus 2021 heeft Noord-Macedonië evenwel nog steeds weerstand geboden aan de vraag om uitlevering door Turkije.¹⁸⁹

2.2. Veiligheidsdiensten

2.2.1. Algemene werking

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2018-2023) waarborgt de nationale politie de binnenlandse veiligheid (inclusief migratie en grenscontrole) en is de politie verantwoording verschuldigd aan het ministerie van Binnenlandse Zaken. De burgerlijke autoriteiten hebben, volgens deze bron, steevast ook de effectieve controle over de veiligheidsdiensten behouden en de regering beschikt wel degelijk over effectieve mechanismes om misbruik hierbij te onderzoeken en te straffen (zie ook [2.2.2.](#)).¹⁹⁰

De wet verbiedt willekeurige arrestaties of detenties en voorziet voor iedereen het recht om de wettelijkheid van zijn of haar arrestatie aan een rechtbank voor te leggen, als ook om een compensatie te ontvangen voor een onwettige detentie. Volgens deze bron (2022, 2023) houdt de politie zich (algemeen gesproken) aan de wetgeving en procedureregels over het verplichte gebruik van een arrestatiebevel, het verstrekken van informatie aan arrestanten over hun rechten of het toelaten van een advocaat bij verhoren.¹⁹¹

Ook de Bertelsmann Stiftung (2022) schrijft dat de Republiek Noord-Macedonië over het monopolie beschikt op het gebruik van geweld over het hele grondgebied. De instellingen van de overheid zijn in staat om het hele grondgebied ook aan controle te onderwerpen en er zijn geen georganiseerde, gewapende groepen die de legitimiteit over het staatsmonopolie in vraag stellen. Volgens deze bron heeft de implementering van het OFA ook het interetnische conflict (zie ook [3.5.](#)) gekalmeerd en ook bijgedragen aan de consolidering van het monopolie van de overheid over het gebruik van geweld.¹⁹²

In juli 2017 heeft de nieuwe Noord-Macedonische regering een aantal maatregelen goedgekeurd die onder meer gericht zijn op hervormingen bij de veiligheidsdiensten. Het gaat over een zogenoemd

¹⁸³ Info Migrants, 16/10/2020, [url](#)

¹⁸⁴ USDoS, 03/2021, [url](#)

¹⁸⁵ UNHCR, s.d., [url](#)

¹⁸⁶ MYLA, 2022, [url](#)

¹⁸⁷ AI, [url](#)

¹⁸⁸ Balkan Insight, 15/07/2021, [url](#)

¹⁸⁹ Balkan Insight (BIRN), 05/08/2021, [url](#)

¹⁹⁰ USDoS, 21/03/2023, p.1, [url](#); USDoS, 03/2021, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p.1, [url](#); USDoS, 11/03/2020, [url](#); USDoS, 20/04/2018, [url](#)

¹⁹¹ USDoS, 21/03/2023, p.5, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p.7, [url](#)

¹⁹² Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.6, [url](#)

3-6-9 hervormingsplan.¹⁹³ Op 17 april 2018 heeft de regering verklaard dat dit hervormingsplan uitgevoerd is.¹⁹⁴ Sinds december 2018 is ook de geheime politie bij wet onder de controle van de burgerlijke autoriteiten geplaatst.¹⁹⁵ Achterliggende reden hiervoor is dat er algemeen wordt aangenomen dat de geheime politie in opdracht van de vorige premier Gruevski een afluisterprogramma had uitgevoerd op de bevolking.¹⁹⁶

In een rapport (2017) over de mening van de burger in Noord-Macedonië over de politie schrijft Pointpulse dat de politie de op één na meest vertrouwde instelling is in Noord-Macedonië. Het rapport toont een positieve perceptie van de politie aan bij de bevolking. Ook het vertrouwen van de Albanese minderheid in de politie is in 2017 gestegen. Er zijn wat dit betreft geen verschillen meer tussen (etnisch-) Albanese en (etnisch-) Macedoniërs. Bemoedigend, volgens Pointpulse, is ook dat 72 % van de Noord-Macedoniërs bereid is om bij de politie gevallen van corruptie te melden, zelfs wanneer ze daarvoor hun identiteit moeten vrijgeven.¹⁹⁷ De OVSE onderneemt jaarlijks OVSE initiatieven (netwerking, ontwikkeling van strategieën, ...) om de Noord-Macedonische politie te helpen zich verder ontwikkelen.¹⁹⁸ Volgens een opiniepeiling van de OVSE (december 2019) is het vertrouwen van de bevolking in de politie in december 2019 gestegen. Ook binnen de (etnisch-) Albanese gemeenschap (zie ook [3.5.](#)) heerst intussen een grote tevredenheid over de diensten van de politie.¹⁹⁹

Volgens de EC (2018, 2022) is de Noord-Macedonische politie – algemeen gesproken – goed uitgerust met de nodige werkmiddelen en ook goed getraind.²⁰⁰ Dit wordt in 2023 niet herhaald. In 2019 zijn 533 nieuwe agenten aangenomen en er is een nieuwe vacature voor 600 agenten. In 2020 telt Noord-Macedonië 213 geüniformeerde politieagenten per 100.000 inwoners (EU gemiddelde is 326/100.000).²⁰¹ Ook in het *North-Macedonia 2021 Report* van de EC staat dat de politie algemeen gesproken goed uitgerust en goed getraind is. Er zijn ook meer agenten per inwoner dan in 2020 (341 geüniformeerde agenten voor 100.000 inwoners).²⁰² Anno 2022 heeft het ministerie van Binnenlandse zaken ook een nieuw Strategisch Plan 2021-2023 voor de politiewerking klaar dat de nieuwe prioriteiten en doelstellingen bevat.²⁰³ Noord-Macedonië neemt ook deel aan internationale politietsamenwerkingsactiviteiten via de belangrijkste samenwerkingskanalen: met Europol is er sinds 2007 een samenwerkingsovereenkomst en er is ook een beveiligde communicatieverbinding met de Secure Information Exchange Network Application (SIENA).²⁰⁴

Naast hun positieve inschattingen over de effectiviteit van de Noord-Macedonische politie in de hedendaagse samenleving, geven de bronnen ook veel aandacht aan een aantal integriteitsproblemen. Zo schrijft het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport over gevallen van excessief geweld door leden van de veiligheidsdiensten gemeld maar het rapport stelt expliciet dat straffeloosheid binnen de veiligheidsdiensten geen groot probleem vormt (zie ook [2.2.2.](#)).²⁰⁵ Volgens de door deze bron geciteerde Ombudsdienst is straffeloosheid in 2021 nog steeds een probleem, evenwel in mindere mate.²⁰⁶

Ook in 2023 schrijft USDoS dat er berichten zijn over mishandeling van gedetineerden en gevangenen en over het gebruik van excessief geweld door de politie. De overheid heeft, volgens

¹⁹³ Government of the Republic of Macedonia, s.d., [url](#)

¹⁹⁴ IBNA, 17/04/2018, [url](#)

¹⁹⁵ Freedom House, 06/05/2020, [url](#)

¹⁹⁶ Freedom House, 21/05/2021, [url](#)

¹⁹⁷ Pointpulse, 09/2017, [url](#)

¹⁹⁸ Republic of Macedonia, 01/2016, [url](#); OSCE, 10/12/2019, [url](#); OSCE, 03/11/2021, [url](#)

¹⁹⁹ OSCE, 20/12/2019, [url](#)

²⁰⁰ EC, 17/04/2018, [url](#); EC, 12/10/2022, p.38, [url](#)

²⁰¹ EC, 06/10/2020, [url](#)

²⁰² EC, 19/10/2021, p.37, [url](#)

²⁰³ EC, 12/10/2022, p.38, [url](#)

²⁰⁴ EC, 12/10/2022, p.40, [url](#)

²⁰⁵ USDoS, 21/03/2023, p.3, [url](#); USDoS, 03/2021, p.3, [url](#)

²⁰⁶ USDoS, 13/04/2022, p.2, [url](#)

deze bron, wel stappen ondernomen om legitieme klachten (zie ook [2.2.2.](#)) te onderzoeken en te vervolgen.²⁰⁷

Freedom House (2018) stelt dat de gerechtelijke instanties en de politie in hoge mate gewantrouwd worden door de bevolking. Volgens de gegevens van Freedom House heeft de Noord-Macedonische bevolking de negatiefste houding ten opzichte van de politie van alle westelijke Balkanlanden.²⁰⁸

In een rapport van de organisatie Civil rights Defenders (12/2019) is sprake van mensenrechtenactivisten (zie ook [3.4.](#)) die gevallen van bedreigingen of fysieke aanvallen tegen hun persoon niet bij de politie gemeld hebben wegens een gebrek aan vertrouwen in eventuele (politie) onderzoeken. Activisten die dit wel hebben gemeld, hebben hier geen effectieve resultaten van gezien.²⁰⁹

In het jaarrapport van het MHC over 2019 zijn twee gevallen opgenomen die als illustratie geciteerd worden van de onwil van de politie om een misdrijf als een haatmisdrijf te behandelen. In het ene geval was het slachtoffer lid van de LGBTI-gemeenschap (zie ook [3.3.](#)) en in het andere geval was iemand het slachtoffer geworden omwille van zijn huidskleur. De organisatie heeft in beide gevallen juridische bijstand (zie ook [2.4.2.](#)) verleend.²¹⁰

2.2.2. Klachten in verband met de politie

De politiediensten staan onder toezicht van het Department for Internal Control, Criminal Investigations and Professional Standards (DICCIPS). In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2021) is sprake van de Professional Standards Unit (PSU) bij het ministerie van Binnenlandse zaken. Het gaat over dezelfde dienst en ze is bevoegd voor het onderzoeken van klachten door burgers over politiegeweld maar ook over onwettelijke arrestaties, foltering en ander wangedrag. Door het PSU onderzochte feiten leiden geregeld tot administratieve straffen. Disciplinaire straffen zijn enkel mogelijk door een disciplinaire commissie. Gerechtelijke straffen zijn pas mogelijk na doorverwijzing naar het parket.²¹¹

Verder kunnen ook klachten ingediend worden bij de Ombudsdienst en ook bij het parket zelf kan over de politie klacht ingediend worden bij een gespecialiseerde unit. Wat deze laatste instantie betreft is sprake van een Police Misconduct Unit bij de Organized Crime and Corruption Prosecution Office (OCCPO).²¹²

Tijdens de eerste zes maanden van 2017 heeft DICCIPS (of PSU) elf klachten ontvangen tegen politieagenten omwille van overmatig gebruik van geweld. Deze dienst heeft tegen twee agenten disciplinaire maatregelen getroffen. De Ombudsdienst heeft van januari tot september 2017 negen klachten ontvangen in verband met onwettig en overdadig gebruik van geweld door politieagenten.²¹³

Volgens het USDoS-mensenrechtenrapport over 2017 is het gedrag van een aantal politieagenten onderzocht in het kader van het onderzoek naar de incidenten in het parlement op 27 april 2017 (zie [1.2.](#)). Een aantal agenten zijn naderhand ontslagen, geschorst of aan sancties onderworpen.²¹⁴ Ook in 2019 zijn nog een aantal politieagenten veroordeeld voor hun rol in de incidenten op 27 april 2017.²¹⁵

²⁰⁷ USDoS, 21/03/2023, p.2, [url](#)

²⁰⁸ Freedom House, 28/06/2018, [url](#)

²⁰⁹ Civil Rights Defenders, 12/2019, p.85, [url](#)

²¹⁰ MHC, 2020, p.34, [url](#)

²¹¹ USDoS, 03/2021, p.2, [url](#)

²¹² USDoS, 03/2021, p.4, [url](#); USDoS, 20/04/2018, [url](#); MHC, s.d., [url](#)

²¹³ USDoS, 20/04/2018, [url](#)

²¹⁴ USDoS, 20/04/2018, [url](#)

²¹⁵ AI, 16/04/2020, pp.55-56 [url](#)

Een andere bron stelt dat 66 burgers in 2019 klachten hebben ingediend bij de DICCIPS (of PSU). Twee burgerklachten hebben geleid tot strafrechtelijke aanklachten. Deze dienst heeft in 2019 ook *ex officio* tegen tien agenten een strafrechtelijke klacht neergelegd. Bij de Ombudsdienst zijn, volgens deze bron, in 2019 twaalf klachten tegen politieagenten ingediend (voor foltering en onmenselijke behandeling). Volgens de Specialized Unit for Investigation and Prosecution of Criminal Acts Performed by Persons with Police Authorities and Members of the Prison Police Guards (Police Misconduct Unit bij het parket (PMU)), zijn er in 2019 101 zaken geweest tegen 186 politieagenten in verband met foltering en onmenselijke behandeling.²¹⁶

In 2019 is er een extern controlemechanisme op de politie (External Oversight Mechanism, EOM) opgericht dat de relaties en de samenwerking moet bevorderen tussen parketmagistraten van de gespecialiseerde unit (zie supra), de Ombudsdienst, de DICCIPS (of PSU) van het ministerie van Binnenlandse Zaken en de Afdeling voor de strafuitvoering (Directorate for the Execution of Sanctions) bij het ministerie van Justitie.²¹⁷

Het *North Macedonia 2020 Report* van de EC geeft voorbeelden van de concrete gevolgen (onderzoeken, detenties, aanklachten, gevangenisstraffen, schorsingen) voor politieagenten die verdacht worden van strafbare feiten.²¹⁸ In het *North Macedonia Report* van de EC (2021) staat dat DICCIPS 65 klachten ontvangen heeft in 2020 in verband met het gebruik van buitensporig geweld. Hiervan zijn er 27 ongegrond bevonden en bij 30 was er een gebrek aan bewijsmateriaal. In zes gevallen zijn er officiële klachten gevolgd.²¹⁹ Het mechanisme bij de Ombudsdienst heeft in 2021 dan weer acht klachten behandeld (twee tegen politieagenten; zes tegen leden van de gevangenispolitie). Eén zaak is doorverwezen naar het parket. Nog in 2021 heeft de bevoegde dienst bij het parket zelf 91 nieuwe zaken geopend tegen 213 personen met politiebevoegdheden. Het DICCIPS van Binnenlandse Zaken heeft in 2021 63 klachten behandeld.²²⁰

In 2022 heeft het DICCIPS 52 klachten behandeld over overmatig gebruik van fysiek geweld door politieagenten (63 klachten in 2021), waarvan 28 ongegrond bleken. In 20 gevallen ontbrak bewijs. Er zijn vier strafrechtelijke aanklachten ingediend tegen 6 politieagenten wegens mishandeling tijdens hun dienst.²²¹

In het USDoS-mensenrechtenrapport over 2020 staat dat één agent tot een celstraf van vijf maand veroordeeld is voor het aannemen van smeergeld. De agenten die betrokken waren bij het pesten van een Roma-man in Bitola (zie 3.1.) zijn aangeklaagd bij de PMU van het parket. Andere agenten die hierbij betrokken waren zijn disciplinair bestraft en premier Zaev heeft de feiten ook publiekelijk veroordeeld.²²² In het rapport over 2021 staat dat de PSU in de eerste zeven maanden van het jaar 32 klachten behandeld heeft ivm het buitensporig gebruik van geweld. Slechts twee ervan zijn weerhouden. In die twee zaken heeft de PSU strafrechtelijke klachten ingediend voor pesterijen tijdens het uitoefenen van het ambt.²²³ In 2023 schrijft deze bron dat de PSU in de eerste zeven maanden van 2022 30 klachten van burgers heeft behandeld in verband met buitensporig geweld door de politie. In drie van deze gevallen heeft de PSU klacht neergelegd bij het parket tegen vijf agenten. Nog volgens deze bron heeft de OCCPO een onderzoek gevoerd in een zaak rond een onwettige arrestatie. Deze instantie heeft in 2022 ook onderzoek gevoerd naar 70 agenten in verband met mishandeling van gedetineerden. Tegen vijf agenten heeft de OCCPO een veroordeling verkregen.²²⁴

²¹⁶ MHC, s.d., [url](#)

²¹⁷ CoE, 15/04/2019, [url](#)

²¹⁸ EC, 06/10/2020, p.26, [url](#)

²¹⁹ EC, 19/10/2021, p.26, [url](#)

²²⁰ EC, 12/10/2022, p.25, [url](#)

²²¹ EC, 8/11/2023, p.27, [url](#)

²²² USDoS, 03/2021, p.2, [url](#)

²²³ USDoS, 03/2021, p.2, [url](#)

²²⁴ USDoS, 21/03/2023, pp.2-3, [url](#)

In mei 2022 heeft de Basic Criminal Court in Skopje een eindvonnis (gevangenisstraf van één jaar) gevelde over een zaak waarin een politieagent van brutaal geweld ten opzichte van een Roma beticht werd. De agent is schuldig bevonden van pesterijen tijdens de uitoefening van het ambt. Volgens het ERRC is dit een primeur. Voordien kregen agenten in dit soort zaken enkel voorwaardelijke straffen. Volgens de ERRC is dit slechts een klein stapje in de goede richting voor een land dat een groot probleem heeft van politiegeweld tegen Roma (zie ook [3.1.](#)).²²⁵

Volgens het jaarrapport over 2021 van de Ombudsdienst heeft deze dienst 10 % minder klachten over de politie ontvangen dan het jaar voordien. De klachten gaan over nalatigheid (geen maatregelen nemen, geen slachtoffers beschermen, geen arrestaties verrichten) of ongeoorloofde inbeslagnames of vrijheidsberoving.²²⁶

Niettemin noteert de EC jaarlijks dat het externe controlemechanisme op de politie (PSU) nog niet volledig functioneel is. De afwezigheid van echt onafhankelijke onderzoekers verhindert de inspanningen om straffeloosheid door de politie aan te pakken en ook de effectieve vervolging ervan.²²⁷

2.3. Het gerecht

2.3.1. Algemene werking

Het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2017, 2021, 2023) schrijft over het gerecht dat de Grondwet in onafhankelijke rechtbanken voorziet, die ondersteund worden door een autonome Raad van justitie (*Judicial Council*).²²⁸ Volgens deze bron (2019, 2021) betoont de regering intussen ook meer respect voor de gerechtelijke onafhankelijkheid en onpartijdigheid dan in het verleden.²²⁹

Verder schrijft dit rapport dat de gangbare rechten binnen een moderne rechtsstaat, onder meer het vermoeden van onschuld, recht op een eerlijk proces, recht om geïnformeerd te worden, recht op onderhoud met advocaat van eigen keuze, voor het publiek vrij toegankelijke rechtszaken, verbod op getuigenis of bekentenis onder dwang, recht op beroep, ...in Noord-Macedonië formeel verworven zijn en dat het gerecht deze ook afdwingt. In 2023 voegt deze bron hier wel nog aan toe dat burgers klagen over een gebrek aan handhavingspraktijken (in burgerrechtelijke zaken).²³⁰

Jaarlijks schrijft het USDoS ook dat burgers toegang hebben tot de rechtbanken om zaken aanhangig te maken die te maken hebben met hun mensenrechten (zowel in straf-, civielrechtelijke, administratieve rechtbanken als in het Grondwettelijk Hof). Beroep is altijd mogelijk. Ingeval van onredelijke behandelingstermijnen bestaat een beroepsmogelijkheid bij het Hooggerechtshof. Algemeen gesproken schikt de regering zich naar de beslissingen van de binnenlandse rechtbanken (zie ook [2.4.1.](#)).²³¹

Volgens de EC is Noord-Macedonië intussen gematigd voorbereid wat betreft de werking van het gerecht.²³² In 2020 schrijft deze bron dat er is goede vooruitgang bij de implementering van de gerechtelijke hervormingsstrategie (zie ook [2.3.2.](#)). Gerechtelijke instanties implementeren nieuwe regels voor benoemingen, promotie, discipline en ontslag van rechters en de raad van Justitie functioneert pro-actiever. Noord-Macedonië heeft mechanismes op poten gezet die de gerechtelijke onafhankelijkheid en aansprakelijkheid verzekeren zoals benoemingen op basis van verdienste; het

²²⁵ ERRC, 15/02/2023, [url](#)

²²⁶ Republic of North Macedonia, 04/2022, p.66, [url](#)

²²⁷ EC, 19/10/2021, p.6, [url](#); EC, 12/10/2022, pp.24,25,27, [url](#); EC, 19/10/2021, [url](#)

²²⁸ USDoS, 21/03/2023, p.1, [url](#); USDoS, 03/2021, p.7, [url](#); USDoS, 03/03/2017, [url](#); USDoS, 13/03/2019, [url](#)

²²⁹ USDoS, 13/03/2019, [url](#); USDoS, 03/2021, p.7, [url](#)

²³⁰ USDoS, 21/03/2023, p.9, [url](#); USDoS, 03/2021, p.10, [url](#); USDoS, 03/03/2017, [url](#)

²³¹ USDoS, 21/03/2023, pp.9-10, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p.12, [url](#); USDoS, 03/2021, p.11, [url](#); USDoS, 21/06/2019, [url](#)

²³² EC, 19/10/2021, p.5, [url](#); EC, 06/10/2020, p.6, [url](#)

onderzoeken van bezittingen, belangenvermenging en disciplinaire procedures. In juni 2020 is de Wet over het openbaar ministerie (Law on the Public Prosecutor's Office) in werking getreden die onder meer een duurzame oplossing beregelt voor de dossiers die bij de SPO (zie ook [1.3.](#)) hangende waren. De herziene Wet over de raad van parketmagistraten (Law on the Council of Public Prosecutors) is eveneens aangenomen.²³³ In 2021 schrijft deze bron dat de nieuwe regelgeving voor de benoeming, promotie, discipline en het ontslag van rechters toegepast wordt.²³⁴ In 2023 schrijft de EC dat er geen vooruitgang te melden is wat betreft het gerecht.²³⁵

Het MHC (2019) monitort de rechtsgang nauwgezet en stelt dat de rechten van de betrokken partijen in strafzaken algemeen gesproken gerespecteerd worden op basis van de wetgeving van de strafprocedures.²³⁶

Naast positieve inschattingen over de effectiviteit van de Noord-Macedonische gerecht in de hedendaagse samenleving, geven de bronnen ook veel aandacht aan een aantal integriteitsproblemen. Volgens het USDoS (2023) zijn gevallen van gerechtelijk wangedrag, lange procedures, onvoldoende middelen en personeel de doeltreffendheid van het gerecht blijven hinderen. Er is ook sprake van significante gerechtelijke corruptie en opzettelijke vertragingstrategieën door rechters om bepaalde zaken tegen vermogende en invloedrijke businesslieden of politici op de lange baan te schuiven. Rechters kunnen gezien worden als gangmakers in zaken rond belangenvermenging, nepotisme, omkoping of beïnvloeding van handel. Tevens is er in dit rapport sprake van brede maatschappelijke frustratie over een onrechtvaardig gerechtelijk systeem met straffeloosheid voor zij die geld en connecties beschikken (zie ook [1.1.](#)). Als gevolg van dit alles is het vertrouwen van de bevolking in het gerecht extreem laag.²³⁷

Op 29 november 2022 heeft de voorzitter van de Raad van justitie haar ontslag aangeboden. Als reden hiervoor heeft ze aangehaald dat ze het voorwerp was geworden van een aanhoudende lastercampagne, georkestreerd door een groep juristen en zakenelite.²³⁸

In het USDoS-rapport over 2020 staat ook geschreven dat de Raad van justitie (sinds 20 augustus 2020) 283 klachten van burgers ontvangen heeft. Deze klachten gingen over partijdig of onethisch gedrag, procedurefouten, overschreden deadlines, ... Daarnaast heeft de Raad van justitie ook nog 60 formele vragen ontvangen voor het afzetten of disciplinair straffen van rechters. In het rapport over 2021 staat dat de Raad van justitie (sinds 31 augustus) 479 klachten van burgers over gerechtelijke handelwijzen (partijdig of onethisch gedrag, procedurele fouten, overschreden deadlines, ...) heeft behandeld. Ook de Ombudsdienst heeft in dat jaar meer klachten ontvangen dan het jaar voordien.²³⁹ In het rapport over 2022 schrijft het USDoS dat de Raad van justitie 302 burgerklachten heeft ontvangen in verband met de gerechtelijke procedures.²⁴⁰

In de loop van 2022 hadden 436 van de meer dan 3.000 klachten over mensenrechten bij de Ombudsdienst betrekking op procedures van rechtbanken of veiligheidsdiensten.²⁴¹ Wanneer de Ombudsdienst (zie [2.5.1.](#)) klachten van burgers ontvangt over (vermeend) onprofessioneel of onscrupuleus werk van rechters en rechtbanken, raadt deze dienst de burgers aan om verdere bescherming te zoeken bij de Raad van justitie van de Republiek Noord-Macedonië.²⁴²

²³³ EC, 06/10/2020, p.6, [url](#)

²³⁴ EC, 19/10/2021, p.5, [url](#)

²³⁵ EC, 8/11/2023, p.4, [url](#)

²³⁶ MHC, 05/2019, p.21, [url](#)

²³⁷ USDoS, 21/03/2023, p.7, [url](#)

²³⁸ USDoS, 21/03/2023, p.8, [url](#)

²³⁹ USDoS, 03/2021, p.7 [url](#); USDoS, 13/04/2022, p.7, [url](#)

²⁴⁰ USDoS, 21/03/2023, pp.7-8, [url](#)

²⁴¹ USDoS, 21/03/2023, p.10, [url](#)

²⁴² ENNHRI, p.633, [url](#)

Ook ngo's blijven wijzen op de gebrekkige onafhankelijkheid van de Noord-Macedonische rechters. In het mensenrechtenrapport van AI (2018) staat dat openbaar aanklager Marko Zyrlevski in augustus 2017 afgezet is omwille van zijn gebrek aan onafhankelijkheid.²⁴³

In een rapport (2019) van de Flüchtlingsrat van Baden Württemberg, een ngo die zich inzet voor asielzoekers en vluchtelingen in Duitsland, wordt bovendien nog opgemerkt dat ook de werking van de Raad van justitie nog altijd heel problematisch is en dat het niet zeker is of deze wel onafhankelijk is, dan wel een instrument in de handen van de sterke mannen uit de politieke klasse.²⁴⁴

Volgens een uitgebreid rapport (2020) van TI over het kapen van de staat (*state capture*) (zie ook [1.1.](#)) is het systeem van het willekeurig toewijzen van zaken aan rechters nog steeds niet in voege. Politieke elites slagen erin om hun eigen rechters te kiezen voor bepaalde zaken. Ook het feit dat de planning van de voorkomende zaken (tegen de wil van de rechters zelf) frequent gewijzigd wordt en het uitsluiten van rechters uit het gerechtelijk systeem (zonder uitleg) draagt er, volgens deze bron, toe bij dat politieke elites meer kans hebben op een gunstige behandeling wanneer er strafzaken voorkomen waarbij ze betrokken zijn.²⁴⁵

Ook in het jaarlijkse rapport van Freedom House (2020) staat dat corruptie (zie [1.3.](#)) en vriendjespolitiek (*patronage*, cliëntelisme [zie 1.1.](#)) binnen het rechtswezen het recht op een correct proces kunnen aantasten.²⁴⁶ Op de vraag of er in strafrechtelijke en civielrechtelijke zaken een eerlijk proces mogelijk is in Noord-Macedonië schrijft Freedom House (2021) dat corruptie en cliëntelisme het recht op een eerlijk proces in het gedrang brengen. Politieke beïnvloeding van parketmagistraten blijft een probleem.²⁴⁷ In 2023 schrijft Freedom House in het jaarlijkse *Nations in Transit Report* dat de gerechtelijke instellingen nog steeds gewantrouwd worden door een overweldigende meerderheid van de bevolking. Volgens analyses van deskundigen is dit wantrouwen het gevolg van aanhoudende structurele problemen in de rechterlijke macht, zoals onvoldoende onafhankelijkheid en transparantie, gebrek aan financiering en ineffectiviteit.²⁴⁸

In november 2022 rijst kritiek op de aanstelling van het nieuwe hoofd van het parket. Volgens Balkan Insight zijn er vermoedens van een politieke benoeming.²⁴⁹ Een ander artikel in Balkan Insight (2023) herhaalt deze opmerking. In het artikel komt een onafhankelijke juriste aan het woord die er –door haar onafhankelijkheid– niet in slaagt om gepromoveerd te worden.²⁵⁰

2.3.2. Gerechtelijke hervormingsstrategie

Het Noord-Macedonische gerecht wordt al vele jaren hervormd op basis van diverse aanbevelingen van vertegenwoordigers van de EU (na topontmoetingen), van richtlijnen van de EC, van aanbevelingen van een zogenoemde Group of High Experts on Systemic Issues on Rule of Law, van aanbevelingen van instellingen van de Raad van Europa (Commissie van Venetië, GRECO), van aanbevelingen van de OVSE, van de bevindingen uit de jaarlijkse rapporten van de EC en ook van een document van een aantal Noord-Macedonische burgermaatschappij-organisaties (*Proposal for Urgent Democratic Reforms - Blueprint*).²⁵¹

In december 2019 kondigt premier Zaev een *vetting*- of doorlichtingsprocedure voor rechters en parketmagistraten aan. Een commissie zal de eigendommen van rechters en parketmagistraten controleren en de Raad van justitie en de Raad van magistraten zullen de aansprakelijkheid van

²⁴³ AI, 22/02/2018, [url](#)

²⁴⁴ Flüchtlingsrat Baden-Württemberg, 02/2019, [url](#)

²⁴⁵ TI, 2020, p.22, [url](#)

²⁴⁶ Freedom House, 06/05/2020, [url](#)

²⁴⁷ Freedom House, 21/05/2021, [url](#)

²⁴⁸ Freedom House, 05/2023, [url](#)

²⁴⁹ Balkaninsight, 2/11/2022, [url](#)

²⁵⁰ Balkaninsight5/7/2023, [url](#)

²⁵¹ Republic of North Macedonia, s.d., [url](#)

rechters en procureurs onderzoeken.²⁵² Volgens de minister van Justitie zal de *vetting* procedure in 2020 van start gaan.²⁵³

Het MHC schrijft in 2019 dat dit hervormingsproces intussen ernstige vertragingen heeft opgelopen.²⁵⁴ Toch blijft het MHC positief over de inhoud van de beoogde hervormingen van het gerecht mits de rol van invloedrijke personen uit de politieke partijen op het gerecht vermindert. In dit verband heeft het MHC goede verwachtingen in verband met de toekomstige selectie van rechters. Hiervoor wordt expliciet verwezen naar de aanneming van de Law on Cessation of the Law on the Council Determining Facts and Initiating Procedures to Determine Liability of Judges.²⁵⁵

De Bertelsmann Stiftung heeft het in 2020 over een geloofwaardige nieuwe Strategie voor de hervorming van het gerecht met bijhorend actieplan omwille van de focus op de Raad van justitie, de Raad van parketmagistraten, de Academie voor rechters en parketmagistraten, en ook op de implementering van informatie en communicatietechnologie. Maar, volgens deze bron, gaan de hervormingen traag vooruit en blijft de politieke controle over het gerecht een probleem.²⁵⁶ In 2022 schrijft de Bertelsmann Stiftung dat de loyaliteit van het gerechtelijke apparaat intussen verschoven is naar de nieuwe regeringsmeerderheid (zie ook [1.2.](#)). Rechtbanken blijven nog vatbaar voor politieke invloed maar de onafhankelijkheid van het gerecht is in de praktijk sterker geworden. Het rapport merkt wel nog op dat de aankondiging van een *vetting procedure* voor rechters nog geïmplementeerd moet worden.²⁵⁷

Ook in het *North Macedonia 2018 Report* van de EC staat dat beslissende stappen zijn gezet om de onafhankelijkheid van het gerecht te herstellen en de terugval van de jaren ervoor om te buigen. De belangrijkste stap vooruit is de aanneming van een geloofwaardige hervormingsstrategie (zie supra) van het rechtswezen met de bedoeling tegemoet te komen aan de zogenoemde *Urgent Reform Priorities* en de aanbevelingen van de Commissie van Venetië, van de Raad van Europa. In verband met de implementering van de aanbevelingen van de Commissie van Venetië (ontslagsysteem voor rechters) wordt vooral verwezen naar de Wet op de Raad van justitie. Dit orgaan moet toezien op een disciplinerings- en ontslagsysteem voor rechters. Hier wordt wel aan toegevoegd dat de implementering van de hervormingen een proces van de lange termijn is en ook een continue wijziging van het gedrag op het terrein vereist.²⁵⁸ In het *North Macedonia 2019 Report* van de EC staat dat er een goede vooruitgang is gemaakt in de aanpak van de *Urgent Reform Priorities* en de aanbevelingen van de Commissie van Venetië. Deze commissie loofde de voortdurende inspanningen van de autoriteiten om de regels voor het gerechtelijke systeem in lijn te brengen met internationale standaarden.²⁵⁹ De EC herhaalt dit in 2022 dat het gerecht haar engagement getoond heeft om haar integriteit en onafhankelijkheid te tonen. De gerechtelijke instellingen hebben op consistente wijze de nieuwe regels voor de benoeming, promotie en afzetting van rechters en aanklagers toegepast. De Judicial Council en Council of Prosecutors zijn hun strategische plannen blijven implementeren.²⁶⁰

²⁵² IBNA, 02/12/2019, [url](#)

²⁵³ IBNA, 16/12/2019, [url](#)

²⁵⁴ MHC, 05/2019, [url](#)

²⁵⁵ MHC, 05/2019, p.13, [url](#)

²⁵⁶ Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, p.13, [url](#)

²⁵⁷ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, pp.12-13, [url](#)

²⁵⁸ EC, 17/04/2018, p.5, [url](#)

²⁵⁹ EC, 29/05/2019, p.15, [url](#)

²⁶⁰ EC, 12/10/2022, pp.16-17, [url](#)

2.4. Systeem van daadwerkelijke rechtsmiddelen tegen schending van rechten en vrijheden zoals neergelegd in het EVRM, BUPO-verdrag en antifolterverdrag

2.4.1. Beroepsmogelijkheden

Jaarlijks schrijft het USDoS dat burgers toegang hebben tot de rechtbanken om zaken aanhangig te maken die betrekking hebben op hun mensenrechten (zowel in straf-, civielrechtelijke, administratieve rechtbanken en in het Grondwettelijk Hof). Beroep is altijd mogelijk. Algemeen gesproken schikt de regering zich naar de beslissingen van de binnenlandse rechtbanken.²⁶¹

In deze bron (2020, 2021, 2022, 2023) staat eveneens dat individuele burgers - indien alle beroepsmogelijkheden en wettelijke opties bij binnenlandse rechtbanken uitgeput zijn - beroep kunnen indienen bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). De overheid heeft zich over het algemeen neergelegd bij beslissingen van het EHRM maar het effectieve afdwingen ervan wordt wettelijk en feitelijk verhinderd.²⁶²

In het *North Macedonia Report* van de EC (2019) staat dat de Noord-Macedonische autoriteiten vooruitgang hebben gemaakt in de uitvoering van de vonnissen van dit hof. Noord-Macedonië heeft ook het personeel bij zijn vertegenwoordiging bij dit hof uitgebreid.²⁶³ In het *North-Macedonia 2021 Report* van de EC staat dat er 320 Noord-Macedonische zaken hangende waren voor het EHRM in 2020. In veertien gevallen heeft het Hof schendingen vastgesteld van het EVRM (vooral in verband met het recht op een eerlijke rechtszaak, bescherming van eigendom, respect voor privé- en gezinsleven en het verbod op foltering).²⁶⁴ In juni 2022 waren er volgens de EC (2022) 813 zaken hangende voor het EHRM. In drie (van de elf) eindvonnissen heeft het EHRM inbreuken vastgesteld tegen het EVRM.²⁶⁵ In juni 2023 is sprake van schendingen van het EVRM in zes van de zeven afgeleverde eindvonnissen.²⁶⁶

In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport staat ook telkens dat willekeurige arrestaties en detentie bij wet verboden zijn en dat iedereen de wettelijkheid van zijn of haar arrestatie aan een rechtbank kan voorleggen (en hiervoor compensatie ontvangen). De overheid heeft zich (algemeen gesproken) ook hier aan gehouden.²⁶⁷

2.4.2. Juridische bijstand in de gewone rechtsgang

Artikel 206 van de Strafprocedurewet voorziet in de mogelijkheid om advocaten ambtshalve aan te stellen en voorziet dat een verdachte altijd een advocaat kan kiezen (uit een balielijst) wanneer hij/zij niet over een advocaat beschikt of geen advocaat kan contacteren.²⁶⁸

De Wet op kosteloze juridische bijstand (2010) beoogde oorspronkelijk een gelijke toegang tot justitie voor kwetsbare en gemarginaliseerde groepen door middel van kosteloze juridische bijstand in civielrechtelijke en administratieve rechtszaken. Deze wet was niet van toepassing op strafrechtelijke procedures.²⁶⁹

²⁶¹ USDoS, 21/03/2023, pp.9-10, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p.12, [url](#); USDoS, 03/2021, p.11, [url](#); USDoS, 21/06/2019, [url](#)

²⁶² USDoS, 21/03/2023, p.10, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p.12, [url](#); USDoS, 03/2021, [url](#); USDoS, 21/06/2019, [url](#)

²⁶³ EC, 29/05/2019, p.24, [url](#)

²⁶⁴ EC, 19/10/2021, [url](#)

²⁶⁵ EC, 12/10/2022, p.24, [url](#)

²⁶⁶ EC, 8/11/2023, p.26, [url](#)

²⁶⁷ USDoS, 21/03/2023, p.5, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p.7, [url](#)

²⁶⁸ ERRC, 02/2023, p.41, [url](#)

²⁶⁹ MHC, 10/05/2019, [url](#)

In 2016 is het *Access to Justice Project* gestart. In het kader van dit project werd de mogelijkheid geboden om gratis juridische bijstand te genieten. In de eerste twaalf maanden van dit project hebben méér dan 1.000 burgers een aanvraag gedaan tot gratis bijstand. Vaak ging het over slachtoffers van huiselijk geweld (zie ook [3.2.](#)).²⁷⁰ De EU heeft zich er in juni 2017 toe verbonden om het *Access to Justice Project* te blijven ondersteunen en ook anno 2022 steunt de EU dit project nog steeds (via de Raad van Europa).²⁷¹

Volgens een rapport van de Civil Rights Defenders (2019) zijn er in Noord-Macedonië tien ngo's (zie [2.5.3.](#)) die juridisch advies, juridische informatie verlenen en ook steun bij het bekomen van wettelijke bijstand. Het rapport verwijst naar de mobiele juridische kantoren die in enkele gemeentes gratis rechtsbijstand aanbieden. De overheid werkt, volgens dit rapport, in 2019 ook aan een wetwijziging om tekortkomingen bij Wet op de kosteloze juridische bijstand te verhelpen.²⁷²

Volgens het MHC (2018 en 2019), dat zelf ook een actieve rol speelt bij het verstrekken van kosteloze juridische bijstand, vertoont het hele systeem van kosteloze juridische bijstand nog steeds grote lacunes waardoor er (ondanks de stijgende vraag) maar een klein aantal mensen beroep op doen.²⁷³ Volgens een bron die geciteerd wordt in een rapport van de Flüchtlingsrat van Baden-Württemberg (2019) zijn er in Noord-Macedonië ook geen mechanismes voorzien die de garantie bieden dat een verdachte persoon bij een politieverhoor bijstand van een advocaat krijgt. Vooral de kwetsbaarste groepen in de samenleving hebben het moeilijk kosteloze, juridische bijstand te krijgen. Slechts de helft van de verzoeken wordt ingewilligd.²⁷⁴

In mei 2019 is een nieuwe Wet op kosteloze juridische bijstand bekrachtigd. Zowel het ministerie van Justitie zelf als ook een aantal hiertoe geautoriseerde burgermaatschappij-organisaties en de zogenoemde *legal clinics* voorzien nu eerstelijnsbijstand in de vorm van advies, informatie en bijstand tijdens gerechtelijke procedures. Voor civielrechtelijke en administratieve procedures is er tweedelijnsbijstand voorzien.²⁷⁵ De nieuwe wet wordt geïmplementeerd sinds 1 oktober 2019 en, volgens de Raad van Europa, heeft ze het concept van gratis juridische bijstand in Noord-Macedonië helemaal gewijzigd. Er is nu een meer liberale aanpak met een bredere reikwijdte en met een toepassing op alle juridische kwesties, behalve de kwesties die expliciet door de wet uitgesloten zijn.²⁷⁶ Het MHC wijst er in dit verband op dat de gratis juridische bijstand niet geldt voor zaken die te maken hebben met openbare nutsvoorzieningen (dus geschillen rond elektriciteits-, waterrekeningen of over eigendoms kwesties). Het MHC bevestigt tegelijk dat de nieuwe wet ervoor gezorgd heeft dat de lijst met begunstigden van gratis juridische bijstand uitgebreid is.²⁷⁷ Andere bronnen van juridische bijstand zijn voortaan ngo's en pro-bonodiensten door advocaten en, in minder gevallen, universitaire juridische klinieken. De belangrijkste begunstigden van deze vormen van hulp zijn: slachtoffers van huiselijk en/of gendergerelateerd geweld, LGBTI-personen en Roma.²⁷⁸

Het MHC staat zelf ook nog steeds slachtoffers van discriminatie bij met gratis juridische bijstand. De organisatie heeft ook gewerkt aan de uitbouw van hun slagkracht in deze bij andere ngo's (zie ook [2.5.3.](#)).²⁷⁹ Ook de Europese instellingen steunen de slagkracht van het ministerie van Justitie en van advocaten op het terrein bij het ontwikkelen van een systeem van gratis juridische bijstand.²⁸⁰

²⁷⁰ Roma Times, 06/03/2017, [url](#)

²⁷¹ CoE, 14/12/2022, [url](#)

²⁷² Civil rights Defenders, 07/11/2017, [url](#)

²⁷³ MHC, 05/2019, [url](#)

²⁷⁴ Flüchtlingsrat Baden-Württemberg, 02/2019, [url](#)

²⁷⁵ EC, 06/10/2020, p.34, [url](#)

²⁷⁶ CoE, 25/10/2021, [url](#)

²⁷⁷ HCHR, 2020, p.14, [url](#)

²⁷⁸ Global access to justice project, 2021, [url](#)

²⁷⁹ HCHR, 2020, [url](#)

²⁸⁰ CoE, 09/06/2020, [url](#)

Volgens de Raad van Europa (2021) is er sinds de invoering van de nieuwe wet is een voortdurende bewustwordingscampagne in gang gezet die het systeem van gratis juridische bijstand aan de brede bevolking voorstelt als een belangrijk, beschikbaar en functionerend mechanisme voor de wettelijke bescherming van kwetsbare groepen en als een verplichting van de overheid om gelijke toegang tot justitie te verzekeren voor alle burgers die zich dat niet kunnen permitteren. Het succes hiervan wordt weerspiegeld door de stijging van het aantal goedgekeurde aanvragen voor gratis juridische bijstand. In 2020 hebben 663 burgers gratis juridische bijstand gekregen van de regionale kantoren van het ministerie van Justitie (tegenover 299 burgers in 2019). De bewustwordingscampagne (zie supra) bestond uit de verspreiding van *factsheets*, folders, posters, in het Macedonisch, Albanees, Turks en Romani via meer dan 230 relevante instellingen en organisaties op het terrein. Bedoeling was om zoveel mogelijk personen uit kwetsbare groepen te bereiken en er was een speciale focus op slachtoffers van huiselijk geweld, kinderen, Roma en ander minderheden en ook op gendergerelateerde contexten in alle mogelijke stadia. De Raad van Europa heeft een budget van 800.000 euro vrijgemaakt om bij de doelgroepen gedurende een drie jaar durende actie (*Supporting enhanced access to higher quality Free Legal Aid (FLA) Services in North Macedonia*) de toegang tot kwaliteitsvolle gratis juridische bijstand in Noord-Macedonië te verhogen.²⁸¹

Het *North Macedonia 2022 Report* van de EC schrijft dat het ministerie van Justitie haar inspanningen versterkt heeft om de toegang tot eerste- en tweedelijns juridische bijstand te voorzien voor wie daartoe niet de nodige middelen heeft. Gratis juridische bijstand is toegankelijk via de regionale diensten van het ministerie; via burgermaatschappij-organisaties met een licentie; via *legal clinics* bij de rechtsfaculteiten; en via advocaten die hiervoor de toelating hebben gekregen. Op de website van het ministerie van Justitie is een register met alle gegevens beschikbaar. Volgens de EC worden steeds grotere aantallen van aanvragen voor juridische bijstand toegestaan maar moet, althans voor strafzaken, het systeem nog hervormd worden.²⁸² In 2023 schrijft de EC het land over een solide netwerk beschikt dat gratis primaire en secundaire rechtsbijstand biedt aan wie die nodig heeft en het zich niet kan veroorloven een advocaat in te schakelen. Gratis rechtsbijstand is toegankelijk via de 34 regionale afdeling kantoren van het ministerie van Justitie, burgerverenigingen die bevoegd zijn om rechtsbijstand te verlenen, *legal clinics* binnen de rechtsfaculteiten en advocaten die bevoegd zijn om secundaire rechtsbijstand te verlenen.²⁸³

2.5. Bijkomende toegangsmogelijkheden tot bescherming

Naast de wettelijke voorzieningen binnen de gewone rechtsgang zijn er ook nog andere onafhankelijke instellingen waartoe zowel burgers als ngo's zich kunnen wenden en die eveneens waken over de bescherming van de mensenrechten.

2.5.1. Ombudsdienst

Volgens het NHRI (European Network of National Human Rights Institutions) (2022), beschikt de Noord-Macedonische Ombudsdienst over een sterk mandaat. De Noord-Macedonische Ombudsdienst heeft immers het (grondwettelijke) mandaat om bij te dragen aan de toegang tot justitie voor individuele burgers, onder meer door het behandelen van klachten (door individuele burgers of organisaties), het voorzien van juridische bijstand en door bewustmakingscampagnes. De Ombudsdienst beschikt ook nog over talloze andere competenties, zoals het Nationaal preventiemechanisme, het Burgerlijke controlemechanisme, de Nationale rapporteur over

²⁸¹ CoE, 25/10/2021, [url](#)

²⁸² EC, 12/10/2022, pp.35-36, [url](#)

²⁸³ EC, 8/11/2023, p.37, [url](#)

mensenhandel en illegale migratie, het Mechanisme voor de monitoring van de implementering van de VN-Conventie over personen met een handicap, *amicus curiae*²⁸⁴, de rechten van het kind.²⁸⁵

In 2016 is de Wet over de Ombudsdienst aangepast met de bedoeling om de dienst meer in lijn te brengen met de Principes van Parijs (opgesteld door de VN-mensenrechtencommissie naar aanleiding van een International Workshop on National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights in 1991).²⁸⁶

Op de website van de Ombudsdienst staat uitgelegd (in het Macedonisch en Albanees) hoe individuele burgers een klacht kunnen neerleggen. Dit kan via e-mail, fax, telefoon of ook bij een bezoek aan een (regionaal) kantoor van de dienst (in Tetovo, Kicevo, Stip, Strumica, Kumanovo of Bitola).²⁸⁷

Het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport bevestigt dat de Ombudsdienst er onder meer is om burgers te beschermen wanneer er inbreuken zijn op hun rechten door openbare instellingen en om discriminatie van minderheden te verminderen.²⁸⁸ Volgens deze bron (2020) kunnen gewone burgers bij de Ombudsdienst ook terecht met klachten over het gerecht (zie ook [2.3.1.](#)). Jaarlijks dienen tientallen burgers een klacht over het gerechtelijke systeem (vertragingen, overtredingen door het gerecht, inbreuken tegen *in absentia*-procedures, ...) in. In 48 van deze gevallen heeft de dienst een aanbeveling tot remediëring gedaan. Dit heeft er al toe geleid dat iemand zijn onkosten kreeg terugbetaald. In een ander geval is een zaak doorverwezen naar de Raad van justitie. Verder heeft de Ombudsdienst ook al opgetreden als *amicus curiae* (i.v.m de mensenrechten), een nieuwe bevoegdheid sinds de wetwijziging van 2016.²⁸⁹

Volgens het jaarrapport van het MHC (2019) is de Ombudsdienst op het gebied van discriminatie actief waar de Commissie voor de Bescherming tegen Discriminatie (CPPD, zie ook [2.5.2.](#)) inactief blijft.²⁹⁰ Ook in een rapport over de situatie van mensenrechtenactivisten van de ngo Civil Rights Defenders (2019) staat dat de reputatie van de Ombudsdienst bij activisten hoger aangeschreven staat dan die van de CPPD. De Ombudsdienst wordt gezien als een professionele instelling. Op basis van de (vernieuwde) wet kan de Ombudsdienst de wettelijkheid controleren van officiële procedures die de grondrechten van burgers zouden aantasten; individuele gevallen onderzoeken en de instellingen informeren over hun fouten. Het rapport bevestigt dat de Ombudsdienst op al deze terreinen actief is (ook ten behoeve van mensenrechtenactivisten).²⁹¹

De EC schrijft in 2020 over de Ombudsdienst dat zijn nieuwe competenties bijdragen tot de promotie en versterking van de mensenrechten. Het parlement heeft ook drie adjunct-ombudspersonen aangeduid. Ook het budget en het personeelsbestand is verhoogd.²⁹² In 2021 schrijft de EC dat de Ombudsdienst de centrale instelling voor de promotie en bescherming van de mensenrechten is gebleven. De dienst heeft in 2020 2.448 klachten ontvangen.²⁹³ In sommige gevallen hebben klachten over de politie (zie ook [2.2.2.](#)) geleid tot vervolging (aanklachten voor pesterijen tijdens de uitvoering van het ambt, foltering, mishandeling, onmenselijke bestraffing,).²⁹⁴ Ook volgt de Ombudsdienst gevallen van discriminatie op.²⁹⁵ In 2022 schrijft de EC dat de Ombudsdienst het belangrijkste orgaan in Noord-Macedonië is voor de promotie en het afdwingen van de

²⁸⁴ Instanties of personen aangeduid, die geen partij zijn in een zaak, maar - gevraagd of ongevraagd - hun mening of advies aan een rechtbank (of ander rechtscollege) uitbrengen over (een deel van) een zaak

²⁸⁵ ENNHRI, 2022, p.629-633, [url](#)

²⁸⁶ EC, 17/04/2018, [url](#)

²⁸⁷ Republic of North Macedonia, s.d., [url](#)

²⁸⁸ USDoS, 20/04/2018, [url](#)

²⁸⁹ USDoS, 03/2021, p.8, [url](#); USDoS, 21/03/2023, p.27, [url](#); USDoS, 11/03/2020, [url](#)

²⁹⁰ MCH, 05/2019, p.26, [url](#)

²⁹¹ Civil Rights Defenders, 12/2019, p.80, [url](#)

²⁹² EC, 06/10/2020, p.25, [url](#)

²⁹³ EC, 19/10/2021, p.25, [url](#)

²⁹⁴ EC, 19/10/2021, p.26, [url](#)

²⁹⁵ EC, 19/10/2021, p.32, [url](#)

mensenrechten.²⁹⁶ In 2023 schrijft de EC dat de Ombudsdienst zijn samenwerking met burgermaatschappijorganisaties heeft versterkt. Zijn budget is met 0,9% gestegen ten opzichte van 2022 maar er waren geen nieuwe aanwervingen.²⁹⁷

Volgens informatie van de Raad van Europa (2022) vallen ook non-discriminatie en gelijke behandeling door staatsinstellingen onder het mandaat van de Ombudsman. Het mandaat van de instelling is in 2016 verruimd met een nieuwe wet, waardoor het voor de Ombudsdienst mogelijk is om als *amicus curiae* op te treden, en ook verantwoordelijkheden op te nemen op het gebied van het monitoren van mensenhandel en het VN-Verdrag inzake personen met een handicap. Sinds 2019 heeft de Ombudsman een speciale afdeling, met onder meer vertegenwoordigers van drie maatschappelijke organisaties, die als mechanisme voor civiele controle werken aan klachten over door de politie gepleegde strafbare feiten. Het mandaat is ook versterkt om te voldoen aan de beginselen van Parijs, maar tot nu toe heeft de Ombudsman nog geen aanvraag ingediend voor het verkrijgen van de A-status. Het verruimde mandaat is echter niet gepaard gegaan met passende aanvullende middelen; slechts minder dan de helft van de beschikbare vacatures is ingevuld. Slechts één personeelslid houdt zich bezig met alle gevallen die verband houden met discriminatie.²⁹⁸

Volgens een rapport over de toestand van de rechtsstaat in Europa van de ENNHRI (2022) is de Noord-Macedonische Ombudsdienst heel nauw blijven samenwerken met de sector van de burgermaatschappij (zie ook [2.5.3.](#)). Deze samenwerking is al vele jaren aan de gang, bij voorbeeld in de context van het Nationaal preventiemechanisme, het Burgerlijk controlemechanisme en de Nationale rapporteur over mensensmokkel en illegale migratie. De samenwerking neemt de vorm aan van regelmatige uitwisselingen van gedachten en de co-organisatie van evenementen. In december 2021 heeft de Ombudsdienst nog een *memorandum of understanding* ondertekend met een aantal ngo's met de bedoeling de samenwerking te verhogen op het gebied van de bescherming en de promotie van de rechten van personen met een handicap.²⁹⁹

Volgens de Bertelsmann Stiftung (2022) worden de meeste onafhankelijke instellingen in Noord-Macedonië bemand met prominente ex-politici. Dit geldt ook voor de nieuwe ombudsman, Naser Ziberi. Hij was een tijd lang de DUI-kandidaat voor het premierschap.³⁰⁰

2.5.2. Commissie voor de preventie van en bescherming tegen discriminatie (CPPD)

Begin 2011 is een Commissie voor de Bescherming tegen Discriminatie opgericht die samen met de rechtbanken voor de toepassing van de antidiscriminatielwet moet zorgen. Daartoe kan deze commissie klachten van individuen in ontvangst nemen, acties ondernemen bij de betrokken instellingen, advies uitbrengen over wetsontwerpen, voorstellen tot aanpassing van bestaande wetgeving maken, en aanbevelingen formuleren.³⁰¹

Personen die menen gediscrimineerd te zijn, kunnen bij de CPPD zonder kosten schriftelijk of mondeling een verzoek indienen. De Commissie wordt dan geacht binnen 60 dagen na de indiening van de aanvraag een besluit te nemen, door haar mening over de kwestie te geven en door maatregelen voor te stellen om de overtreding op te heffen (aanbeveling). Als de derde partij aan wie de aanbeveling is gericht, nalaat binnen een termijn van dertig dagen actie te ondernemen, moet de Commissie een verzoekprocedure inleiden bij een bevoegde rechtbank.³⁰²

²⁹⁶ EC, 12/10/2022, p.24, [url](#)

²⁹⁷ EC, 8/11/2023, p.27, [url](#)

²⁹⁸ CoE, 18/05/2022, p.10, [url](#)

²⁹⁹ ENNHRI, 2022, p.629, [url](#)

³⁰⁰ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.13, [url](#)

³⁰¹ CoE, 09/04/2013, [url](#)

³⁰² Republic of North Macedonia 16/05/2019, art.27, [url](#)

De CPPD kan wel zelf geen beslissingen wettelijk afdwingen of veroordelingen uitvaardigen. Volgens de ERRC (2023) is er ook een probleem van middelen.³⁰³

Volgens het rapport van de Bertelsmann Stiftung (2020) is de CPPD voor een stuk gepolitiseerd door de VMRO-DPMNE waardoor ze niet actief is bij de bescherming van de burgerrechten. Volgens dit rapport maken loyale leden van de VMRO-DPMNE echter vaak laagdunkende opmerkingen over diverse minderheden. Bovendien is de CPPD ook niet bekend bij het brede publiek.³⁰⁴

De CPPD is in mei 2020 – bij het terugdraaien van de antidiscriminatiewet door het Grondwettelijk Hof - formeel opgehouden te bestaan vermits de verkiezingsprocedure voor een nieuwe commissie eveneens geannuleerd is door het Hof.³⁰⁵

Op 27 oktober 2020 wordt de regering dringend opgeroepen nieuwe leden te benoemen voor de CPPD.³⁰⁶ Op 26 januari 2021 benoemt het parlement zeven nieuwe leden voor de CPPD.³⁰⁷ Op 29 maart 2021 verschijnt dan het bericht dat een nieuwe instelling tegen discriminatie effectief opgericht is op basis van de opnieuw goedgekeurde antidiscriminatiewet van oktober 2020: de CPPD.³⁰⁸

Volgens ILGA (2022) heeft de heropgestarte instelling, ondanks technische en administratieve problemen, al verschillende opinies gepubliceerd.³⁰⁹ In 2021 heeft de CPDD ook een aantal onlinepublicaties laten verwijderen die haatdragend waren t.o.v. LGBTI-personen ([zie 3.3.](#)) en ook de auteurs ervan tot excuses gedwongen.³¹⁰

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) heeft de CPPD 128 klachten ontvangen in 2022. De commissie constateerde in 29 gevallen discriminatie, waarvan de meeste intersectionele discriminatie waren. Het publiek beschouwde de commissie als onafhankelijk en haar activiteiten waren efficiënt en complementair aan het werk van de Ombudsdienst. De CPPD handhaafde, volgens deze bron, effectief de civiele antidiscriminatie wetten. De handhaving van het strafrecht was echter laks. Zo heeft de rechter van de rechtbank van eerste aanleg in Kumanovo in december 2022 een boete opgelegd aan het ministerie van Binnenlandse Zaken en drie politieagenten wegens het niet naleven van een corrigerende CPPD-aanbeveling.³¹¹

2.5.3. Ngo's en internationale mensenrechtenorganisaties

EC wijst erop dat een daadkrachtige burgermaatschappij een cruciale component is van elk democratisch systeem en dat die dan ook aldus erkend en behandeld zou moeten worden door de overheidsinstellingen.³¹²

De Bertelsmann Stiftung (2022) schrijft dat Noord-Macedonië sinds haar onafhankelijkheid een levendige burgermaatschappij heeft met heel veel burgermaatschappijorganisaties, sociale bewegingen en verschillende soorten verenigingen. De wet laat deze organisaties ook toe om bepaalde openbare bevoegdheden op te nemen. Volgens deze bron is de burgermaatschappij in het laatste decennium (2012-2022) wel stevig gepolitiseerd. Onder de regeerperiode van Nikola Gruevski en de VMRO-DPMNE kregen onafhankelijke organisaties soms te maken met gewelddadige

³⁰³ ERRC, 02/2023, p.16, [url](#)

³⁰⁴ Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, [url](#)

³⁰⁵ EC, 06/10/2020, [url](#)

³⁰⁶ Era, 09/11/2020, [url](#)

³⁰⁷ Meta, 26/01/2021, [url](#)

³⁰⁸ European Network of Legal experts in gender Equality and non-discrimination, 29/03/2021, [url](#)

³⁰⁹ ILGA, 27/04/2022, [url](#)

³¹⁰ ILGA, 27/04/2022, [url](#)

³¹¹ USDoS, 21/03/2023, p.31, [url](#)

³¹² EC, 8/11/2023, p.13, [url](#)

aanvallen.³¹³ Ook in 2020 heeft Freedom House (2020) nog geschreven dat deze organisaties druk kunnen ondervinden van de VMRO-DPMNE en haar aanhangers.³¹⁴

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2020 en 2022) kunnen niet-gouvernementele mensenrechtenorganisaties (nationaal en internationaal) intussen ongehinderd werken in Noord-Macedonië, ook op het gebied van de mensenrechten. Ze kunnen mensenrechtzaken onderzoeken en erover publiceren. Beleids mensen en ministeries houden contacten en meetings met de ngo's en leden van de burgermaatschappij.³¹⁵

Ook het jaarrapport van de Ombudsdienst (2019) bevestigt dat burgermaatschappij-organisaties de actiefste organisaties zijn bij bewustmakingscampagnes in verband met discriminatie en beschermingsmechanismes.³¹⁶

Freedom House schrijft in 2021 dat de regering haar steun heeft uitgesproken voor de burgermaatschappij. Vooral sinds de regeringswissel in 2017 is het werk van ngo's vrijer en veiliger geworden. Openbare instellingen zijn ontvankelijker voor het werk en het engagement van de sector van de burgermaatschappij.³¹⁷ In het *Nations in transit report* (2021) heeft Freedom House het over een levendige en proactieve burgermaatschappij in Noord-Macedonië. De omgeving voor burgeractie is aanhoudend verbeterd in de voorbije jaren.³¹⁸

De EC wijst er in haar *North Macedonia 2020 Report* op dat het wettelijk kader in Noord-Macedonië een omgeving voor burgermaatschappijorganisaties mogelijk maakt. Sinds de aanneming van een Strategy and Action Plan 2018-2020 is er ook goede vooruitgang geboekt in het werk van de Raad voor Samenwerking tussen de Regering en de burgermaatschappij.³¹⁹ In het *North-Macedonia 2021 Report* van de EC staat dat burgermaatschappijorganisaties een belangrijke rol gespeeld op het beleidsniveau (onder meer bij het tot stand komen van de wetten tegen discriminatie ([zie 3.1.](#)) en huiselijk geweld ([zie 3.2.](#))). De burgermaatschappij heeft op belangrijke wijze bijgedragen tot het verzekeren van de bescherming van de mensen- en grondrechten ([zie 2.1.](#)). Ze heeft ook opnieuw bijstand verleend aan de kwetsbaarste bevolkingsgroepen.³²⁰ In 2022 schrijft deze bron dat de burgermaatschappij een essentiële rol speelt bij de monitoring van het regeringsbeleid en bij het doorgeven van informatie (zowel aan burgers als aan overheidsinstellingen). Ook in de Covid-19-periode hebben burgermaatschappij-organisaties mensen in nood bijgestaan.³²¹ In 2023 is opnieuw sprake van een vitale rol van ngo's bij het bevorderen van de mensenrechten, de rechtsstaat en stabiliteit, en dit door hun standvastige rol als waakhond en door hun deelname aan besluitvormingsprocessen.³²²

Volgens de ngo *Global access to justice project* zijn de belangrijkste doelgroepen van ngo's die zich bezighouden met het verlenen van juridische bijstand: slachtoffers van huiselijk en/of gendergerelateerd geweld, LGBTI-personen en Roma.³²³

De OVSE blijft in Noord-Macedonië onverminderd actief bij het ondersteunen van de democratische processen en veiligheid. De missie focust vooral op de implementering van het OFA.³²⁴

³¹³ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.12, [url](#)

³¹⁴ Freedom House, 06/05/2020, [url](#)

³¹⁵ USDoS, 21/03/2023, p.27, [url](#); USDoS, 03/2021, p.30, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p.32, [url](#)

³¹⁶ MHC, s.d., p.26, [url](#)

³¹⁷ Freedom House, 21/05/2021, [url](#)

³¹⁸ Freedom House, 28/04/2021, [url](#)

³¹⁹ EC, 06/10/2020, p.4, [url](#)

³²⁰ EC, 19/10/2021, p.12, [url](#)

³²¹ EC, 12/10/2022, p.11, [url](#)

³²² EC, 8/11/2023, p.13, [url](#)

³²³ Global access to justice project, 2021, [url](#)

³²⁴ OSCE, 2021, [url](#)

2.6. Detentieomstandigheden

In juli 2021 heeft het CPT van de Raad van Europa een rapport over Noord-Macedonië uitgebracht. Hierin staan de slechte levensomstandigheden (afbrokkelende muren, gebroken raamkozijnen en meubilair, gevaarlijke elektriciteitskabels, gaten in de muur en het plafond, ongedierte, niet opgehaalde hopen vuilnis en waterinsijpeling in de cellen) en de anachronistische behandeling (23 uur per dag opgesloten en slechts korte mogelijkheid tot verluchting en lichaamsbeweging) van de gedetineerden in Noord-Macedonië opnieuw centraal. Het CPT heeft ook opnieuw over gevallen van mishandeling gehoord.³²⁵

Volgens het MHC (2019) ontbreekt er, in de meeste gevallen waarbij de politie handelt zonder toelating of waarbij politieagenten excessief geweld gebruiken, een gepast antwoord van de openbare aanklager (*public prosecutor's office*).³²⁶

Ook AI meldt in 2020 dat er maatregelen zijn genomen tegen straffeloosheid voor politiemishandeling en dat het parket berichten blijft onderzoeken in verband met de gevangenisbewaking. Het gaat over 50 zaken.³²⁷

In februari 2021 heeft het EHRM twee zaken geseponerd in verband met verdachte overlijdens in de gevangenis. De seponering was er gekomen nadat de overheid bereid was gevonden om telkens 12.000 euro schadevergoeding uit te betalen aan de achtergebleven (Roma-)familieleden.³²⁸

In het USDoS-mensenrechtenrapport staat dat mishandeling in detentie bij wet verboden is maar jaarlijks staan er ook gegevens in (2017, 2018) over geweld in detentiecentra door politie en gevangenispersoneel.³²⁹ Het gaat hierbij hoofdzakelijk over het aantal klachten dat de DICCIPS (zie ook [2.2.2.](#)) of de Ombudsdienst (zie ook [2.5.1.](#)) ontvangen hebben over buitensporig geweld, foltering en mishandeling (tijdens de uitvoering van het ambt). Uit de gegevens blijkt dat de klachten wel degelijk behandeld worden, dat de daders disciplinair gestraft worden of dat klachten aan het parket worden overgemaakt. Ook sterfgevallen in detentie worden – indien nodig – onderzocht (door de Ombudsdienst).³³⁰ Uit dit rapport blijkt ook jaarlijks dat het gerecht geregeld overgaat tot veroordelingen (soms tot gevangenisstraffen) van de daders.³³¹

In het USDoS-rapport over 2020 staat dat de overbevolking (volgens onder meer de Dienst van de ombudsman) niet langer een ernstig probleem is in de Noord-Macedonische gevangenis. Dit geldt echter niet voor de gevangenis van Idrizovo. In de politiekantoren, de faciliteiten voor sociale bijstand, de vluchthuizen en de psychiatrische instellingen zijn de omstandigheden echter nog altijd armzalig. Volgens het rapport zijn de gevangenisomstandigheden in het algemeen inadequaet.³³² De Dienst van de ombudsman ontvangt (via het Nationaal preventiemechanisme) ook een groot aantal klachten in verband met inadequate gezondheidszorg in de detentiefaciliteiten.³³³

In 2023 schrijft deze bron dat de overheid aan bepaalde ngo's en aan de Ombudsdienst onbeperkte toegang heeft verschaft tot de veroordeelde gevangenen, gevangenis en detentiecentra. Het rapport vermeldt ook opmerkelijke verbeteringen op het gebied van accommodatie, sanitair, medische bijstand, recreatie, rehabilitatie- en energievoorzieningen voor gedetineerden. Er zijn ook veiligheidsverbeteringen in de gevangenis van Idrizovo, Skopje Shutka, Strumica, Struga, Stip

³²⁵ USDoS, 21/03/2023, p.4, [url](#); CoE, 29/07/2021, [url](#)

³²⁶ MHC, 05/2019, [url](#)

³²⁷ AI, 16/04/2020, pp.55-56 [url](#)

³²⁸ AI, 29/03/2022, [url](#)

³²⁹ USDoS, 20/04/2018, [url](#); USDoS, 03/03/2017, [url](#); USDoS, 13/04/2022, [url](#)

³³⁰ USDoS, 03/03/2017, [url](#); USDoS, 20/04/2018, [url](#); USDoS, 03/2021, [url](#)

³³¹ USDoS, 03/03/2017, [url](#); USDoS, 03/2021, [url](#)

³³² USDoS, 03/2021, p.3, [url](#)

³³³ USDoS, 03/2021, p.4, [url](#)

en Prilep. Het binnenlandse controlemechanisme heeft geleid tot meer preventie en sanctionering (inclusief veroordelingen) van gevangenisstaf in gevallen van wangedrag.³³⁴

Ook in het *North Macedonia 2019 Report* van de EC staat dat gevallen van mishandeling door de politie doorgegeven zijn aan het parket. Maar, dit rapport geeft hierbij aan dat het om lage cijfers gaat. Volgens dit rapport wordt er verwacht dat het nieuwe EOM (zie ook [2.2.2.](#)) de perceptie van straffeloosheid bij agenten en gevangenispersoneel zal aanpakken.³³⁵ In dit rapport is ook sprake van verbeteringen in de preventie van foltering en mishandeling, in detentieomstandigheden, dankzij een actieplan om werk te maken van de aanbevelingen van het European Committee for the Prevention of Torture (CPT). Gevangenispersoneel en personeel van correctionele opvoedingsinstellingen hebben trainingen gekregen i.v.m een nieuwe gedragscode.³³⁶

Het *North Macedonia 2020 Report* stelt opnieuw dat de bevoegde diensten (Directorate for Execution of Sanctions, Dienst van de ombudsman, Department for Internal Control and Professional Standards, Section for the Investigation and prosecution of criminal acts committed by individual with police authority) klachten effectief behandelen en soms ook doorgeven aan het parket. In dit rapport staat nog dat het EOM de verwachtingen van de bevolking heeft doen stijgen en dat er meer zaken rechtsreeks aan het parket zijn gemeld.³³⁷

In het *North-Macedonia 2021 Report* van de EC staat dat de regering zich is blijven engageren om de preventie van foltering en mishandeling te verbeteren. De belangrijkste tekortkomingen van het gevangenisstelsel blijven immers: slecht management, zwakke performance van het personeel, lage personeelsbezetting, slechte kwaliteit van de gezondheidszorg, geweld onder de gedetineerden, smerige omstandigheden en endemische corruptie. Voortaan krijgt ook de burgermaatschappij een belangrijke rol bij het detentiebeleid van de overheid via de ondertekening van het memorandum voor de samenwerking met de Afdeling voor de strafuitvoering in maart 2021.³³⁸

In 2023 schrijft de EC dat Noord-Macedonië dringend iets moet doen aan het hardnekkige probleem van ontoereikende detentieomstandigheden in gevangenissen, politiebureaus, sociale zorg- en psychiatrische instellingen.³³⁹

³³⁴ USDoS, 21/03/2023, p.5, [url](#)

³³⁵ EC, 29/05/2019, p.25, [url](#)

³³⁶ EC, 29/05/2019, p.25, [url](#)

³³⁷ EC, 06/10/2020, p.26, [url](#)

³³⁸ EC, 19/10/2021, p.26, [url](#)

³³⁹ EC, 8/11/2023, p.27, [url](#)

3. Specifieke situaties

3.1. Roma

3.1.1. Positie in de maatschappij

De beschikbare cijfers in verband met het aantal Roma in Noord-Macedonië lopen sterk uiteen (van 85.000 tot 197.000 personen). Volgens het ministerie van Werk en Sociaal Beleid, geciteerd door het ERRC (2023), heeft dit te maken met de grote groep Roma zonder identiteitsdocumenten, met migratietendensen, met het gebrek aan bewustzijn bij de Romabevolking over het belang van een volkstelling en ook met andere redenen.³⁴⁰

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) talmen sommige Romafamilies met de registratie van hun pasgeboren kinderen waarbij ze het voor hen moeilijk maken om toegang te krijgen tot scholing, gezondheidszorg en andere voorzieningen in het latere leven.³⁴¹ Volgens burgermaatschappijorganisaties, geciteerd in het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport, zijn er in 2022 nog ongeveer 750 Roma die niet als Noord-Macedonische staatsburgers beschouwd worden, ondanks aanhoudende inspanningen van de overheid om hun status te regulariseren.³⁴² Volgens het USDoS (2023) zorgen een complexe administratie, discriminatie, armoede en algemene marginalisering er samen voor dat Roma verhinderd worden om hun burgerlijks status in orde te brengen. Ook blijft de toegang tot geboorteregistratie of andere documenten van de bevolkingsdienst erg bureaucratisch, duur en ongevoelig voor de specifieke noden van mensen zonder papieren. Er is sprake van een ambigu wettelijk kader dat ruimte laat voor de ambtenaren om discretionaire beslissingen te nemen. Wel hebben intussen 320 aanvragers uit de groep van 750 een geboorteakte gekregen en 115 personen hebben tijdelijke identiteitsdocumenten gekregen. Deze tijdelijke documenten leiden, volgens dit rapport, in de praktijk echter tot verdere discriminatie en stereotypering door overheidsambtenaren.³⁴³

In september 2023 klaagt het ERRC de dood aan van een Roma-man die is overleden nadat hij niet medisch kon behandeld worden omdat hij niet over een identiteitskaart beschikte. Hij had een job en een woning maar was niet in staat om een permanent wettelijk adres op te geven, nog steeds een absolute voorwaarde om een identiteitskaart te kunnen hebben in Noord-Macedonië, volgens de Law on ID Cards en de Law on Registration of Domicile and Residence. De ERRC heeft ook een vraag gericht aan de CPPD naar het discriminerend karakter van deze wetgeving.³⁴⁴

Volgens gegevens van het ministerie van Werk en Sociaal Beleid blijft de socio-economische situatie van Roma duidelijk slechter dan die van de bevolking is het algemeen. Slechts 23% van de beroepsbevolking bij Roma is actief in de formele tewerkstelling. Bij de vrouwelijke Roma is dat slechts 8%. Als gevolg van de werkloosheid en het lage inkomen krijgt de helft van de Romafamilies sociale steun die echter nauwelijks de levensduur dekt.³⁴⁵

Volgens de Strategie voor Roma 2014-2020 worden de huisvestingsomstandigheden van vele Roma gekenmerkt door ondermaatse kwaliteit, overbevolking, onduidelijke eigendomssituaties, en een gebrekkige toegang tot drinkwater of riolering. De meeste Roma leven in gesegregeerde wijken in de rand van de steden.³⁴⁶

³⁴⁰ ERRC, 02/2023, p.7, [url](#)

³⁴¹ USDoS, 21/03/2023, p.32, [url](#)

³⁴² USDoS, 21/03/2023, p.16, [url](#)

³⁴³ USDoS, 21/03/2023, pp.23-24, [url](#)

³⁴⁴ ERRC, [url](#)

³⁴⁵ CoE, 18/05/2022, p.27, [url](#)

³⁴⁶ CoE, 18/05/2022, p.28, [url](#)

Volgens UNDP-gegevens die eveneens geciteerd zijn in het ERRC-rapport van 2023 zijn Roma bovengemiddeld zonder werk, opleiding of training en in een situatie van materiële tekorten. Ook is 33% van de Romameisjes tussen 20 en 49 al gehuwd voor de leeftijd van 18 jaar. Toch stelt dit rapport ook dat er opmerkelijke vooruitgang is geboekt in de cijfers over diploma's lager secundair onderwijs. In Noord-Macedonië gaat 40% van de Romascholieren wel naar een gesegregeerde school.³⁴⁷ Noord-Macedonië heeft in 2022 twee veroordelingen door het EHRM (zie ook [2.4.1.](#)) opgelopen in zaken die te maken hebben met gesegregeerd onderwijs in Bitola and Shtip.³⁴⁸ Ook AI verwijst naar een aantal succesvolle rechtszaken tegen gesegregeerde scholen voor Romakinderen (in Skopje, Bitola en Štip).³⁴⁹

Het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport spreekt in 2017 van geïnstitutionaliseerde en maatschappelijke discriminatie tegen Roma.³⁵⁰ Als voorbeeld hiervan geeft deze bron in 2018 aan dat de rechtbank van eerste aanleg van Skopje II op 11 september 2017 het ministerie van Binnenlandse Zaken veroordeeld heeft voor het onderwerpen van twee Romafamilies aan reisrestricties.³⁵¹ In 2020 en 2021 heeft deze bron het opnieuw over aanhoudende discriminatie en wijdverspreide maatschappelijke discriminatie.³⁵² Ook in 2022 en 2023 schrijft deze bron nog steeds over berichten van wijdverspreide, maatschappelijke discriminatie op de arbeidsmarkt en bij toegang tot openbare diensten en voordelen.³⁵³

Nog steeds volgens deze bron is in 2022 de discriminatie tegen Romakinderen in het onderwijs blijven aanhouden. Roma worden onder druk gezet om hun kinderen in scholen in te schrijven waar andere Roma school lopen. In scholen met een gemengde populatie worden Roma in aparte klassen onderwezen.³⁵⁴

In 2022 schrijft ook de Bertelsmann Stiftung dat Roma nog altijd af te rekenen hebben met significante discriminatie en dat vooral Romavrouwen in landelijke gebieden te kampen hebben met sociale, economische en politieke uitsluiting.³⁵⁵

Volgens een rapport van de Schweizerische Flüchtlingshilfe (2022) kunnen Roma in Noord-Macedonië ook nog steeds de toegang ontzegd worden tot de gezondheidszorg. Hiervoor geven de bronnen van dit rapport verschillende redenen op: bij voorbeeld dat patiënten zich de behandeling niet kunnen veroorloven of de geëigende procedures van doorverwijzing en aanmelding niet volgen.³⁵⁶

Vooraf Romavrouwen worden geconfronteerd met intersectionele discriminatie (op basis van hun gender en hun etniciteit) waardoor ze verhinderd worden om hun eigen beslissingen te nemen op het gebied van tewerkstelling, carrière en onderwijs. Hun onderdanige en afhankelijke positie leidt tot hogere prevalentie van huiselijk geweld wat ze bijna nooit officieel melden.³⁵⁷

In 2023 schrijft AI dat een vrouwenrechtengroepering in Šuto Orizari in maart 2022 tot de vaststelling was gekomen dat het lage aantal klachten ivm huiselijk geweld bij Roma te maken had met structurele discriminatie, armoede, beperkte toegang tot gezondheidszorg en een gebrek aan vertrouwen in ngo's en autoriteiten.³⁵⁸

³⁴⁷ ERRC, 02/2023, pp.9-10, [url](#)

³⁴⁸ USDoS, 21/03/2023, p.33, [url](#)

³⁴⁹ AI, 2023, [url](#)

³⁵⁰ USDoS, 03/03/2017, [url](#)

³⁵¹ USDoS, 20/04/2018, [url](#)

³⁵² USDoS, 11/03/2020, [url](#); USDoS, 03/2021, [url](#)

³⁵³ USDoS21/03/2023, p.13, [url](#); USDoS, 13/04/2022, pp.35-36, [url](#)

³⁵⁴ USDoS, 21/03/2023, p.33, [url](#)

³⁵⁵ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, pp.7,18, [url](#)

³⁵⁶ SFH, 25/11/,2022, p.9, [url](#), p.9

³⁵⁷ Association Initiative for Women's rights from Suto Orizari, 2022, pp.7,8,25, [url](#)

³⁵⁸ AI, 2023, [url](#)

Politiek zijn de Roma anno 2016 vertegenwoordigd op de verschillende niveaus: de gemeente Šuto Orizari/Shuto Orizare is de enige gemeente in de wereld met een Romameerderheid, en de enige gemeente waar de Romataal de officiële taal is. De burgemeester is een etnische Roma.³⁵⁹ Noord-Macedonië is in 2016 ook het enige land ter wereld met een Romaminister, en met een aantal Roma-ambtenaren op hoge overheidsposten. De Roma hebben ook meerdere politieke partijen, die echter te klein zijn om op nationaal vlak een rol van betekenis te kunnen spelen.³⁶⁰ In 2021 zit nog steeds een Romavertegenwoordiger in het parlement.³⁶¹

3.1.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën

Behalve de eerder besproken algemene wetgeving inzake de bescherming van de mensenrechten, inzake de rechten van minderheden en inzake discriminatie (zie [2.1.](#)) hebben wetgever en autoriteiten ook nog andere wetgeving en beleidsmaatregelen voorzien ter bescherming en verbetering van de situatie van Roma:

In een ECRI-rapport van juni 2023 staat hierover te lezen dat Noord-Macedonië in 2018 een wet heeft aangenomen die ervoor zorgt dat wie niet over de noodzakelijke identiteitsdocumenten beschikt om het staatsburgerschap van Noord-Macedonië te verkrijgen toch speciale persoonlijke identificatienummers (PIN's) kan bekomen. Hiermee kunnen ze toegang krijgen tot openbare diensten, waaronder gezondheidszorg en sociale bijstand, en tot de formele arbeidsmarkt (in afwachting van de behandeling van hun zaak voor het verstrekken van identiteitsdocumenten en uiteindelijk het staatsburgerschap). Volgens het rapport hebben de autoriteiten ook nog een campagne gevoerd om het aantal Roma vast te stellen dat ten tijde van de onafhankelijkheid van het land van voormalig Joegoslavië niet over de noodzakelijke identiteitsdocumenten beschikte. Enkele honderden personen zijn hierbij geïdentificeerd.³⁶²

Op 7 oktober 2019 heeft Noord-Macedonië, als laatste land van het voormalige Joegoslavië, de Conventie over het terugdringen van staatloosheid geratificeerd. Hier waren al een aantal concrete maatregelen aan voorafgegaan die eveneens als doel hadden om gevallen van staatloosheid bij de Romabevolking te verminderen: de oprichting van een interministeriële werkgroep die zich zal buigen over het probleem van documenten, verbetering van de wetgeving rond geboorteregistraties, verbetering van de wetgeving rond tijdelijke identiteitskaartnummers, het voorzien van gratis juridische bijstand voor mensen zonder documenten, van onderwijsactiviteiten en van gratis medische zorg, ...³⁶³ Kinderen van staatlozen die in Noord-Macedonië geboren worden hebben de Noord-Macedonische nationaliteit en krijgen toegang tot geboorteregistratie en documenten.³⁶⁴

Noord-Macedonië heeft in juli 2019 de Verklaring van Poznan (Declaration of Western Balkans Partners on Roma Integration within the EU Enlargement Process) onderschreven: een verbintenis van de Balkanlanden over de integratie van Roma.³⁶⁵

In 2020 is er een nieuwe Law on Persons without Regulated Civil Status aangenomen die beoogt de restgroep van Roma zonder identiteitsdocumenten verder te helpen bij een registratie die recht geeft op socio-economische bijstand. In de praktijk zijn er echter nog maar 60 van de 207 Roma die een bijzondere geboorteaakte ontvangen hebben nadat ze op basis van de nieuwe wet een aanvraag hadden ingediend tot registratie.³⁶⁶

Volgens een rapport van de Raad van Europa (2022) heeft Noord-Macedonië opmerkelijke vooruitgang geboekt op het gebied van de wettelijke bescherming van mensen die tot een nationale

³⁵⁹ Municipality of Suto Orizari, Mayor, s.d., [url](#)

³⁶⁰ EASO, 11/2016, [url](#)

³⁶¹ USDoS, 13/04/2022, p.29, [url](#)

³⁶² ECRI, 20/09/2023, p.5, [url](#)

³⁶³ ERRC, 25/11/2019, [url](#)

³⁶⁴ USDoS, 03/03/2017, [url](#)

³⁶⁵ Regional Cooperation Council, 05/07/2019, [url](#)

³⁶⁶ European Network on Statelessness, 04/2021, pp.6-7, [url](#)

minderheid behoren, vooral op het gebied van de strijd tegen discriminatie. Zo verwijst dit rapport naar de nieuwe Wet over de preventie en de bescherming tegen discriminatie (zie ook [2.1.](#)). Volgens deze bron is ook het wettelijke kader in de strijd tegen haatspraak en -criminaliteit verbeterd.³⁶⁷

Volgens het EC rapport van 2022 is er opnieuw lichte vooruitgang wat betreft de inclusie van de Roma. Zo heeft Noord-Macedonië een nieuwe strategie (2022-2030) voor de Roma-inclusie aangenomen met verwijzingen naar Romafobie, onderwijs, tewerkstelling, sociale zorg en gezondheidszorg. Het land heeft ook een apart actieplan (2022-2024) voor de bescherming, promotie en realisatie van de mensenrechten van Romavrouwen en -meisjes aangenomen.³⁶⁸

In 2023 schrijft de EC dat er geen vooruitgang is geboekt bij de inclusie van de Roma. Er is, in oktober 2023, wel sprake van de aanneming van actieplannen over Romafobie, onderwijs, werkgelegenheid, sociale zorg, gezondheidszorg, huisvesting, inburgering en cultuur. Er is ook een adviseur van de premier aangesteld die als Nationaal Roma Contactpunt toezicht houdt op kwesties rond de integratie van de Roma.³⁶⁹

In de nieuwe strategie voor de Roma-inclusie (2022-2024) wordt uitdrukkelijk vooropgesteld dat de inclusie zich moet richten op alle Roma op het grondgebied en ook de noden moet weerspiegelen van de verschillende groepen binnen de Roma door middel van een intersectionele aanpak. De strategie erkent immers dat bepaalde aspecten van de identiteit discriminatie kan verergeren. Daarom stelt de strategie voorop dat er ook tegelijk moet rekening gehouden kunnen worden met verschillende indicatoren samen zoals leeftijd, gender, seksuele oriëntering, mobiliteit en andere persoonlijke kenmerken.³⁷⁰

Op 14 juni 2023 heeft het parlement enkele amendementen aan de Wet op de registratie in de burgerlijke stand aangenomen. Voortaan kunnen de ongeveer 700 Roma zonder identiteitsdocumenten hiervan in het bezit gesteld worden en hebben ze dus dezelfde rechten als alle andere Noord-Macedoniërs.³⁷¹

3.1.3. Houding autoriteiten

In haar jaarrapport over 2017 vestigt het MHC de aandacht op de positieve rol van de zogenoemde Roma-informatiecentra van de gemeentes in Noord-Macedonië. Ze spelen een positieve rol bij het verbeteren van de toegang tot rechten en diensten van de Romagemeenschap. Er zijn in dat jaar twaalf Roma-informatiecentra actief in twaalf gemeentes (Shuto Orizari, Topaana, Tetovo, Gostivar, Bitola, Prilep, Shtip, Kocani, Delchevo, Vinica, Berovo en Kumanovo) en er zijn zestien medewerkers tewerkgesteld in deze centra. Volgens de MHC voorzien ze in geschikte informatie, bijstand, doorverwijzingsadressen, logistieke steun opdat de burgers optimaal hun rechten kunnen krijgen en hun plichten kunnen nakomen op het gebied van sociale bescherming, tewerkstelling, gezondheid, huisvesting, onderwijs en het afhalen van identiteitsdocumenten.³⁷²

Volgens een rapport van de ngo Civil Rights Defenders uit 2017 is raciaal geweld eerder zeldzaam in Noord-Macedonië. Toch vestigt dit rapport eveneens de aandacht op de verminderende maar nog steeds voorkomende gevallen van politiegeweld tegen Roma en de straffeloosheid die daarmee gepaard gaat. Dit rapport wijst erop dat het ERRC deze zaken opvolgt en helpt aan te klagen bij het gerecht.³⁷³ In het kader van de zaak voor het EHRM heeft de Noord-Macedonische regering in juni

³⁶⁷ CoE, 18/05/2022, p.4, [url](#)

³⁶⁸ EC, 12/10/2022, pp.36-37, [url](#)

³⁶⁹ EC, 8/11/2023, p.38, [url](#)

³⁷⁰ Government of North Macedonia, s.d., pp.58-59, [url](#)

³⁷¹ Balkan Insight, 7/11/2022, [url](#)

³⁷² MHC, 17/04/2018, p.55, [url](#)

³⁷³ Civil rights Defenders, 07/11/2017, [url](#)

2017 aanvaard om een schadevergoeding uit te keren aan de familie van het slachtoffer dat in de gevangenis is overleden.³⁷⁴

In 2018 dagen opnieuw enkele families van Roma die in gevangenschap zijn overleden de overheid voor de rechter.³⁷⁵

Op 18 maart 2018 heeft een conferentie van prominente vertegenwoordigers van de EU, de Raad van Europa, nationale en lokale beleidsmakers en vertegenwoordigers uit de Romagemeenschap in Skopje een *kick-off event* gehouden waar de lancering wordt aangekondigd van het ROMACTED-programma Promoting Good Governance and Roma Empowerment at Local Level. Het ROMACTED-programma opgemaakt als een combinatie van de vroegere ROMED- en ROMACT-programma's. De Noord-Macedonische regering heeft hiervoor 3 miljoen MKD (ongeveer 50.000 euro)³⁷⁶ uitgetrokken.

De Bertelsmann Stiftung wijst in 2020 op een zekere vooruitgang op het gebied van de gezondheidszorg voor Roma(vrouwen). In 2017 is een gynaecoloog benoemd voor het Shuto Orizari-district in Skopje.³⁷⁷ Uiteindelijk is de gynaecoloog er pas in april 2021 aan het werk. Het ERRC had klachten neergelegd bij de Dienst van de ombudsman en de overheid over de afwezigheid van een vrouwenarts in deze wijk.³⁷⁸

De website van de Raad van Europa voorziet in 2020 in een overzicht (*local level at a glance*) van concrete implementeringen van het ROMACTED-programma in twaalf gemeentes die verspreid liggen over het hele grondgebied (Berovo, Bitola, Debar, Gostivar, Kicevo, Kocani, Prilep, Strumica, Stip, Tetovo, Veles en Vinica). Voor elke gemeente wordt aangegeven welke concrete stappen gezet zijn op het gebied van *capacity building*, tewerkstelling, infrastructuur; welke structuren op poten zijn gezet; welke beleidsdocumenten ondertekend zijn; welke projecten of synergiën lopende zijn; wie de belangrijke contactpersonen zijn ...³⁷⁹

Op de Romadag (7 april) 2021 heeft premier Zaev aangekondigd dat de regering nog eens 61 miljoen Dinar (ongeveer 1 miljoen euro)³⁸⁰ investeert in de Roma Strategy en in de oprichting van een Matching Fund for Romani Entrepreneurs. Daarnaast heeft hij aangekondigd dat de regering 20 miljoen Dinar investeert in een huisvestingsproject en voor sociale bijstand voor Roma in Kochani.³⁸¹

Een rapport van het European Network on Statelessness stelt dat er in 2021 nog steeds een aantal uitdagingen op het gebied van het terugdringen van de staatloosheid zijn, ondanks de verbeterde wetgeving hieromtrent en enkele regularisatieroutes (zie supra). Zo stelt dit rapport dat er nog altijd geen procedure is om de staatloosheid te bepalen op het Noord-Macedonische grondgebied. Er is, volgens dit rapport, een dringende behoefte aan een pro-actiever overheidsbeleid.³⁸²

Volgens een rapport van het European Roma Rights Centre (ERRC) (2021) worden Roma in Noord-Macedonië ook nog steeds gediscrimineerd door het gerecht. In 2020 heeft de ERRC immers twee zaken bij het EHRM (zie ook [2.4.1.](#)) gewonnen tegen het Noord-Macedonische gerecht omdat de overheid er niet in geslaagd was om effectieve onderzoeken te voeren naar beweringen over politiebrutaliteit tegen Roma.³⁸³ In het rapport (2021) worden advocaten geciteerd die stellen dat een gebrek aan kennis en een ongelijke toegang tot het gerecht geleid hebben tot een breed wantrouwen bij Roma in het gerechtelijk systeem. Volgens de geciteerde advocaten, geloven Roma niet langer in het gerecht omdat hun zaken niet grondig onderzocht worden, omdat niet alle feitenmateriaal in overweging wordt genomen en omdat er in de meeste zaken geen veroordelingen

³⁷⁴ ERRC, 15/06/2017, [url](#)

³⁷⁵ ERRC, 05/04/2018, [url](#)

³⁷⁶ Currency Converter [website], 29/11/2022, [url](#)

³⁷⁷ Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, p.14, [url](#)

³⁷⁸ ERRC, 27/04/2021, [url](#)

³⁷⁹ CoE, 17/05/2020, [url](#)

³⁸⁰ Currency Converter [website], 29/11/2022, [url](#)

³⁸¹ USDoS, 13/04/2022, pp.35-36, [url](#)

³⁸² European Network on Statelessness, 04/2021, pp.6-7, [url](#)

³⁸³ ERRC, 12/2021, p.31, [url](#)

volgen. Ook politieagenten zelf hebben deze vaststellingen in het rapport bevestigd. Volgens hen zijn Roma helemaal niet op de hoogte van hun rechten en weten ze niet hoe ze zich moeten bedienen van de hulp door de overheid of door een ngo.³⁸⁴

In het rapport komt ook een parketmagistraat uit Noord-Macedonië aan het woord die stelt dat de jongere generatie van magistraten niet langer de oude ideeën over Roma delen.³⁸⁵ Ten slotte komen ook advocaten in het rapport aan het woord. Zij stellen dat de juridische bijstand van *pro deo* advocaten (zie ook [2.4.2.](#)) van een lagere kwaliteit is omdat ze zich minder betrokken voelen bij hun klant en omdat ze minder geneigd zijn om alle rechtsmiddelen uit te putten om een eerlijke en correcte wettelijke uitkomst te verzekeren.³⁸⁶

Ook Freedom House verwijst in 2021 naar videomateriaal waarop te zien is hoe een Romaman door een politieagent brutaal wordt bejegend in Bitola en stelt hierbij dat dit een voorbeeld is van het routinegeweld dat Roma in Noord-Macedonië te beurt valt.³⁸⁷ In 2021 meldt het ERRC dat het EHRM een vonnis geveld heeft ten gunste van een Romaman die het slachtoffer van politiebrutaliteit (een racistisch gemotiveerde aanval in Topana, een Romabuurt in Skopje) was geworden. Het vonnis vermeldt dat de autoriteiten gefaald hebben bij het onderzoeken van deze feiten.³⁸⁸ Volgens informatie van de autoriteiten in een rapport van de Raad van Europa (Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities) blijft het DICCIPS (zie [2.2.2.](#)) anno 2022 klachten ontvangen in verband met (vermeende) brutaliteit van de politie tegen leden van de Romagemeenschap. Sommige klachten zijn gefundeerd bevonden en het gevolg was dat de betrokken agenten een boete hebben gekregen.³⁸⁹

Ook de EC (2023) verwijst naar politiebrutaliteit tegen Roma, vooral dan tegen jonge Roma, Romameisjes en Roma in detentie.³⁹⁰

In 2023 schrijft het ERRC opnieuw dat de mate van politiebrutaliteit tegen Roma alarmerend is. Het gaat hierbij niet alleen over de regelmaat van brutaliteit maar ook over de extreme aard van het geweld. In de voorbije jaren zijn er gevallen geweest waarbij de politie opgesloten Romakinderen en oudere vrouwen zonder enige reden geslagen heeft en waarbij elite-eenheden dakloze Roma hebben aangevallen.³⁹¹

Volgens een uitgebreid rapport van het ERRC (2023) wijzen de resultaten van een onderzoek naar de positie van Roma in het strafrechtelijk systeem van Noord-Macedonië op de grote mate van institutionele discriminatie die in het strafrechtelijk systeem is ingebed ten aanzien van Roma. Op basis van interviews hebben de onderzoekers afgeleid dat Roma oververtegenwoordigd lijken in het strafrechtelijk systeem en dat ze vaker geconfronteerd worden met arrestatie. Het materiaal van de studie wijst er ook op dat Roma in elke fase van een strafrechtelijke procedure, van arrestatie tot bestraffing, geconfronteerd worden met discriminatoire attitudes en vooroordelen die leiden tot scheve situaties en onrechtvaardigheid. Volgens dit rapport heeft dit te maken met factoren als etnische profilering, overmatig politiewerk, racistisch gedrag en beboeting voor kleine criminaliteit als methode om te controleren en te intimideren. Het rapport verwijst naar gevallen van politiemishandeling en van raids op Romawijken waarbij de vereiste procedures niet gevolgd zijn. Gevallen van politiebrutaliteit zijn straffeloos gebleven omdat de onderzoeken hiernaar niet doeltreffend zijn verlopen. Nog volgens dit rapport zijn er ook gegevens die erop wijzen dat Roma-beschuldigden disproportioneel minder in staat zijn om toegang te krijgen tot effectieve juridische bijstand en tot de wettelijke beroepsmogelijkheden. Ook zijn er, nog steeds volgens dit rapport, gegevens die erop wijzen dat Roma omwille van hun etniciteit een zwaardere straf krijgen voor

³⁸⁴ ERRC, 12/2021 p.19, [url](#)

³⁸⁵ ERRC, 12/2021, p.34, [url](#)

³⁸⁶ ERRC, 12/2021, p.34, [url](#)

³⁸⁷ Freedom House, 21/05/2021, [url](#)

³⁸⁸ ERRC, 25/06/2021, [url](#)

³⁸⁹ CoE, 21/09/2022, p.15, [url](#)

³⁹⁰ EC, 8/11/2023, p.40, [url](#)

³⁹¹ ERRC, 15/02/2023, [url](#)

dezelfde feiten en dat ze meer kans hebben om een gevangenisstraf te krijgen omdat ze niet in staat zijn een vervangende boete te betalen in de gevallen waar de wet dit toestaat. Roma ervaren het systeem dan ook als volledig onrechtvaardig en hebben een gebrek aan vertrouwen in de autoriteiten...³⁹²

Op 30 mei 2022 heeft een rechtbank in Skopje een celstraf van één jaar uitgesproken tegen een politieagent voor mishandeling van een Romapersoon tijdens de uitoefening van het ambt. Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport wordt de straf enerzijds als mild gezien maar anderzijds wordt ze ook gezien als een belangrijke vooruitgang in vergelijking met vonnissen voor gelijkaardige feiten in het verleden.³⁹³

Volgens het *North-Macedonia 2020 report* van de EC krijgt de inclusie van Roma meer en meer aandacht van de nationale en lokale autoriteiten, maar is de implementering ervan eerder langzaam, met een gebrek aan voldoende slagkracht voor implementering, coördinatie en monitoring. Een blijvend probleem is, volgens deze bron, ook dat de fondsen van de overheid maar in beperkte mate worden opgenomen.³⁹⁴ In het *North-Macedonia 2021 Report* van de EC wordt verwezen naar een engagement om de verklaring van Poznan (zie supra) te implementeren en naar een reeks van humanitaire maatregelen om steun te voorzien in de context van de pandemie. Tegelijk staat hier te lezen dat vooral Romameisjes kwetsbaar blijven als gevolg van werkloosheid en de jonge huwelijksleeftijd.³⁹⁵ Er is eveneens een adviseur voor de premier aangesteld die bevoegd is voor Roma-inclusie zaken. Verder is ook hier sprake van het aanstellen van lokale *health mediators* en *educational mediators*. Het engagement om de prioriteiten van de Verklaring van Poznan te implementeren blijft, volgens de EC, bevredigend.³⁹⁶

ECRI meldt in juni 2023 nog dat in het kader van de nationale Romastrategie 2016-2020 verschillende initiatieven genomen zijn om de integratie van de Roma op het gebied van huisvesting, gezondheidszorg, onderwijs en werkgelegenheid te verbeteren. Er is een bepaald aantal sociale huisvestingseenheden toegewezen aan leden van de Roma-gemeenschap en er zijn enkele goede resultaten geboekt in de onderwijssector (meer inschrijvingen in het kleuter- en lager onderwijs) met de hulp van Roma-onderwijsbemiddelaars. De autoriteiten hebben ook een nieuwe strategie voor de inclusie van de Roma 2022-2030 (SIR) ontwikkeld en aangenomen.³⁹⁷

3.1.4. Bijstand ngo's

Anno 2016 was er in Noord-Macedonië een uitgebreid informeel netwerk actief van ngo's die zich inzetten voor de verbetering van de algemene situatie voor Roma: de (toen) zogenoemde Roma Decade Focal Points (zie supra).³⁹⁸ Een rapport van de World Bank (2019) bevat een voorbeeldoverzicht van nog andere ngo's die op het terrein actief zijn ten behoeve van de Romagemeenschap: Ambrela—Centre for Integration (Skopje); Association for the Defense of Children's Rights; Association for Human Rights Protection of Roma; Association for Perspective, Integration, and Development "Roma Perspective" (Prilep); Association ROMANO NEVO DIKIBE; Centre for Integration of the Roma; European Policy Institute; First Children's Embassy in the World (MEGJASHI); Macedonian Young Lawyers' Association; National Roma Centrum (Kumanovo); Organization of Roma Youth Bela Kula; Roma Lawyers' Association; Roma Community Centre—DROM; Romano Viol en SONCE.³⁹⁹ Er is ook een ngo die zich voor staatloze Roma inzet (MYLA).⁴⁰⁰

³⁹² ERRC, 02/2023, pp.4,24,41,47, [url](#); USDoS, 21/03/2023, p.31, [url](#)

³⁹³ USDoS, 21/03/2023, p.32, [url](#)

³⁹⁴ EC, 06/10/2020, p.36, [url](#)

³⁹⁵ EC, 19/10/2021, p.36, [url](#)

³⁹⁶ EC, 12/10/2022, pp.36-37, [url](#)

³⁹⁷ ECRI, 20/09/2023, p.5, [url](#)

³⁹⁸ Roma Times, 20/04/2016, [url](#)

³⁹⁹ The World Bank, 2019, [url](#)

⁴⁰⁰ European Network on Statelessness, 04/2021, pp.6-7, [url](#)

Het USDoS-mensenrechtenrapport (2020, 2021, 2022) bevestigt stevast de positieve impact van ngo's op het terrein én ook opnieuw het belang van het Roma Health Mediators Program dat gezamenlijk door het Ministerie van Gezondheidszorg, de ngo Hera en UNICEF gedragen wordt. Het Roma Health Mediators Program voorziet in zeven gemeentes met een hoge Romabevolking in diensten rond gezondheid, sociale ontwikkeling en zorg voor jonge kinderen.⁴⁰¹

In juni 2022 heeft een gespecialiseerde parlementaire groep bestaande uit verschillende partijen een evenement georganiseerd om de toegang te bespreken van LGBTI-Roma tot sociale dienstverlening en gezondheidszorg. Ook in oktober 2022 heeft deze parlementaire groep samen met de ngo Coalition Margins de situatie van Roma-LGBTI besproken.⁴⁰²

Coalition Margins is een ngo die zich toelegt op de promotie van en het respect voor de basisrechten van gemarginaliseerde gemeenschappen met de focus op LGBTI-personen, druggebruikers, mensen met HIV, sekswerkers en gemarginaliseerde vrouwen.⁴⁰³

3.2. Huiselijk geweld

3.2.1. Positie in de maatschappij

In het USDoS-mensenrechtenrapport staat jaarlijks dat huiselijk geweld strafbaar is maar niettemin ook een aanhoudend en vaak voorkomend probleem.⁴⁰⁴ Volgens een peiling van de OVSE (geciteerd in een jaarrapport over 2019 van het MHC) vinden drie op vijf Noord-Macedonische vrouwen geweld op vrouwen iets gewoons. Drie op tien vrouwen vindt het iets heel gewoons.⁴⁰⁵ Volgens Freedom House komen verkrachting (inclusief verkrachting binnen het huwelijk) en huiselijk geweld vaak voor in Noord-Macedonië maar wordt dit niet regelmatig gemeld, ook al gaat het over strafbare feiten.⁴⁰⁶ Ook volgens een ngo, geciteerd door Balkan Insight (2022), durven veel vrouwen ook anno 2022 nog altijd niet naar de autoriteiten stappen wanneer ze het slachtoffer zijn van huiselijk geweld.⁴⁰⁷

De overgrote meerderheid van de ondervraagde vrouwen (92,5%) heeft nooit melding gemaakt van gendergerelateerd geweld of huiselijk geweld, om een aantal redenen, waaronder schaamte, gebrek aan vertrouwen in de instellingen of in hun vermogen om te helpen, en het gebrek aan actie van beschermingsactoren (2%), en anderen.⁴⁰⁸

Volgens AI is misogynie haatspraak in de loop van 2021 gestegen. De politie is er in 2021 niet in geslaagd om klachten te onderzoeken in een zaak waarin beelden van vrouwen en meisjes zonder hun toestemming zijn gedeeld op Telegram.⁴⁰⁹

Volgens een artikel in Balkan Insight (2022) stoot het fenomeen van huiselijk geweld anno 2022 nog altijd op onbegrip bij politie, rechtbanken en sociale diensten. In dit artikel is sprake van berichten over politiediensten die vrouwen die klacht komen indienen voor huiselijk geweld, bedreigen met een tegenklacht voor smaad aan de agressor.⁴¹⁰

Uit nog een andere opiniepeiling (2023) over huiselijk geweld in Noord-Macedonië blijkt dat het systeem om huiselijk geweld aan te pakken dysfunctioneel is en niet in staat is om het fenomeen aan te pakken. Slachtoffers wensen een meer empathische houding en communicatie van de

⁴⁰¹ USDoS, 11/03/2020, [url](#); USDoS, 03/2021, [url](#)

⁴⁰² ILGA Europe, p.110, [url](#)

⁴⁰³ Coalition, [website], [url](#)

⁴⁰⁴ USDoS, 21/03/2023, p.28, [url](#) USDoS, 13/03/2019, [url](#); USDoS, 11/03/2020, [url](#); USDoS, 03/2021, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p.32-34, [url](#)

⁴⁰⁵ Helsinki Committee, 2020, p.68, [url](#)

⁴⁰⁶ Freedom House, 21/05/2021, [url](#)

⁴⁰⁷ Balkan Insight, 15/09/2022, [url](#)

⁴⁰⁸ Association Initiative for Women's rights from Suto Orizari, 2022, p.25, [url](#)

⁴⁰⁹ AI, 29/03/2022, [url](#)

⁴¹⁰ Balkan Insight, 15/09/2022, [url](#)

instellingen wanneer ze klacht indienen. Zo wensen vrouwen niet verder in de slachtofferrol geduwd te worden door vooringenomen en veroordelende reacties. Ze stellen dat ten allen prijze moet vermeden worden dat slachtoffers wordt aangespoord om naar daders terug te keren.⁴¹¹

Uit een opiniepeiling over huiselijk geweld op Romavrouwen door de ngo Initiative for Women's rights from Suto Orizari blijkt dat 77,5% van de vrouwen geconfronteerd is met gendergerelateerd of huiselijk geweld. Het gaat hierbij over psychologisch geweld (46%) en fysiek geweld (37%). 12% van de vrouwen zijn gedwongen tot seksuele contacten met huwelijkspartners of ex-partners.⁴¹²

3.2.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën

Behalve de eerder besproken algemene wetgeving inzake de bescherming van de mensenrechten, inzake de rechten van minderheden en inzake discriminatie (zie [2.1.](#)) hebben wetgever en autoriteiten ook nog andere wetgeving en beleidsmaatregelen voorzien ter bescherming en verbetering van de situatie van slachtoffers van huiselijk geweld.

In 2019 schrijft Women against Violence Europe (WAVE), een ngo die opkomt voor de rechten van vrouwen en kinderen, dat er sinds het ratificeren van de Conventie van Istanboel (Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [zie 2.1.](#)) in 2018 drie nationale actieplannen afgekondigd zijn die het probleem van seksueel geweld aankaarten: het National Action Plan for the Implementation of the Istanbul Convention (2018 – 2023) dat voorziet om de wettelijke definitie van verkrachting en verkrachting binnen het huwelijk in de Strafwet aan te passen (en ook het strafbaar stellen van seksuele pesterijen als een vorm van gendergerelateerd geweld); het National Action Plan on Gender Equality (2018 – 2020) dat bewustwordingscampagnes rond seksueel geweld voorziet (en ook het toegankelijker maken van hulpcentra voor slachtoffers ervan); het Action Plan on Sexual and Reproductive Health (2018 – 2023) dat eveneens een apart hoofdstuk rond gendergerelateerd geweld bevat met aandacht voor allerhande aspecten bij de opvang van slachtoffers: de ontwikkeling van standaardprocedures, intersectoriële coördinatie, doorverwijzingsmechanismes, training voor gezondheidspersoneel, medische richtlijnen.⁴¹³

Op 29 januari 2021 is de Law on Prevention and Protection against Violence against Women and Domestic Violence goedgekeurd.⁴¹⁴ De vernieuwde wet beregelt de acties van de instellingen en hun coördinatie met ngo's en stipuleert ook voor het eerst dat ze met gepaste zorg moeten reageren. Verder heeft de wet nu ook nieuwe vormen van geweld opgenomen en expliciet de termen geweld op vrouwen en gendergerelateerd geweld gedefinieerd, met ook de opname van specifieke verwijzingen naar transgender vrouwen, zwangere vrouwen, druggebruikers en Romavrouwen, ...⁴¹⁵ De wet voorziet voortaan aandacht aan preventie van geweld en ook seksuele opvoeding in het schoolcurriculum.⁴¹⁶

In de loop van 2022 was de uitvoering van het Nationale actieplan voor de implementering van de Conventie van Istanboel (2018-2023) echter nog steeds on hold. Wel is in mei 2021 de National Coordination Body for Prevention and Combating Violence against Women and Domestic Violence opgericht.⁴¹⁷

De Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO) verwelkomt in een rapport (2023) dat de Wet ter voorkoming en bescherming tegen discriminatie, genderidentiteit en seksuele geaardheid expliciet het concept van intersectionele discriminatie heeft geïntroduceerd. Vrouwen die een bijzonder risico lopen op, of blootgesteld te worden aan, intersectionele discriminatie zijn onder meer vrouwen met een handicap, vrouwen die tot

⁴¹¹ Balkan insight, 23/05/2023, [url](#)

⁴¹² Association Initiative for Women's rights from Suto Orizari, 2022, pp. 21-22, [url](#)

⁴¹³ WAVE, 2019, pp.20-24, [url](#)

⁴¹⁴ European Network of legal experts in gender equality and non-discrimination, 13/07/2021, [url](#)

⁴¹⁵ MHC, 2020, p.67, [url](#)

⁴¹⁶ ILGA, 27/04/2022, [url](#)

⁴¹⁷ European Policy Institute, 8/06/2022, p.27, [url](#)

minderheidsgroepen behoren, in het bijzonder Roma-vrouwen (zie ook [3.1.](#)), migranten- en asielzoekers, LGBTI-vrouwen (zie ook [3.3.](#)), dakloze vrouwen, oudere vrouwen, vrouwen die in plattelandsgebieden wonen, vrouwen in de prostitutie, vrouwen met verslavingsproblemen en vrouwen in situaties van gevangenhouding. Hieruit volgt, volgens GREVIO, dat deze groepen vrouwen te maken krijgen met belemmeringen bij het verkrijgen van bescherming en ondersteuning.⁴¹⁸

In februari 2023 zijn er wijzigingen aan de Strafwet doorgevoerd. Voortaan beregelt deze wet criminele feiten van gendergerelateerd geweld, inclusief stalking en haatmisdrijven gebaseerd op genderidentiteit en genderverschillen.⁴¹⁹

3.2.3. Houding autoriteiten

In haar jaarrapport over 2020 schrijft het MHC dat een institutionele en grondige verbetering van het statuut van slachtoffers nog altijd niet gerealiseerd is. Hoewel het ratificeren van de Conventie van Istanboel (zie ook [2.1.](#)) bij voorbeeld aanpassingen in de Strafwet (expliciete verwijzingen naar geweld tegen vrouwen en gendergerelateerd geweld) voorzag, is dit nog niet gebeurd. Ook de uitbreiding van opvangcentra (zie infra), een ander gevolg van het ratificeren, is nog niet gerealiseerd.⁴²⁰

In 2022 schrijft het USDoS-mensenrechtenrapport dat daders van huiselijk geweld door de vernieuwde wetgeving een levenslange celstraf riskeren wanneer hun slachtoffer door hun daden is overleden. Rechtbanken kunnen ook boetes opleggen. Ook dit rapport stelt wel dat veel slachtoffers geen klacht indienen (zie supra).⁴²¹ Het USDoS vestigt er wel jaarlijks de aandacht op dat de wettelijk voorziene straffen voor huiselijk geweld (en ook voor geweld (verkrachting) op vrouwen) maar zwak worden toegepast.⁴²² Volgens het USDoS (2023) wordt de Strafwet intussen wel gehandhaafd in gevallen van geweld op vrouwen, maar zijn er veel slachtoffers die geen klacht indienen. Dit rapport verwijst echter ook naar de verklaringen van de Ombudsdienst die stelt dat straffen overdreven mild zijn en niet bijdragen tot een vermindering of uitroeiing van ernstige vormen van huiselijk geweld. Er is ook niet genoeg bescherming van de overlevenden van dit soort geweld. Volgens de Ombudspersoon heeft de politie in de meeste gevallen tijdig gereageerd bij incidenten van huiselijk geweld, maar het feit dat overlevenden veelal weigerachtig staan om klacht in te dienen leidt tot straffeloosheid.⁴²³

In het *North Macedonia 2022 Report* van de EC wordt gesteld dat het verder in lijn brengen van de provisies uit de Conventie van Istanboel een uitdaging blijft.⁴²⁴

In 2022 is de Wet over de preventie en bescherming tegengeweld op vrouwen en huiselijk geweld nog steeds niet volledig geïmplementeerd. De autoriteiten zijn er nog steeds niet in geslaagd om de relevante verordeningen, budgetten en procedures aan te nemen. De politie was nog steeds vaak weigerachtig om in te grijpen.⁴²⁵

In 2022 benoemt ook het MHC een aantal problemen die een doeltreffende detectie, vervolging en bestraffing van gendergerelateerd geweld in de weg staan: weigering om klacht in te dienen; wijdverspreid gebrek aan vertrouwen in de instellingen; slecht functioneren van de 192 SOS-lijnen die onmiddellijke politionele interventie moet bewerkstelligen; klachten die niet ernstig worden genomen indien het slachtoffer zich niet door een advocaat of ngo laat bijstaan; laattijdige politie-

⁴¹⁸ GREVIO, 07/09/2023, pp. 15-16, [url](#)

⁴¹⁹ EC, 8/11/2023, p.24, [url](#)

⁴²⁰ HCHR, 10/2020, p.67, [url](#)

⁴²¹ USDoS, 13/04/2022, pp.32-34, [url](#)

⁴²² USDoS, 21/03/2023, p.28, [url](#) USDoS, 13/03/2019, [url](#); USDoS, 11/03/2020, [url](#); USDoS, 03/2021, [url](#); USDoS, 13/04/2022, p.32-34, [url](#)

⁴²³ USDoS, 21/03/2023, p.28, [url](#)

⁴²⁴ EC, 12/10/2022, p.32, [url](#)

⁴²⁵ AI, 2023, [url](#)

actie na een klacht; inconsistente verwerking van de klachten door de bevoegde instellingen; milde strafbeleid gekenmerkt door inadequaat bestraffing door daders en lange procedures die de toegang tot het gerecht beperken.⁴²⁶

Ook volgens ILGA (2023) is er in 2022 opnieuw geen vooruitgang gemaakt wat betreft de implementering van de Law on Prevention of Violence against Women and Domestic Violence, die seksuele opvoeding op school en preventie van seksueel geweld voorziet.⁴²⁷

Volgens het *Wave Country Report 2021*, zijn er in Noord-Macedonië acht vluchthuizen (enkel voor vrouwen) en zijn er 50 bedden beschikbaar. De organisatie schat evenwel dat er in het land 208 bedden nodig zijn.⁴²⁸ Verder zijn er, volgens deze bron, drie nationale hotlines maar zijn deze – door een gebrek aan fondsen – niet permanent bemand: de SOS Mobile National Line (COC мобилна национална линија, tel.: + 389 70/75/77 141700), de National SOS Line – Telephone of Trust (Национална СОС линија – Телефон на доверба, tel.: +389 15315) en de National SOS Line 15 700 (Национална СОС линија 15 700, tel.: +389 15700). Deze hotlines hebben in 2020 ongeveer 2.710 oproepen in verband met geweld op vrouwen gekregen. Het WAVE-rapport (2021) schrijft ook nog dat de vluchthuizen enkel voorzien zijn in de grote steden (in zes van de 81 gemeentes). De meeste vrouwen blijven er drie maanden, maar wettelijk gezien kunnen vrouwen er maximaal zes maanden blijven. Ze hebben er ook toegang tot juridische bijstand. Daarnaast zijn er ook nog een twintigtal centra voor vrouwen, verspreid in elf steden. Er zijn drie centra (twee in Skopje en één in Sveti Nikole) die counseling en psychologische bijstand verlenen aan slachtoffers van geweld op vrouwen. Acht van deze centra bieden juridische bijstand. Alle twintig centra beschikken over doorverwijzingsadressen en kunnen, indien nodig, een vertegenwoordiger sturen naar de rechtbank, de politie of de sociale diensten. Voor vrouwen en meisjes die het slachtoffer geweest zijn van seksueel geweld zijn er in Noord-Macedonië drie hulpcentra (in Skopje, Tetovo en Kumanovo).⁴²⁹

Het Amerikaanse USDoS verwijst jaarlijks naar een stijgend aantal vluchthuizen dat in Noord-Macedonië operationeel is. In 2019 staat er dat de overheid zeven vluchthuizen beheert. Eén ngo beheert nog een vluchthuis dat een dertigtal vrouwen kan opvangen. In 2019 staat er dat de overheid Regional Centers for Victims of Domestic Violence beheert met een opvangcapaciteit voor 56 slachtoffers. Verder verstrekt de overheid nog fondsen voor een ander Center for Victims of Domestic Violence en een crisiscentrum dat slachtoffers tot 48 uur kan opvangen. In 2021 is sprake van acht regionale centra voor slachtoffers van huiselijk geweld die door de overheid worden beheerd. De hotline voorziet, volgens deze bron, permanente en accurate, geschikte en confidentiële bijstand voor wie belt (informatie over slachtofferbescherming, de beschikbare diensten, counseling). Nog volgens het USDoS (2023) heeft de overheid in 2022 twaalf regionale centra voor overlevenden van huiselijk geweld gefinancierd. Nog een ander centrum wordt gefinancierd en beheerd door een burgermaatschappijorganisatie. De overheid heeft ook negen gespecialiseerde adviescentra gefinancierd voor zowel slachtoffers als daders van huiselijk geweld.⁴³⁰

Verder is er ook anno 2022 nog steeds de nationale gratis SOS-telefoonlijn die het hele jaar door operationeel is met accurate, snelle en vertrouwelijke bijstand voor bescherming van overlevenden en andere bijstand en informatie voor betrokkenen.⁴³¹

In het *North Macedonia 2020 Report* van de EC staat dat de regering is blijven investeren in gemeenschapscentra die slachtoffers van gendergerelateerd geweld ondersteunen. Er is een team van experts 24 uur op 24 uur beschikbaar voor interventies. Volgens deze bron zijn tijdens het voorbije jaar dertien nieuwe centra opgericht voor slachtoffers van gendergerelateerd geweld. Anno 2020 zijn zes vluchthuizen beschikbaar. Drie ervan bevinden zich in Skopje en de andere bevinden

⁴²⁶ MHC, 2022, pp.6,28,29, [url](#)

⁴²⁷ ILGA Europe, p.108, [url](#)

⁴²⁸ WAVE, 20/12/2021, p.61, [url](#)

⁴²⁹ WAVE, 20/12/2021, [url](#)

⁴³⁰ USDoS, 11/03/2020, [url](#) USDoS, 13/04/2022, pp.32-34, [url](#); USDoS, 21/03/2023, p.29, [url](#) USDoS, 13/03/2019, [url](#)

⁴³¹ USDoS, 21/03/2023, p.29, [url](#)

zich in de regio's Pelagonia, Verder en in de oostelijke regio. Dit wil zeggen dat er in vier regio's geen vluchthuizen zijn.⁴³²

In het *North Macedonia 2021 Report* van de EC is opnieuw sprake van de gemeenschapscentra en de vluchthuizen. Zo is er sprake van een gespecialiseerd team dat de klok rond paraat is maar dit team is enkel operationeel in de hoofdstad.⁴³³

3.2.4. Bijstand ngo's

Volgens het GREVIO-rapport (2023) is er een zeer actieve en dynamische ngo-scene in Noord-Macedonië. Ngo's spelen een belangrijke rol bij het organiseren van advies- en gespecialiseerde ondersteuningsdiensten voor vrouwelijke slachtoffers van geweld. Deze variëren van het exploiteren van hulplijnen (zie infra) en het runnen van een vrouwenopvangcentrum tot adviesdiensten voor huiselijk- en seksueel geweld (zie infra), en het verlenen van rechtsbijstand (zie ook 2.4.2.). Velen van hen baseren hun werk op een feministische, slachtoffergerichte benadering en bieden gespecialiseerde diensten aan die anders in het land niet zouden bestaan. GREVIO wijst er ook op dat de overheid een dialoog voert en samenwerkt met ngo's die actief zijn op het gebied van geweld tegen vrouwen. De regering streeft er, volgens GREVIO, ook naar ngo's op te nemen in samenwerkingsmechanismen met meerdere instanties, zoals de mobiele teams voor het opsporen van kwetsbare personen (die vooral gericht zijn op slachtoffers van mensenhandel), die bestaan uit leden van de politie, maatschappelijk werkers en vertegenwoordigers van ngo's.⁴³⁴

Het MHC is één van de ngo's die slachtoffers van huiselijk geweld begeleidt bij het melden hiervan bij de autoriteiten. Deze organisatie kan ook instaan voor juridische bijstand, het verstrekken van informatie, het opvolgen van een klacht, de monitoring van rechtszaken,...⁴³⁵ De ngo National Network to End violence against Women and Domestic Violence coördineert de inspanningen van verschillende ngo's die zich toeleggen op de strijd tegen geweld op vrouwen. Op hun website staan verschillende noodnummers waarnaar vrouwen kunnen bellen voor bijstand. De activiteiten van de ngo zijn onder meer bewustwordingscampagnes (bij het brede publiek, bij gemeentelijke maatschappelijke welzijnscentra of bij beleidsmakers) alsook het verlenen van advies en hulp bij het oprichten van informatiecentra, bij campagnes vanuit de politiek, het publiceren van studies over de materie, ...⁴³⁶

Het USDoS verwijst in 2023 naar een ngo die een hotline bedient in het Macedonisch én in het Albanees. Deze ngo beheert ook twee crisiscentra die eveneens tijdelijk onderkomen voorzien voor slachtoffers van huiselijk geweld.⁴³⁷

Ook het GREVIO-rapport verwijst naar een nationale hulplijn voor slachtoffers van huiselijk geweld die sinds 1994 vanuit Skopje wordt voorzien door een vrouwenorganisatie. De hulplijn is 24/7 bereikbaar. Gesprekken zijn anoniem en vertrouwelijk behandeld. Getraide vrijwilligers geven begeleiding en advies en informeren slachtoffers van huiselijk geweld over hun rechten en mogelijkheden. Indien nodig worden bellers doorverwezen naar de relevante instanties, zoals de Centra voor Sociaal Werk, de politie, de zorgsector of andere gespecialiseerde dienstverleners. Er is op elk moment begeleiding beschikbaar in het Macedonisch en op bepaalde tijden in het Albanees en Romani. Een tekort dat blijft bestaan is dat Albanees- en Romani-sprekende hulpverleners niet 24 uur per dag beschikbaar zijn, en dat de hulplijn ook niet toegankelijk is voor vrouwen met een handicap of zintuiglijke beperking.

⁴³² EC, 06/10/2020, p.32, [url](#)

⁴³³ EC, 19/10/2021, p.13, 32-33, [url](#)

⁴³⁴ GREVIO 07/09/2023, p.23, [url](#)

⁴³⁵ MHC, 05/2019, [url](#)

⁴³⁶ National Network to end violence against women and domestic violence, s.d., [url](#)

⁴³⁷ USDoS, 21/03/2023, p.29, [url](#)

Volgens het GREVIO-rapport (2023) zijn er nog twee andere telefonische hulplijnen voor vrouwelijke slachtoffers van geweld. De zogenoemde mobiele SOS-lijn wordt beheerd door de Nationale Raad voor Gendergelijkheid, is 24/7 beschikbaar en biedt advies in het Macedonisch en Albanees. Engels-, Romani- en Turkssprekende hulpverleners zijn ook beschikbaar, maar niet de klok rond. Het ontvangt ongeveer 1.000 oproepen per jaar en is verbonden met de mobiele applicatie "Be Safe". Een andere hulplijn wordt beheerd door het Crisiscentrum "Nadezh" en is ook 24 uur per dag beschikbaar voor advies in het Macedonisch. Albanees sprekende telefonisten zijn sporadisch beschikbaar. Het ontvangt ongeveer 500 oproepen per jaar. Beide hulplijnen worden deels gefinancierd door de autoriteiten en deels via internationale donoren.⁴³⁸

Verder schrijft het GREVIO-rapport dat er elf door de overheid beheerde opvangcentra in Noord-Macedonië zijn, waaronder één speciaal voor slachtoffers van mensenhandel en seksueel geweld. Ze worden gefinancierd door het ministerie van Arbeid en Sociaal Beleid. Het opvangcentrum in Strumica wordt gefinancierd door de gemeente van de stad, maar wordt beheerd door een ngo. De meeste opvangcentra voor slachtoffers van huiselijk geweld bevinden zich in grotere steden en zijn voor veel vrouwen uit landelijke en afgelegen gebieden moeilijk toegankelijk. Er is geen onderkomen in de hele regio van Polog, ook al is deze regio dichtbevolkt. De opening van een nieuw opvangcentrum in de regio van Polozhik was gepland in december 2022.

Slechts drie faciliteiten worden beheerd door ngo's, namelijk twee opvangcentra en één crisiscentrum (voor kortetermijnaccommodatie). Eén daarvan is een tijdelijk opvangcentrum voor slachtoffers van geweld, ontworpen om tegemoet te komen aan de behoeften van vrouwen. Dit centrum houdt ook rekening met hun seksuele geaardheid en genderidentiteit. Het opvangcentrum dat werd beheerd door het Macedonische Vrouwenrechtencentrum is gesloten.⁴³⁹

Volgens het GREVIO-rapport (2023) wordt gespecialiseerde begeleiding en ondersteuning aan vrouwen tegelijk door gouvernementele als niet-gouvernementele organisaties aangeboden. Op het gebied van huiselijk geweld zijn de voornaamste ondersteunende dienstverleners de Centra voor Sociaal Werk (CSW) en vrouwenrechtenorganisaties. De CSW's exploiteren acht opvangcentra, en de CSW in de stad Skopje exploiteert bovendien het integratieve adviescentrum voor huwelijks-, gezins- en huiselijk geweld. Ngo's voor vrouwenrechten bieden een reeks gespecialiseerde ondersteunende diensten, waaronder onderdak, rechtsbijstand, psychosociale hulp en telefonische hulplijnen (zie infra). Er zijn bijvoorbeeld negen gespecialiseerde diensten van ngo's voor psychosociale ondersteuning van slachtoffers van alle vormen van geweld die onder het Verdrag van Istanboel vallen. In Skopje zijn er twee gespecialiseerde adviescentra, waarvan er één wordt gefinancierd door de stad Skopje.

Maar, GREVIO stelt ook dat het bereik en capaciteit van de ngo's belemmerd wordt door onvoldoende en projectmatige financiering. Hoewel er in de hoofdstad een grote verscheidenheid aan steun beschikbaar is, is dit niet het geval in andere steden of regio's van het land. In veel gebieden is er geen psychosociale begeleiding beschikbaar voor vrouwelijke slachtoffers van geweld. Vrouwen die in plattelandsgebieden wonen, ondervinden bijzondere problemen bij het verkrijgen van toegang tot gespecialiseerde ondersteuning bij huiselijk geweld of andere vormen van geweld die onder het verdrag vallen.⁴⁴⁰

Een gevolg van het tekort aan capaciteit is, volgens GREVIO, dat vrouwen in de praktijk vaak gevraagd worden de opvang na drie maanden te verlaten, terwijl de wetgeving bepaalt dat een vrouw maximaal een jaar in een opvang mag verblijven.⁴⁴¹

In een zaak waarbij een vrouw haar echtgenoot-politieagent had neergestoken toen deze haar schopte, sloeg en probeerde te stikken hebben een aantal ngo's ervoor kunnen zorgen dat de initiële

⁴³⁸ GREVIO, 07/09/2023, p.51, [url](#)

⁴³⁹ GREVIO, 07/09/2023, p.52, [url](#)

⁴⁴⁰ GREVIO, 07/09/2023, pp. 47-48, [url](#)

⁴⁴¹ GREVIO, 07/09/2023, p.52, [url](#)

aanklacht tegen haar gewijzigd is van doodslag naar zelfverdediging. Haar burens konden bevestigen dat ze meerdere keren klacht had ingediend maar dat de politie niet had ingegrepen.⁴⁴²

3.3. LGBTI

3.3.1. Positie in de maatschappij

Volgens ILGA (juli 2019) gaat de groeiende zichtbaarheid van de LGBTI-gemeenschap sinds het aantreden van de regering Zaev hand in hand met uitingen van haat. Ngo's hebben in 2019 een aantal haatmisdrijven tegen LGBTI gedocumenteerd, waaronder 40 gevallen van fysiek geweld, zestien gevallen van verbaal en psychosociaal geweld en drie gevallen van huiselijk geweld.⁴⁴³

Het ILGA-jaarrapport over 2020 verwijst naar gevallen van haatspraak in Noord-Macedonië waaronder ook het gebruik van denigrerende woorden uitgesproken door hooggeplaatste politici.⁴⁴⁴

In augustus 2020 wordt de voorzitter van LGBT-United uit Tetovo aangevallen (met oog- en hoofdverwondingen als gevolg). Dit was de tweede aanval op deze activist. Het onderzoek naar de eerste aanval was nog steeds hangende.⁴⁴⁵

In een rapport van het MHC over haatcriminaliteit in 2020 wordt vermeld dat haatmisdrijven in Noord-Macedonië op LGBTI-persoon (zie ook [3.3.](#)) nog steeds niet of ondergerapporteerd worden. Volgens de organisatie is de belangrijkste reden hiervoor dat slachtoffers de autoriteiten niet vertrouwen en dat ze geconfronteerd zullen worden met lange en dure procedures indien ze dit wel zouden doen.⁴⁴⁶ Volgens het rapport gebeuren haatincidenten vooral in de openbare ruimte (in bussen, scholen, in de buurt van treinstations). De autoriteiten zijn nog niet voldoende getraind om haatcriminaliteit (als een probleem op zich) te onderzoeken en aan te pakken. De organisatie heeft het in dit verband ook over te weinig inspanningen op het gebied van mensenrechtenonderwijs.⁴⁴⁷

In het jaarrapport over 2022 schrijft ILGA dat Bekim Asani, directeur van de NGO LGBT United in Tetovo, door vier mannen verbaal beledigd werd op een begraafplaats. Eén van de mannen heeft hem vervolgens fysiek aangevallen. Ook nadien is hij nog twee keer fysiek aangevallen. Eén van de daders is veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf. De zaak tegen de andere dader was eind 2022 nog hangende.⁴⁴⁸ In september 2023 wordt deze schuldig bevonden aan het begaan van een haatmisdrijf met het gebruik van geweld.

De rechtbank heeft het in haar toelichting noodzakelijk geacht om het belang te benadrukken van het concept van haatmisdrijven.⁴⁴⁹

ILGA schrijft ook dat huisvesting voor LGBTI-persoon een uitdaging is gebleven in de context van de COVID-19-pandemie en de economische crises. Veel LGBTI-persoon zijn terug moeten verhuizen naar de onveiligheid van hun families of lopen het risico om dakloos te worden.⁴⁵⁰

Volgens ILGA (2023) is de antigenderbeweging in 2022 ook sterker geworden, wat geleid heeft tot het stilvallen van de hervorming van de Wet op de wettelijke erkenning van gender.⁴⁵¹

⁴⁴² AI, 2023, [url](#)

⁴⁴³ LGBTI Equal Rights Association for Western Balkans and Turkey, 01/07/2019, [url](#)

⁴⁴⁴ ILGA, s.d., [url](#); MHC, 03/03/2021, p.31, [url](#)

⁴⁴⁵ AI, 07/04/2021, [url](#); USDoS, 03/2021, [url](#)

⁴⁴⁶ MHC, 03/03/2021, p.6, [url](#)

⁴⁴⁷ MHC, 03/03/2021, pp.31-32, [url](#)

⁴⁴⁸ AI, 2023, [url](#)

⁴⁴⁹ LGBTI United, 5/09/2023, [url](#)

⁴⁵⁰ ILGA Europe, p.109, [url](#)

⁴⁵¹ ILGA Europe, p.108, [url](#)

ILGA wijst er ook op nog dat familieleden en religieuzen zich nog steeds inlaten met zogenoemde conversietherapieën tegen LGBTI-personen, zelfs in medische contexten.⁴⁵² Ook het pesten en plegen van geweld tegen LGBTI-studenten is in 2022 een ernstig probleem gebleven.⁴⁵³

De Bertelsmann Stiftung (2022) schrijft dat leden van de LGBTI-gemeenschap en zij die opkomen voor hun rechten nog steeds het doelwit zijn van fysiek geweld, pesterijen en vernederend taalgebruik, zelfs van journalisten en politici en beleidsmakers.⁴⁵⁴

Het Helsinki Committee heeft in 2022 36 gevallen van anti-LGBTI-haatspraak geregistreerd. Dit is 22% van alle geregistreerde gevallen van haatspraak. De ngo Coalition Margins (zie infra) heeft zes gevallen van anti-LGBTI-haatspraak gedocumenteerd en bekend gemaakt in 2022, als ook vier gevallen van haatcriminaliteit (huiselijk geweld) tegen LGBT. Verder heeft deze ngo ook één geval geregistreerd van discriminatie tegen een transman op het gebied van arbeidsrechten.⁴⁵⁵

Ook volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) is het geweld tegen leden van de LGBTI-gemeenschap een probleem gebleven.⁴⁵⁶ Er was in 2022 ook een stijging van trans- en homofobe haatspraak. De LGBTI-gemeenschap is gemarginaliseerd gebleven en activisten die de zaak van de LGBTI-personen steunen hebben talloze gevallen gemeld van maatschappelijke vooroordelen. Deze bron citeert zowel gegevens van de CPPD als van het MHC die gevallen van discriminatie en van haatspraak in de sociale en traditionele media hebben aangetoond. Volgens burgermaatschappijorganisaties hebben minstens negen LGBTI-personen in de loop van 2022 een opvangplaats in een vluchthuis gekregen. De meerderheid van deze personen waren gedwongen (door familieleden) om hun huis te verlaten omwille van hun seksuele oriëntering. Sommigen zijn ook het slachtoffer geweest van fysiek geweld. Ook deze bron wijst erop dat er een stijging van huiselijk geweld tegen LGBTI-personen is geweest als gevolg van de gedwongen terugkeer van deze mensen naar huis tijdens de pandemie.⁴⁵⁷

Op 29 juni 2019 heeft de eerste *gay pride* plaatsgevonden met bijna 2.000 deelnemers. Het is na deze pride dat Bekim Asani, voorzitter van LGBT United Tetovo Macedonia (zie infra), samen met zes andere activisten door een groep van twintig aangerand is (zie supra). Ze zijn uit hun taxi's gesleurd, in elkaar geslagen en bedreigd met moord en verkrachting.⁴⁵⁸ Bekim Asani heeft in juni 2019 verklaard dat het incident veel erger had kunnen aflopen indien politieagenten niet waren tussenbeide gekomen om hem te beschermen.⁴⁵⁹

In 2020 wijst de EC op het belang van de Pride Parade, ondanks de aanvallen op Asani.⁴⁶⁰ Op 26 juni 2021 heeft president Stevo Pendarowski deelgenomen aan de Skopje Pride Parade.⁴⁶¹ In de aanloop naar dit evenement heeft het MHC bericht over een stijging van homofobe haatspraak met 31 %.⁴⁶² In juni 2022 hebben de MARGINI Coalition en het LGBTI Support Centre in Skopje opnieuw een Pride Weekend georganiseerd. Het evenement is gesteund door het ministerie van Cultuur en door meerdere ngo's en stichtingen waaronder de Heinrich Böll Stichting, de Friedrich Ebert Stichting, de Open Society Stichting en verschillende ambassades.⁴⁶³ Tijdens het in Skopje is er een festival van Queer cultuur, een tentoonstelling, *live performances* en een DJ set georganiseerd.⁴⁶⁴

⁴⁵² ILGA Europe, p.108, [url](#)

⁴⁵³ ILGA Europe, p.108, [url](#)

⁴⁵⁴ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.14, [url](#)

⁴⁵⁵ ILGA Europe, pp.108-109, [url](#)

⁴⁵⁶ USDoS21/03/2023, p.26, [url](#)

⁴⁵⁷ USDoS, 21/03/2023, pp.37-38, [url](#);

⁴⁵⁸ ILGA, 2020, [url](#)

⁴⁵⁹ LGBTI Equal Rights Association for Western Balkans and Turkey, 01/07/2019, [url](#)

⁴⁶⁰ EC, 06/10/2020, p.34, [url](#)

⁴⁶¹ RFE, 26/06/2021, [url](#)

⁴⁶² AI, 29/03/2022, [url](#)

⁴⁶³ Balkan Insight, 03/06/2022, [url](#)

⁴⁶⁴ Balkan Insight, 3/06/2022, [url](#)

De derde Skopje Pride is op 25 juni 2022 gehouden en werd bijgewoond door duizenden personen, onder meer ook verschillende ministers en politici. President Pendarovski heeft een voorbereidend evenement bijgewoond en heeft een steunverklaring voor de Pride afgelegd. Dit keer zijn er geen incidenten geweest.⁴⁶⁵

Op 24 juni 2023 heeft Skopje de vierde zogenoemde Pride georganiseerd. Eén week later heeft de Macedonisch-Orthodoxe Kerk, gesteund door de moslimgemeenschap, de Katholieke Kerk en andere religieuze gemeenschappen een bijeenkomst georganiseerd tegen de wetsvoorstellen over burgerlijke stand en gendergelijkheid (zie infra).⁴⁶⁶ De Pride March zelf is zonder incidenten verlopen.⁴⁶⁷

Uit een workshop in Pristina (2021) met de titel *Roma LGBTIQ+ Empowerment* is gebleken dat Roma LGBTI-personen in de westelijke Balkan te kampen hebben met systemische meervoudige marginalisering en discriminatie. Roma-LGBTI worden niet alleen geconfronteerd met uitsluiting en discriminatie (op grond van hun geaardheid en genderidentiteit) door de meerderheid van de samenleving maar ook door LGBTI+-ngo's. De workshop vestigt er de aandacht op dat ngo's en overheidsinstellingen dit moeten erkennen.⁴⁶⁸

3.3.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën

Behalve de eerder besproken algemene wetgeving inzake de bescherming van de mensenrechten, inzake de rechten van minderheden en inzake discriminatie (zie [2.1.](#)) hebben wetgever en autoriteiten ook nog andere wetgeving en beleidsmaatregelen voorzien ter bescherming en verbetering van de situatie van LGBTI-personen.

Seksuele handelingen tussen personen van hetzelfde geslacht zijn niet langer strafbaar sinds 1996.⁴⁶⁹

In haar jaarrapport over 2018 looft het MHC een aantal wettelijke initiatieven van de Parlementaire groep voor de verbetering van de situatie van de LGBTI. De groep bestaat uit leden van alle politieke partijen en werkt op dat moment nauw samen met verschillende LGBTI-organisaties. Volgens de MHC is de Noord-Macedonische overheid dan ook ontvankelijker geworden voor de LGBTI-gemeenschap. Dit leidt in 2018 tot verschillende positieve en potentieel positieve evoluties op het vlak van wetgeving die voor de LGBTI-gemeenschap van belang is:

- De voorbereiding van een wetsvoorstel ter verbetering van de Wet over de preventie en bescherming tegen discriminatie.
- In de tweede helft van 2018 voert de overheid voor de eerste keer een nationale campagne met de slogan "Veroordeel niet wie van wie houdt". Bedoeling is om de bevolking te informeren over geweld tegen en discriminatie van LGBTI-personen.
- Effectieve aanpassing van de Strafwet door het opnemen van de termen seksuele geaardheid en genderidentiteit als gronden voor haatmisdrijven (december 2018).
- De aanneming van de Wet over de audio- en audiovisuele diensten die voortaan een clausule bevat in verband met discriminatie op basis van seksuele geaardheid en genderidentiteit.
- Wat betreft de wetgeving omtrent de wettelijke genderidentiteit van transgenders is er ook een zekere vooruitgang. Het ministerie van Justitie erkent dat de Wet over de geboorte-, huwelijks- en overlijdensregisters kritisch is. Daarom heeft dit ministerie een werkgroep opgericht met een vertegenwoordiger van het LGBTI Support Center om over verbeteringen na te denken.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ ILGA Europe, p.109, [url](#)

⁴⁶⁶ Le Courrier des Balkans, 18/08/2023, [url](#)

⁴⁶⁷ EWB, 26/06/2023, [url](#)

⁴⁶⁸ Civil Rights Defenders, 18/11/2021, [url](#)

⁴⁶⁹ USDoS, 03/03/2017, [url](#)

⁴⁷⁰ MHC, 10/05/2019, [url](#)

Het *Macedonia 2018 Report* van de EC bevestigt dat er belangrijke vooruitgang is gemaakt i.v.m de rechten van leden van de LGBTI-gemeenschap maar ook dat haatdragende taal en sociale vooroordelen tegenover LGBTI in de media courant blijven.⁴⁷¹

In juli 2019 heeft het parlement een nieuwe Wet over lager onderwijs goedgekeurd en in deze wet is bescherming voorzien tegen discriminatie en geweld op basis van seksuele identiteit en genderidentiteit. Scholen zijn voortaan verplicht om gevallen hiervan te melden.⁴⁷²

Op 11 maart 2019 had het parlement ook de verbeterde Wet over de preventie en bescherming tegen discriminatie (met verwijzing naar seksuele geaardheid en genderidentiteit) goedgekeurd.⁴⁷³ Op 14 mei 2020 zijn de hervormingen van 11 maart 2019 aan de antidiscriminatiewet echter opnieuw teruggedraaid. Volgens het Grondwettelijk Hof was bij de goedkeuring van de wet een procedurefout gebeurd. Voor de wijziging heeft immers slechts een gewone parlementaire meerderheid gestemd terwijl hiervoor een grondwettelijke meerderheid vereist is. De wetswijziging is bij gevolg per direct ingetrokken.⁴⁷⁴ Eind oktober 2020 heeft het nieuw verkozen parlement de ingetrokken wetswijziging alsnog opnieuw ter stemming voorgelegd en ook opnieuw goedgekeurd. De antidiscriminatiewet verwijst sindsdien opnieuw naar de gronden genderidentiteit en seksuele oriëntering.⁴⁷⁵

Het USDoS wijst er intussen (2023) op dat de antidiscriminatiewet expliciet in bescherming voorziet tegen discriminatie gebaseerd op seksuele oriëntering en genderidentiteit in domeinen zoals onderwijs, tewerkstelling, huisvesting en gezondheidszorg; de Strafwet voorziet straffen voor ernstige gevallen van haatspraak, pesterijen, publieke spot, en geweld op basis van geslacht, genderidentiteit, verbondenheid met een gemarginaliseerde groep of andere types van geloof. De wet voorziet straffen van minimum één en maximum vijf jaar gevangenisstraf, met strengere straffen voor daders die in een officiële hoedanigheid handelen of die grootschalig geweld tegen individuen of beschadiging van eigendom veroorzaken.⁴⁷⁶

In juli 2022 is een nieuwe Gender Equality Strategy aangenomen. Deze pakt als algemene doelstelling genderstereotypingen en discriminatie aan op basis van geslacht, gender en genderidentiteit. Er staan evenwel geen specifieke doelstellingen opgesomd.⁴⁷⁷

In mei 2022 heeft de regering ook een nieuwe Equality and Anti-discrimination Strategy aangenomen. De strategie noemt één keer LGBTI-personen (in de sectie over de preventie van haatspraak, geweld en andere vormen van discriminatie).⁴⁷⁸

Sinds 20 januari 2015 heeft het Noord-Macedonische parlement een aanpassing aan de Grondwet goedgekeurd, waarin het huwelijk opnieuw als een uitsluitend tussen man en vrouw gesloten unie wordt gedefinieerd, waardoor de weg naar een wettelijke toelating van het homohuwelijk afgesloten gebleven is. Ook het geregistreerde partnerschap staat niet open voor partners van hetzelfde geslacht.⁴⁷⁹ De EC wijst er sindsdien jaarlijks op dat het huwelijk voor koppels van hetzelfde geslacht niet mogelijk is.⁴⁸⁰

Ook wijst de EC erop dat wettelijke erkenning en gezondheidszorg voor transgenderpersonen beperkt blijven waardoor transgenders maar een beperkte toegang tot de gezondheidszorg hebben..

⁴⁷¹ EC, 17/04/2018, [url](#)

⁴⁷² ILGA, 2020, [url](#)

⁴⁷³ ILGA, 02/2020, [url](#)

⁴⁷⁴ Balkan Insight, 18/05/2020, [url](#); Civil Rights Defenders, 19/05/2020, [url](#)

⁴⁷⁵ Balkan Insight, 28/10/2020, [url](#)

⁴⁷⁶ USDoS, 21/03/2023, p.38, [url](#)

⁴⁷⁷ ILGA Europe, p.109, [url](#)

⁴⁷⁸ ILGA Europe, p.109, [url](#)

⁴⁷⁹ Balkan Insight, 21/01/2015, [url](#)

⁴⁸⁰ EC, 17/04/2018, [url](#); EC, 06/10/2020, p.34, [url](#)

⁴⁸¹ Op 28 april 2021 heeft de regering een wetsvoorstel goedgekeurd dat het voor transgenderpersonen gemakkelijker moet maken om hun genderidentiteit te wijzigen. Een bewijs van een behandeling voor een geslachtswijziging zal niet langer verplicht zijn en het geboorteregister zal de wijziging ook niet langer vermelden.⁴⁸² Het wetsvoorstel beperkt de wijziging van de genderidentiteit echter wel tot meerderjarigen én tot ongehuwden. Dit zal sommigen verplichten om te scheiden. In maart 2022 verschijnt echter het bericht dat de regering het wetsvoorstel heeft ingetrokken.⁴⁸³

Volgens gegevens van ILGA zijn vier transpersonen er in 2021 niettemin in geslaagd om hun genderidentiteit wettelijk te laten wijzigen. Dit is een gevolg van een uitspraak van het EHRM (zie ook [2.4.1.](#)) hierover. Tien andere zaken zijn nog in procedure.⁴⁸⁴ In september 2022 heeft het ministerie van Justitie laten weten de voorbereiding van de wetswijziging m.b.t. het wijzigen van de genderidentiteit helemaal van nul te beginnen. Volgens ILGA zijn er in 2022 opnieuw tien transpersonen in geslaagd om hun gendergegevens officieel te laten wijzigen. Vijf van deze personen deden dit op basis van zelfbepaling.⁴⁸⁵

3.3.3. Houding autoriteiten

ILGA stelt in haar jaarlijks rapport (over 2019) dat de vernieuwde Strafwet niet doeltreffend is om haatmisdrijven tegen LGBTI-persoonen aan te pakken: de politie en het parket slagen er immers niet in om dergelijke zaken te herkennen en te vervolgen.⁴⁸⁶ Ook in haar jaarrapport over 2021 blijft ILGA heel kritisch over de toepassing en impact van de vernieuwde Strafwet. Het parket heeft slechts gereageerd op 14 van de 41 strafrechtelijke klachten die de ngo Subversive Front (zie infra) in 2021 heeft ingediend. Volgens ILGA verloopt de implementering van de wet bijzonder gebrekkig. Zowel politie als gerecht beantwoorden het fenomeen niet doeltreffend. Bedreigingen en geweld tegen LGBTI worden niet ernstig genomen.⁴⁸⁷

In het jaarrapport over 2022 schrijft ILGA opnieuw dat de autoriteiten weinig respons bieden tegen haatspraak en dat de implementering van de Strafwet door politie en gerecht inzake haatmisdrijven ernstige gebreken vertoont. Niettemin verwijst het rapport ook naar een zaak in Strumica (in november 2022) waarbij een man tot zes maanden is veroordeeld voor fysiek geweld op een LGBTI-activist (Bekim Asani, zie supra). In december 2022 is ook een aanklacht geformuleerd tegen een man die in 2019 een groep LGBTI-activisten had aangevallen na de Pride van 2019. De persoon wordt beschuldigd van een haatmisdrijf op basis van haat tegen iemands seksuele oriëntering en lidmaatschap van de LGBTI-gemeenschap.⁴⁸⁸

Ook de EC schrijft jaarlijks dat de autoriteiten er niet in slagen om opruiende, homo- en transfobe taal en geweld doeltreffend te voorkomen of te bestraffen. De EC betreurt ook dat herhaaldelijke aanvallen op het LGBTI Centre tussen 2012 en 2014 nooit tot definitieve veroordelingen hebben geleid. Volgens de EC zijn meer inspanningen nodig om de slagkracht van politieagenten en professionele juristen te versterken bij het verhinderen en vervolgen van alle vormen van haatcriminaliteit. In het *North Macedonia 2021 Report* van de EC staat dat er in 2020 van overheidswege meegewerkt wordt aan een National Action Plan for LGBTIQ 2021-2025 en aan een eerste nationale hulplijn voor LGBTIQ-persoonen. In 2022 schrijft de EC dat de implementering van het wettelijk kader in verband met de bescherming tegen discriminatie en haatcriminaliteit een uitdaging blijft. Sommige politici hebben opnieuw homofobe commentaren gegeven. De afwezigheid van systematische gegevensverzameling over haatcriminaliteit en de opvolging ervan door de

⁴⁸¹ EC, 17/04/2018, [url](#); EC, 06/10/2020, p.34, [url](#)

⁴⁸² Balkan Insight, 28/04/2021, [url](#)

⁴⁸³ Balkan Insight, 23/03/2022, [url](#)

⁴⁸⁴ ILGA, 27/04/2022, [url](#)

⁴⁸⁵ ILGA Europe, p.110, [url](#)

⁴⁸⁶ ILGA, 2020, [url](#)

⁴⁸⁷ ILGA, 27/04/2022, [url](#)

⁴⁸⁸ ILGA, p.108-109, [url](#)

autoriteiten blijft een ernstige bezorgdheid. Er is meer actie nodig om de slagkracht en het bewustzijn te verhogen bij politieagenten en professionele juristen om alle vormen van geweld tegen LGBTI te voorkomen en te vervolgen. Er is ook geen vooruitgang gemaakt om negatieve stereotyperingen en haatspraak tegen LGBTI in schoolboeken te verwijderen of om daadwerkelijk te komen tot een nationaal actieplan 2021-2025. De EC besluit dat er ernstige inspanningen nodig zijn om ervoor te zorgen dat LGBTI beschermd worden en dat mensen hun LGBTI-rechten kunnen uitoefenen.⁴⁸⁹

In 2023 wijst de EC er opnieuw op dat er geen vooruitgang geboekt is bij het onderzoek naar de aanvallen op het LGBTI-steuncentrum in 2012, 2013 en 2014. Er is geen onderzoek voortgezet naar het vandalisme op het kantoor van de LGBTI-organisatie in Tetovo of naar de doodsbedreigingen tegen activisten.⁴⁹⁰

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) komt de vervolging van geweld tegen LGBTI-persoon pas langzaam in een stroomversnelling.⁴⁹¹ Volgens deze bron heeft het parket van Skopje melding gemaakt van 12 strafrechtelijke klachten in 2022 waarbij LGBTI-slachtoffers betrokken waren. Twee van de klachten zijn teruggenomen wegens gebrek aan bewijsmateriaal en de andere tien klachten zijn nog hangende.⁴⁹²

In januari 2019 heeft het EHRM een oordeel geveld ten gunste van een transgenderpersoon in verband met de procedure om de genderidentiteit officieel te laten wijzigen. De overheid moet 9.000 euro schadevergoeding betalen en ook de procedure wijzigen. Na een initiële wijziging heeft de betrokken bevolkingsadministratie op 10 februari 2020 hier uiteindelijk wel gevolg aan gegeven door de nieuwe genderidentiteit op te tekenen in het bevolkingsregister.⁴⁹³

Op 27 en 28 juni 2019 heeft het ministerie van Arbeid (samen met de ngo Subversive Front, zie infra) een nationale conferentie over de verbetering van de mensenrechten van LGBTI-persoon georganiseerd. Het is de eerste keer dat de Noord-Macedonische overheid zo'n conferentie georganiseerd heeft. Op de conferentie waren actoren uit de nationale en internationale ngo-wereld aanwezig en het gebeuren heeft geleid tot een nationaal actieplan ter verbetering van de mensenrechten van LGBTI-persoon.⁴⁹⁴

De Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) zet sinds augustus 2019 in op een trainingsprogramma voor politieagenten over hoe deze haatmisdrijven beter moeten aanpakken.⁴⁹⁵

In februari 2020 heeft in Podgorica (Montenegro) een internationale training plaatsgevonden waarbij burgermaatschappij-organisaties en politiestructuren van alle westelijke Balkanlanden de handen in elkaar hebben geslagen om haatmisdrijven tegen LGBTI-persoon beter aan te pakken.⁴⁹⁶

In 2022 is Coalition Margins samen met het Bureau voor Ontwikkeling en Opvoeding van de overheid gestart met het aanbieden aan leerkrachten van een training om geweld tegen LGBTI-persoon in lagere scholen te voorkomen en te melden. Het ministerie van Onderwijs en Wetenschap heeft een commissie opgericht om te bekijken of een handboek sociologie dat volgens de Ombudsdienst talloze discriminatoire elementen bevat uit circulatie moet genomen worden.⁴⁹⁷

In 2023 schrijft ECRI in een rapport dat het ministerie van Arbeid en Sociaal Beleid financiële steun heeft verleend aan een nationale LGBTI-hulplijn. De samenwerking tussen het ministerie en het

⁴⁸⁹ EC, 19/10/2021, p.34, [url](#) ; EC, 17/04/2018, [url](#) ; EC, 29/05/2019, [url](#) ; EC, 12/10/2022, p.35, [url](#)

⁴⁹⁰ EC, 8/11/2023, p.37, [url](#)

⁴⁹¹ USDoS, 21/03/2023, p.38, [url](#)

⁴⁹² USDoS, 21/03/2023, pp.36-37, [url](#)

⁴⁹³ USDoS, 03/2021, [url](#)

⁴⁹⁴ USDoS, 03/2021, [url](#); CoE, 29/06/2019, [url](#); CoE, 29/06/2019, [url](#)

⁴⁹⁵ OSCE, 01/08/2019, [url](#)

⁴⁹⁶ COE, s.d., [url](#)

⁴⁹⁷ ILGA Europe, p.109, [url](#)

maatschappelijk middenveld resulteerde ook in de opening van het Skopje Queer Centre in 2021, dat gratis begeleiding, psychotherapie en sociale zorg biedt aan LGBTI-personeel.⁴⁹⁸

3.3.4. Bijstand ngo's

ILGA schrijft in 2023 dat burgermaatschappijorganisaties steun zijn blijven verlenen aan de LGBTI-personeel die het meest gevolgen hebben moeten dragen van de COVID-19-pandemie, van de economische crisis en die geen enkele vorm van overheidssteun genieten. Het gaat hierbij vooral over transpersoneel en meer specifiek trans-sekswerkers. In dit rapport is ook sprake van tien personeel die een onderkomen hebben gekregen in een vluchthuis: vijf gays, één lesbische vrouw en vier transpersoneel.⁴⁹⁹

Balkan Insight heeft in juli 2023 een artikel gepubliceerd waarin de werking van het vluchthuis van Safe House uitgelegd wordt. Daaruit blijkt dat de intake gesprekken verlopen in de kantoren van en met de hulp van het MHC. In het vluchthuis kunnen de bewoners een psychiater raadplegen en ook de tijd nemen om zicht voor te bereiden op een re-integratie in de maatschappij door middel van een job en een huurcontract.⁵⁰⁰

Het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) wijst erop dat burgermaatschappijorganisaties nauw betrokken zijn bij het indienen van klachten bij de autoriteiten, het verzamelen van bewijsmateriaal, het indienen van beroepsverzoeken om een zaak volledig te laten uitspitten. Het gaat hierbij over zaken van haatcriminaliteit, -taal en ook pesterijen van een politieagent zelf.⁵⁰¹

In Noord-Macedonia zijn volgende verenigingen actief die zich inzetten voor de LGBTI-rechten:

- LGBTI Support Center: de belangrijkste vereniging die zich inzet voor de verbetering van de sociale en wettelijke situatie van LGBTI. Ze bieden gratis wettelijke bijstand (met het juristenteam van het MHC) aan LGBTI van wie de rechten geschonden zijn. Verder zetten ze zich in op het gebied van gemeenschapsopbouw, trainingen over transgenderonderwerpen, gratis psychologische steun voor LGBTI.⁵⁰²

- LGBT United Tetovo Macedonia: deze organisatie is multi-etnisch en beoogt steun te bieden aan LGBTI uit alle etnische groepen in Noord-Macedonië. De steun kan bestaan uit bijstand bij de toegang tot de gezondheidszorg en het aanbieden van juridische bijstand of ook levensnoodzakelijke sociale hulp.⁵⁰³ In 2022 heeft LGBT United Tetovo besloten om zijn kantoren naar Skopje te verhuizen nadat activisten opnieuw geconfronteerd werden met allerlei bedreigingen en vandalisme. Ze hebben de politie om steun gevraagd op het moment van de verhuis maar de politie heeft deze vraag niet beantwoord.⁵⁰⁴

- Subversive-Front: op de website van deze ngo is er sprake van een aantal projecten: "Access to justice for LGBTI people in the western Balkans (2018-2021)", "Towards open access for LBT women in sports games (2018-2019)" met Planet Romeo Foundation, "Building tolerance and understanding for LGBTI people in Macedonian Society" in samenwerking met de Amerikaanse ambassade. Hun activiteiten richten zich onder meer op vraagstukken rond mentale gezondheid, sociaal welzijn, mensenrechten, toegang tot en gebruik van juridische bijstand en gemeenschapsverbinding.⁵⁰⁵ In 2020 heeft Subversive Front samen met het ministerie van arbeid 325 ambtenaren van 82 openbare instellingen getraind in verband met de aanpak van haatspraak en discriminatie.⁵⁰⁶ Subversive Front

⁴⁹⁸ ECRI, 20/09/2023, p.5, [url](#)

⁴⁹⁹ ILGA Europe, pp.108-109, [url](#)

⁵⁰⁰ Balkan Insight, 14/07/2023, [url](#)

⁵⁰¹ USDoS, 21/03/2023, pp.37-38, [url](#)

⁵⁰² LGBTI Support Centre [website], s.d., [url](#)

⁵⁰³ LGBT United Tetov [website], s.d., [url](#)

⁵⁰⁴ Ilga, p.109

⁵⁰⁵ Subversive Front [website], s.d., [url](#)

⁵⁰⁶ USDoS, 03/2021, [url](#)

werkt in Bitola en Strumica ook met LGBTI-personen uit de Romagemeenschap waar de organisatie verschillende gevallen van dubbele discriminatie heeft gedocumenteerd. Vele LGBTI-Roma doen aan sekswerk om de eindjes aan elkaar te knopen.⁵⁰⁷ In maart 2021 heeft Subversive Front in Skopje het Queer Centre geopend. Er wordt gratis counseling en sociale ondersteuning aangeboden. In het eerste werkjaar heeft het centrum al 287 sessies psychotherapie gehouden.⁵⁰⁸

- HERA: een ngo die zich in de eerste plaats concentreert op de toegang tot en de verbetering van de gezondheidszorg. Ze pakken ook vraagstukken aan die verband houden met de seksuele gezondheid. Ze hebben een aparte focus op de Romagemeenschap. In Shuto Orizari hebben ze hiertoe een speciale antenne voor gynaecologische bijstand (het jeugdcentrum I want to know). In 2012 hebben ze er een juridisch hulpprogramma gelanceerd met de bedoeling om Romavrouwen bij te staan bij het genieten van hun sociale en gezondheidsrechten. Er is een team actief in Shuto Orizari van een jurist en ook opgeleide adviseurs die uit de Romagemeenschap zelf komen.⁵⁰⁹ HERA heeft ook de toelating van het ministerie van Onderwijs om haar pilootprogramma rond seksuele opvoeding in basisscholen verder te ontwikkelen.⁵¹⁰

- TRANSFORMA: Transforma bestaat sinds 2011 en is vooral actief op het gebied van bijstand in de toegang tot gezondheidszorg voor transgenders (trainingen/opleidingen met psychologen, psychiater en medische teams) en biedt ook workshops aan over communicatie, het opkomen voor zichzelf, scholing. De organisatie heeft eveneens een activistische missie en probeert een officiële registratie te bekomen bij de overheid om de rechten van transgenders in de toekomst nog beter te kunnen verdedigen. De organisatie werkt ook samen met STAR-STAR en Coalition Margins.⁵¹¹ Op 31 maart 2019 heeft de organisatie Transforma in Skopje een mars gehouden om de situatie van de transgenders in de kijck te zetten. Deze mars kaderde in een één week durende campagne om de zichtbaarheid van transgenders in Noord-Macedonië te verbeteren.⁵¹²

- Coalition Margins heeft in partnerschap met het ministerie van Binnenlandse Zaken trainingen voor politieagenten (die werken met LGBTI-personen) geleid.⁵¹³

3.4. Journalisten, activisten, vrijheid van meningsuiting

3.4.1. Positie in de maatschappij

In het jaarlijkse mensenrechtenrapport van AI (2018) staat dat de vrijheid van meningsuiting in de geschreven pers en andere media – tot mei 2017 - ernstig in gevaar gebracht is geweest door tussenkomsten van de toenmalige regering van Nikola Gruevski. Dit heeft toen geresulteerd in wijdverspreide zelfcensuur en inperking van de onderzoeksjournalistiek.⁵¹⁴

De ngo Civil Rights Defenders noteert in 2019 dat in de jaren 2016-2017 de situatie voor mensenrechtenactivisten een uitdaging vormde. De toenmalige regeringspartij had een *desorosisation* afgekondigd. Er was sprake van haatspraak en ze werden in diskrediet gebracht op de sociale media. Civil Rights Defenders schrijft ook nog over journalisten dat zij zich intussen noch vrij noch beperkt voelen bij het uitoefenen van hun vrijheid van meningsuiting. De vrijheid van meningsuiting is vastgelegd in de Grondwet. Ondanks het gunstigere klimaat van de nieuwe regering zijn de voortdurende bedreigingen en de druk die journalisten ondervinden wel gebleven.⁵¹⁵

⁵⁰⁷ ILGA, 16/02/2021, pp.86-87, [url](#)

⁵⁰⁸ ILGA, 27/04/2022, [url](#)

⁵⁰⁹ HERA, s.d., [url](#)

⁵¹⁰ ILGA, 2022, [url](#)

⁵¹¹ Star-Star, TransFormA, 02/10/2019, [url](#)

⁵¹² Star-Star, TransFormA, 02/10/2019, [url](#)

⁵¹³ ILGA Europe, 2021, [url](#)

⁵¹⁴ AI, 22/02/2018, [url](#)

⁵¹⁵ Civil Rights Defenders, 12/2019, p.77,83, [url](#)

Volgens AI (2020) is de persvrijheid intussen gegroeid en zijn er minder aanvallen op journalisten.⁵¹⁶ Freedom House schrijft in 2021 dat het werk van ngo's vrijer en veiliger is geworden sinds de regeringswissel in 2017. De openbare instellingen zijn sindsdien ook ontvankelijker geworden voor het werk en de maatschappelijke betrokkenheid van de burgermaatschappij.⁵¹⁷ Volgens het Nations in Transit Report van Freedom House (2021) zijn er in 2020 wel opnieuw meer aanvallen op journalisten geregistreerd.⁵¹⁸ Freedom House schrijft in 2021 ook nog dat het Noord-Macedonische medialandschap diep gepolariseerd is langsheen de politieke breuklijnen. Journalisten ondervinden nog steeds druk, pesterijen en in sommige gevallen ook fysieke aanvallen. Toch zijn nu ook steeds meer kritische en onafhankelijke mediastemmen aanwezig (vooral online).⁵¹⁹

In de jaarlijkse rapporten van de EC staat eveneens dat het klimaat voor de mediavrijheid en voor de vrijheid van meningsuiting sinds 2017 verbeterd is.⁵²⁰ Na de regeringswissel in 2017 is er een daling van de druk op journalisten. Sindsdien worden alle *stakeholders* ook uitgebreid betrokken bij het veranderen van de wetgeving omtrent de media (zie infra).⁵²¹ Volgens het *North Macedonia 2020 Report* zijn weliswaar opnieuw gevallen van intimidatie van journalisten gerapporteerd, maar de EC voegt er anno 2020 aan toe dat dergelijke incidenten intussen effectief opgevolgd worden door de autoriteiten en het parket. Mediaverenigingen erkennen ook de engagementen waartoe de autoriteiten zich verbonden hebben inzake de veiligheid van journalisten.⁵²² In het *North-Macedonia 2021 Report* van de EC staat dat Noord-Macedonië een zeker niveau van voorbereiding heeft bereikt op het gebied van de vrijheid van meningsuiting. Gevallen van intimidatie en aanvallen op journalisten worden nu opgevolgd door ordehandhavers en parket, hoewel slechts een klein percentage van de daders uiteindelijk voor de rechter komt.⁵²³

Het jaarlijkse rapport van de EU over de mensenrechten en de democratie in de wereld (2022) herhaalt de bovenstaande vaststellingen en stelt ook dat de politieke context waarin de media operationeel zijn bevorderlijk blijft voor het promoten van de vrijheid van meningsuiting en van pluralistische standpunten.⁵²⁴

Ook het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport over 2020 meldt fysieke aanvallen op journalisten. In al die gevallen heeft de journalistenvereniging de politie en het gerecht kunnen inschakelen om de daders op te sporen en te bestraffen.⁵²⁵ Het USDoS-rapport over 2020 maakt melding van concrete uitspraken van het EHRM over rechtszaken die te maken hebben met de mensenrechten. Er is sprake van een geval waarbij het recht op de vrijheid van meningsuiting geschonden is bij een journalist (Nikola Gelevski) en een zaak waarbij het recht op een eerlijke rechtszaak geschonden is bij een vroeger parlamentslid (Ljube Boshkoski).⁵²⁶ In 2023 schrijft deze bron dat de regering – algemeen gesproken – het grondwettelijke recht op vrijheid van meningsuiting heeft gerespecteerd in 2022. Maar, volgens de Association of Journalists of (North) Macedonia (AJM) heeft de overheid een gebrek aan slagkracht vertoond om inbreuken op dit recht te bestraffen en om de veiligheid van journalisten te beschermen. In de loop van 2022 zijn er, volgens het USDoS, opnieuw gevallen van bedreigingen en pesterijen geweest tegen journalisten.⁵²⁷

In een rapport van Reporters Without Borders uit 2022 staat dat Noord-Macedonië in 2021 opnieuw (een kleine) verbetering heeft gekend wat betreft de resultaten van de persvrijheid. Kritische berichtgeving blijft mogelijk, ondanks de sterke politieke polarisering en de mogelijke druk van

⁵¹⁶ AI, 16/04/2020, pp.55-56, [url](#)

⁵¹⁷ Freedom House, 21/05/2021, [url](#)

⁵¹⁸ Freedom House, 28/04/2021, [url](#)

⁵¹⁹ Freedom House, 21/05/2021, [url](#)

⁵²⁰ EC, 17/04/2018, [url](#)

⁵²¹ EC, 17/04/2018, [url](#)

⁵²² EC, 06/10/2020, p.29, [url](#)

⁵²³ EC, 19/10/2021, p.29, [url](#)

⁵²⁴ EEAS, 30/03/2022, pp.9-11, [url](#)

⁵²⁵ USDoS, 03/2021, p.17, [url](#)

⁵²⁶ USDoS, 03/2021, p.10, [url](#)

⁵²⁷ USDoS, 21/03/2023, pp.12-13, [url](#)

autoriteiten, politici en zakenmensen. Rechtbanken handhaven de persvrijheid en beschermen journalisten.⁵²⁸

Op 25 oktober 2022 is de bekende journalist en internetblogger Zoran Bozinovski aangevallen door onbekende gemaskerde mannen voor zijn huis in zijn geboortestad Bitola. President Stevo Pendarovski heeft de dag na het incident in een persverklaring benadrukt dat Noord-Macedonië een constitutionele staat is waar de mensenrechten en vrijheden worden beschermd; waar het gebruik van geweld tegen burgers van welk beroep dan ook onaanvaardbaar is. Hij pleit dan ook voor een efficiënt onderzoek. Volgens de politie is het officiële onderzoek naar de gewelddaad, die onmiddellijk werd veroordeeld door politici, vakbonden en de journalistenvereniging, hangende.⁵²⁹

3.4.2. Wetgeving, actieplannen en strategieën

Behalve de eerder besproken algemene wetgeving inzake de bescherming van de mensenrechten, inzake de rechten van minderheden en inzake discriminatie (zie 2.1.) hebben wetgever en autoriteiten ook nog andere wetgeving en beleidsmaatregelen voorzien ter bescherming en verbetering van de situatie van journalisten, activisten en de vrijheid van meningsuiting.

In 2019 schrijft de EC dat de regering een aantal amendementen voor de Wet op de audio en audiovisuele media heeft aangenomen. Deze amendementen garanderen meer professionalisme, respect voor de principes van transparantie en aanstellingen gebaseerd op verdienste. De EC schrijft ook dat er intussen een klimaat gecreëerd is dat de uiting van pluralistische standpunten beter gezind is.⁵³⁰

In juli 2021 en in de zomer van 2022 heeft de minister van Justitie opnieuw een aantal veranderingen van de Strafwet voorgesteld. De vernieuwde strafwet zal een aantal belangrijke wijzigingen bevatten die de persvrijheid versterken. Artikel 193 zal een gevangenisstraf (tussen zes maanden en vijf jaar) voorzien voor wie censuur beveelt of implementeert of voor wie op illegale wijze journalisten verhindert vrij te berichten. Dezelfde straf is ook voorzien voor wie op onwettelijke wijze het printen, verdelen of verkopen van nieuwspublicaties verhindert, of ook het produceren en uitzenden verhindert van radio- en tv-programma's of de publicatie verhindert van andere mediacontent. Ook wie iemand het recht op vrije meningsuiting ontzegt zal een gevangenisstraf kunnen krijgen. In de nieuwe Strafwet zullen ook vijf specifieke misdrijven tegen journalisten opgenomen worden (moord, schending van recht op vrijheid van meningsuiting, dwang, en het in gevaar brengen van de veiligheid van een journalist of hem verhinderen zijn job te doen).⁵³¹

In 2022 schrijft de EC dat onlinepesterijen en verbale aanvallen tegen journalisten blijven voorvallen (vooral in de onlinemediën). Maar, volgens de EC, verstrekken het bestaande wettelijke kader en ook het streven naar internationale standaarden aan de veiligheidsdiensten en het parket voldoende mechanismes om daders voor het gerecht te brengen.⁵³²

In november 2022 heeft het parket van Skopje bevestigd dat het een parketmagistraat heeft aangesteld die als contactpersoon zal werken in zaken waarbij journalisten betrokken zijn als benadeelde partij, als getuige of als dader.⁵³³ Nog in november 2022 heeft het parlement een wet aangenomen die een belangrijke reductie van de boetes inhoudt voor journalisten die geconfronteerd worden met een smaadproces.⁵³⁴

⁵²⁸ EWB, 17/05/2022, [url](#)

⁵²⁹ BAMF, 01/01/2023, [url](#)

⁵³⁰ EC, 29/05/2019, p.27, [url](#)

⁵³¹ Balkan Insight, 26/07/2022, [url](#) ; Balkan Insight, 28/07/2021, [url](#)

⁵³² EC, 12/10/2022, p.28, [url](#)

⁵³³ USDoS, 21/03/2023, p.12, [url](#)

⁵³⁴ USDoS, 21/03/2023, p.12, [url](#)

3.5. Etnisch Albanese minderheid

Volgens de laatste officiële volkstelling (september 2021) behoort 29 % van de Noord-Macedonische bevolking tot de etnisch Albanese minderheid. Dit aandeel bedraagt 24,3 % wanneer het gaat over Noord-Macedoniërs die ook permanent in Noord-Macedonië verblijven.⁵³⁵

De relaties tussen Macedoniërs en Albanese zijn sterk gepolariseerd en zijn in het verleden al meermaals ontspoord in radicalisme en gewelddadige confrontaties (inclusief etnische moorden).⁵³⁶ In de voorbije twee decennia is het drie keer tot een conflictsituatie gekomen tussen de (etnisch) Albanese minderheid en de (etnisch) Macedonische meerderheid. Het zwaarste conflict vond plaats in 2001. Deze fase is beëindigd met een omvattend vredesverdrag, het zogenaamde Ohrid Framework Agreement (OFA) van augustus 2001 (zie ook [1.1.](#)). In de Grondwet wordt in een preambule expliciet verwezen naar dit OFA.⁵³⁷ Na het afsluiten van het OFA heeft het Noord-Macedonische parlement op 7 maart 2002 een amnestiewet aangenomen om tegemoet te komen aan een aantal categorieën van personen die actief betrokken zijn geweest in de crisis van 2001. Deze amnestiewet wordt op 8 maart 2002 van kracht. Artikel 1 van deze wet reguleert vrijstelling van vervolging, de stopzetting van ingeleide strafprocedures en de kwijtschelding van de gevangenisstraf voor personen die ervan verdacht worden criminele feiten te hebben voorbereid of uitgevoerd die gerelateerd zijn aan het conflict en dit voor de periode van 1 januari 2001 tot 26 september 2001. De wet is niet van toepassing op Kosovo-Albanese of personen aan wie oorlogsmisdaden ten laste gelegd worden en die door het Internationaal Strafhof in Den Haag (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, ICTY) vervolgd moeten worden. Sinds het van kracht zijn van de amnestiewet zijn alle voormalige UÇK-leden (*Ushtria Çlirimtare Kombëtare*) vrijgelaten en zijn ingeleide strafprocedures stopgezet. De amnestiewet is in de jaren 2003 en 2004 volledig geïmplementeerd en is door alle betrokken partijen gerespecteerd. Eind 2004 is het amnestieproces volledig afgerond. Sindsdien zijn geen gevallen bekend van strafrechtelijke vervolging van personen die onder de voorwaarden van de wet vallen.⁵³⁸

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (over 2021) zijn er nog altijd 26 families die als Internally Displaced Persons (IDP) leven in de nasleep van het gewapende conflict uit 2001. Het gaat in totaal over 109 personen. Volgens dit rapport biedt de overheid deze personen bescherming en bijstand aan en steunt ze hun terugkeer of lokale integratie. Er zijn geen berichten over IDP's die mishandeld zijn geweest.⁵³⁹

De tweede conflictsituatie vond plaats in 2012. Eind februari 2012 heeft een (etnisch) Macedonische politieagent buiten dienst twee (etnische) Albanese doodgeschoten in de stad Gostivar. Hierop is het tot verschillende geweldsincidenten (steekpartijen, opstootjes en massale vechtpartijen) en betogingen gekomen. Het hoogtepunt komt op 12 april 2012 wanneer er nabij Skopje vijf (etnische) Macedoniërs in koelen bloede vermoord zijn. Op 1 mei 2012 zijn bij een grote politieoperatie 20 (etnisch) Albanese moslimextremisten gearresteerd op verdenking van betrokkenheid bij de moorden in april 2012. Op het einde van hun proces zijn zes van de zeven beklaagden tot levenslange opsluiting veroordeeld. De zevende wordt vrijgesproken. Volgens de (etnisch) Albanese partij DUI zijn de beklaagden louter veroordeeld omwille van hun (etnisch) Albanese afkomst.⁵⁴⁰ Na de bekendmaking van het vonnis zijn leden van de (etnisch) Albanese minderheid in Skopje op straat gekomen wat geleid heeft tot rellen tussen de woedende betogers en de oproerpolitie.⁵⁴¹ Een volgende betoging enkele dagen later is vreedzaam verlopen.⁵⁴² In oktober 2017 heeft het parket

⁵³⁵ Exit Albania, 30/03/2022, [url](#)

⁵³⁶ European Policy Institute, 8/06/2022, p.10, [url](#)

⁵³⁷ EC, 29/05/2019, [url](#)

⁵³⁸ USDoS, 31/03/2003, [url](#); NATO, 01/12/2003, [url](#); USDoS, 25/02/2004, [url](#); USDoS, 28/02/2005, [url](#); USDoS, 28/02/2005, [url](#); UNHCR, [url](#); BFA, 18/11/2009, [url](#); UNHCR, [url](#); BFA, 18/11/2009, [url](#); UN, 26/03/2008, [url](#); CNRS - CERI, 18/09/2008, [url](#); UNHCR, [url](#); BFA, 18/11/2009, [url](#); PACE, 06/11/2009, [url](#)

⁵³⁹ USDoS, 13/04/2022, p.22, [url](#)

⁵⁴⁰ Balkan Insight, 28/10/2014, [url](#)

⁵⁴¹ Balkan Insight, 04/07/2014, [url](#)

⁵⁴² Balkan Insight, 11/07/2014, [url](#)

de herberechting van de zes bevolen.⁵⁴³ In februari 2021 is de levenslange gevangenisstraf van drie van de veroordeelden bevestigd. Twee van de veroordeelden hebben mildere straffen gekregen. Eén veroordeelde is vrijgesproken.⁵⁴⁴

Op 9 en 10 mei 2015 heeft in de wijk Divo Naselje/Lagja e Trimave van Kumanovo een zwaar vuurgevecht plaatsgevonden tussen 40 zwaarbewapende Albanese en speciale eenheden van de Noord-Macedonische politie. Hierbij zijn tien (etnisch) Albanese strijders en acht politieagenten omgekomen. Een dertigtal (etnisch) Albanese strijders is gearresteerd. Er zijn sterke aanwijzingen dat minstens een deel van hen gefolterd is tijdens of na de arrestatie. De burgerbevolking van de wijk is tijdens en na de gevechten geëvacueerd. De autoriteiten hebben een vergaande schadeloosstelling voor de geleden materiële schade beloofd, en ook financiële compensaties voor de families van de gedode politieagenten en voor de gewonden. Bij de politie zijn 37 gewonden gevallen. De gedode Albanese zijn met militaire eer begraven in Kosovo. AI meldt in 2020 dat de zes Albanese die in het kader van het Kumanovo-incident zijn veroordeeld voor terrorisme een vruchteloze poging hebben gedaan om hiertegen beroep aan te tekenen.⁵⁴⁵

In 2018 is nog een kleiner geweldincident voorgevallen toen een sportfan het leven verloren heeft na een gevecht met andere fans uit de Albanese gemeenschap. Er is sprake van een haatmisdrijf. Het MHC heeft de nasleep van dit incident op de voet gevolgd door contact te houden met parket en pers om escalatie tegen te gaan.⁵⁴⁶

In januari 2018 keurt het Noord-Macedonische parlement wetgeving goed die het Albanese erkent als officiële taal in Noord-Macedonië. De president weigert deze wetgeving eerst te ondertekenen⁵⁴⁷ maar dit gebeurt uiteindelijk toch wel in maart 2018 wanneer het parlement de nieuwe wet opnieuw goedkeurt en de president zijn vetorecht niet meer kan uitoefenen. Sindsdien is het Albanese een officiële landstaal op het volledige Noord-Macedonische grondgebied.⁵⁴⁸ Begin 2020 is de Wet op het gebruik van de talen gefinaliseerd. Dit wordt door veel Albanese gezien als de oplossing van het laatste overblijvende probleem uit het OFA. Toch blijven etnische Albanese kritiek hebben op hun onevenredig lage vertegenwoordiging in ministeries en openbare ondernemingen.⁵⁴⁹

Freedom House (2020) wijst erop dat Albanese gezeteld hebben in elke voorbije Noord-Macedonische regeringscoalitie.⁵⁵⁰ Maar, de organisatie schrijft in dit rapport dat er ook sprake is van een groeiend anti-Albanese sentiment de laatste jaren, en ook dat islamofobie gericht tegen de Albanese gemeenschap voorkomt in het discours van de Noord-Macedonische politici en ook in het publieke debat. Etnische Albanese hebben ook te lijden onder discriminatie op de arbeidsmarkt.⁵⁵¹

Volgens de Bertelsmann Stiftung (2020) heeft de regeringswissel in 2017 een positieve invloed gehad op de relatie tussen de (etnisch) Macedonische en (etnisch) Albanese gemeenschappen. Ook deze bron schrijft dat er geen incidenten meer zijn voorgevallen. Toch is er, volgens deze bron, weinig interpersoonlijk vertrouwen tussen leden van beide gemeenschappen in Noord-Macedonië.⁵⁵² In 2022 schrijft deze bron dat de implementering van het OFA het interetnische conflict voor een groot deel heeft gekalmeerd en er ook toe heeft geleid dat de staat intussen het monopolie heeft verworven op het gebruik van geweld. Toch waarschuwt de Bertelsmann Stiftung (2022) ook opnieuw dat de interetnische relaties nog altijd fragiel blijven en hierdoor ook een gemakkelijk

⁵⁴³ AI, 22/02/2018, [url](#)

⁵⁴⁴ Balkan Insight, 31/12/2021, [url](#)

⁵⁴⁵ AI, 16/04/2020, pp.55-56 [url](#)

⁵⁴⁶ MHC, 05/2019, [url](#)

⁵⁴⁷ Balkan Insight, 11/01/2018, [url](#)

⁵⁴⁸ Balkan Insight, 14/03/2018, [url](#)

⁵⁴⁹ USDoS, 03/2021, [url](#)

⁵⁵⁰ Freedom House, 06/05/2020, [url](#)

⁵⁵¹ Freedom House, 06/05/2020, [url](#)

⁵⁵² Bertelsmann Stiftung, 29/04/2020, [url](#)

doelwit voor politisering zijn. Zo hebben demonstranten tegen de anti-COVID-19-maatregelen in Skopje nog UCK-slogans geroepen.⁵⁵³

In een rapport van het MHC over haatcriminaliteit in 2020 wordt vermeld dat haatmisdrijven in Noord-Macedonië tussen etnische Albanezen en Macedoniërs nog steeds niet of ondergerapporteerd worden. Volgens de organisatie is de belangrijkste reden hiervoor dat slachtoffers de autoriteiten niet vertrouwen en dat ze geconfronteerd zullen worden met lange en dure procedures indien ze dit wel zouden doen.⁵⁵⁴ Volgens het rapport gebeuren haatincidenten vooral in de openbare ruimte (in bussen, scholen, in de buurt van treinstations). De autoriteiten zijn nog niet voldoende getraind om haatcriminaliteit (als een probleem op zich) te onderzoeken en aan te pakken. De organisatie heeft het in dit verband ook over te weinig inspanningen op het gebied van mensenrechtenonderwijs.⁵⁵⁵

In juli 2021 is de Wet over het staatsburgerschap aangepast met de bedoeling om personen die al lang in Noord-Macedonië verblijven meer mogelijkheden te geven om het staatsburgerschap te verwerven. De context van deze wetsaanpassing is dat Albanese oppositiepartijen beweerd hadden dat meer dan 7.000 etnische Albanezen het staatsburgerschap onrechtmatig ontzegd worden. In mei 2022 hebben de Albanese oppositiepartijen echter de trage implementering van de aangepaste wet aangeklaagd. Volgens deze partijen vertraagt de minister van Binnenlandse Zaken de procedure en worden ze ook nog bijkomende documenten gevraagd die niet door de wet vereist worden.⁵⁵⁶

⁵⁵³ Bertelsmann Stiftung, 24/02/2022, p.6, [url](#)

⁵⁵⁴ MHC, 03/03/2021, p.6, [url](#)

⁵⁵⁵ MHC, 03/03/2021, pp.31-32, [url](#)

⁵⁵⁶ USDoS, 21/03/2023, p.33, [url](#)

Samenvatting

Noord-Macedonië is een parlementaire democratie. De scheiding der machten is voorzien tussen de wetgevende macht, de uitvoerende macht (president en regering) en de gerechtelijke macht. De verkozen president is staatshoofd en opperbevelhebber van de strijdkrachten. De president kan éénmalig een veto stellen tegen door het parlement goedgekeurde wetgeving.

Etnische minderheden zijn vertegenwoordigd in het parlement. Sinds het Ohrid Framework Agreement is de Albanese minderheid via minstens één politieke partij ook permanent vertegenwoordigd in de regering zelf. Etno-nationalistische mobilisering door politiek actoren verhindert nog steeds de ontwikkeling van het land tot één gemeenschappelijke (natie-)staat voor alle burgers. Toch is de laatste jaren geen sprake meer van grote, gewelddadige etnische spanningen tussen de Slavische Macedoniërs en de etnische Albanezen.

Gezaghebbende bronnen brengen de staat van de democratie in Noord-Macedonië (net als in de andere landen van de westelijke Balkan) de laatste jaren in verband met het fenomeen *state capture* (het kapen van de staat). Hiermee wordt een sterke verwevenheid bedoeld tussen politieke en economische elites waarbij ook corruptie en georganiseerde misdaad een fundamentele rol spelen. Cliëntelistische netwerken tussen politici en burgers zijn diep doorgedrongen in alle geledingen van de samenleving. Het gevolg van deze verwevenheid is dat de politiek (op alle niveaus) uitgebreid kan tussenkomen bij het gerecht, de overheidsadministraties en de media. Het fenomeen geeft aanleiding tot een gevoel van straffeloosheid en ongelijkheid in de samenleving.

Burgers in Noord-Macedonië beschikken over het recht om hun regering te kiezen via vrije, eerlijke, geheime en regelmatig georganiseerde verkiezingen (gebaseerd op algemeen en gelijk stemrecht). Deze verkiezingen kunnen ook effectief tot wissels aan de macht leiden. Zo is na de parlementsverkiezingen van 2017 een einde gekomen aan de jarenlange machtspositie van Nikola Gruevski van de VMRO-DPMNE. De regering wordt sindsdien geleid door de SDSM. Het algemene beeld hierbij is dat door de machtswissel een gevoel van echte electorale legitimiteit is teruggekeerd in het staatsbestel. De SDSM-regering heeft bovendien ook stappen gezet om het systeem van *checks and balances*, de democratie en de rechtsstaat te versterken. De burgermaatschappij krijgt nu een constructievere rol te spelen bij het beleid. Na verlies voor de SDSM bij de lokale verkiezingen van 2021 is premier Zaev afgetreden ten voordele van zijn partijgenoot Dimitar Kovacevski.

Het beleid van de SDSM-regering is ook meer gericht op de EU-integratie. Onder de nieuwe regering is het land ook lid geworden van de NAVO en heeft het zijn huidige naam Noord-Macedonië verworven. Over deze thema's is een groeiende polarisatie bij de bevolking tot uitdrukking gekomen. De sterke polarisering vertaalt zich in het parlement en het politieke debat. En, deze polarisering vormt ook het belangrijkste obstakel om te komen tot een verhoogde efficiëntie van de instellingen. Alle invloedrijke politieke actoren zijn wel de democratische instellingen steeds blijven aanvaarden en de oppositie is blijven deelnemen aan het politieke debat in het parlement. Er is dan ook een gevoel van echte electorale legitimiteit teruggekeerd in het staatsbestel.

De strijd tegen corruptie en de georganiseerde misdaad blijft één van de belangrijkste uitdagingen voor Noord-Macedonië. Er is een wetgevend en institutioneel raamwerk hiervoor voorzien en er is mettertijd een lijst van verwezenlijkingen ontstaan qua preventie en vervolging. Een speciaal parket dat opgericht was om corruptie op het hoogste niveau aan te pakken is echter opgedoekt in de context van een corruptieschandaal bij de voorzitter zelf ervan. De implementering van strategische documenten en actieplannen verloopt moeizaam en er worden onvoldoende middelen hiertoe vrijgemaakt. Voor de strijd tegen de georganiseerde misdaad is er een Nationaal Coördinatiecentrum en ook een lijst van verwezenlijkingen, niet zelden in het kader van internationale politiegesamenwerkingen.

Noord-Macedonië is al in december 2005 kandidaat-lidstaat geworden van de EU. De start van de toetredingsonderhandelingen waren gekoppeld aan een aantal concrete belangrijke voorwaarden

(substantiële vooruitgang bij de organisatie van verkiezingen en implementering van de dringende hervormingsprioriteiten). Uiteindelijk heeft de EU pas op 19 juli 2022 ingestemd met het openen van de toetredingsonderhandelingen.

De Noord-Macedonische Grondwet garandeert alle internationaal gangbare grondrechten voor elke burger. Noord-Macedonië heeft ook alle relevante internationale verdragen in verband met de mensenrechten onderschreven. Ook in de Strafwet en in diverse andere wetboeken komt de bescherming van de mensen- en grondrechten in diverse, specifieke maatschappelijke domeinen aan bod. Het wettelijke en institutionele kader voor de bescherming van deze grondrechten is dan ook in grote mate in lijn met de Europese standaarden. Het land beschikt over een vernieuwde wet tegen discriminatie waarin ook aandacht is voor intersectionele discriminatie. Algemeen gesproken respecteert de overheid ook al deze wetgeving. Wel blijft de volledige implementering hiervan aangehouden inspanningen op het terrein vereisen.

De veiligheidsdiensten van de overheid beschikken over het monopolie over het gebruik van geweld en zijn in staat om het hele grondgebied ook aan hun controle te onderwerpen. Er zijn dan ook geen georganiseerde, gewapende groepen meer die de legitimiteit over het staatsmonopolie voor geweld in vraag stellen. De implementering van het OFA, dat een vreedzame oplossing heeft geboden aan het gewapend interetnische conflict van 2001, heeft hier sterk toe bijgedragen. De burgerlijke overheden beschikken over de effectieve controle over de veiligheidsdiensten. Toch geniet de politie niet het volle vertrouwen bij de bevolking en wordt de dienst ook soms in verband gebracht met het gebruik van excessief geweld en andere integriteitsproblemen. Wie hierover een klacht heeft, kan hiermee terecht bij een aantal instanties (DICCIPS (of PSU), de Ombudsdienst en de PMU van het parket). Er is intussen ook een extern controlemechanisme op de politie (External Oversight Mechanism, EOM) in het leven geroepen.

De Grondwet voorziet in onafhankelijke rechtbanken die ondersteund worden door een autonome Raad van justitie. Burgers hebben ten allen tijde toegang tot deze rechtbanken om zaken aanhangig te maken die betrekking hebben op hun mensenrechten (zowel in straf-, burgerlijke, administratieve rechtbanken als in het Grondwettelijk Hof). Het recht op gratis juridische bijstand is hierbij voorzien en dit met een toepassing op quasi alle juridische kwesties. Alle gangbare rechten binnen een moderne rechtsstaat (onder meer het vermoeden van onschuld, recht op een eerlijk proces, recht om geïnformeerd te worden, recht op onderhoud met advocaat van eigen keuze, voor het publiek vrij toegankelijke rechtszaken, verbod op getuigenis of bekentenis onder dwang, ...) zijn formeel verworven en het gerecht dwingt deze ook af. Ook beroep is altijd mogelijk, tot op het niveau van het EHRM. Algemeen gesproken schikt de regering zich naar de beslissingen van het gerecht.

Corruptie kan de rechten op een eerlijk proces evenwel in het gedrang brengen. Ook politieke beïnvloeding van parketmagistraten blijft een probleem. In de context van deze en andere integriteitsproblemen is er een geloofwaardige strategie voor de hervorming van het gerecht met bijhorend actieplan opgezet waarbij de focus ligt op de Raad van justitie, de Raad van parketmagistraten, de Academie voor rechters en parketmagistraten. Daarnaast is er ook veel aandacht voor de implementering van informatie en communicatietechnologie. Deze hervormingen gaan traag vooruit.

Naast de wettelijke voorzieningen binnen de gewone rechtsgang zijn er ook nog andere onafhankelijke instellingen (in het bijzonder de Ombudsdienst) waartoe zowel burgers als ngo's zich kunnen wenden en die eveneens waken over de bescherming van de mensenrechten. Het Nationaal Preventiemechanisme binnen de Ombudsdienst probeert bij voorbeeld actie te ondernemen tegen de slechte levensomstandigheden en de anachronistische behandeling van de gedetineerden.

Door gebrekkige implementering van de wetgeving en door gebreken of integriteitskwesties bij veiligheidsdiensten en gerecht kunnen mensen in specifieke situaties kwetsbaar blijven. Voor organisaties binnen de burgermaatschappij, die vrij en robuust aanwezig is in Noord-Macedonië, is het mogelijk om voor deze mensen ongehinderd toegang te faciliteren tot verdere bescherming door de autoriteiten.

Bibliografie

Specifieke geschreven en audiovisuele bronnen

Informatie uit andere lidstaten van de Europese Unie

Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (BAMF), *Briefing Notes Zusammenfassung*, 01/01/2023, https://www.ecoi.net/en/file/local/2087080/Deutschland_Bundesamt_f%C3%BCr_Migration_und_Fl%C3%BChtlinge%2C_Briefing_Notes_Zusammenfassung_%E2%80%93_Nordmazedonien%2C_Juli_bis_Dezember_2022_.01.01.2023.pdf [geraadpleegd op 14/11/2023]

De Hoge Commissaris van de Verenigde Naties

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *North Macedonia accedes to key statelessness treaty*, 07/0/2020, <https://www.unhcr.org/news/press/2020/1/5e143fb14/north-macedonia-accedes-key-statelessness-treaty.html> [geraadpleegd op 12/08/2021]

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), *North Macedonia Asylum Statistical Overview in 2020*, s.d., <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/77925.pdf> [geraadpleegd op 12/08/2021]

Het Asielagentschap van de Europese Unie (EUAA)

European Asylum Support Office (EASO), *Country report on Macedonia, FYR (state structure; socio-political background; rule of law; state protection; security situation; human rights)*, 11/2016, http://www.ecoi.net/file_upload/2162_1479371503_easo-coi-report-fyr-macedonia-201611.pdf [geraadpleegd op 10/01/2017]

De Raad van Europa

Council of Europe (CoE) - Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *Fifth Opinion on North Macedonia*, 21/09/2022, https://www.ecoi.net/en/file/local/2081657/5th+OP+North+Macedonia+EN_3.docx.pdf [geraadpleegd op 29/11/2022]

Council of Europe (CoE) - European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), *ECRI Report on "The Former Yugoslav Republic Of Macedonia, (fifth monitoring cycle), adopted 18 March 2016*, 07/06/2016, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/former_yugoslav_republic_macedonia/MKD-CbC-V-2016-021-ENG.pdf [geraadpleegd op 10/01/2017]

Council of Europe (CoE) - European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), *Report to the Government of "the former Yugoslav Republic of Macedonia" on the visit to "the former Yugoslav Republic of Macedonia" carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 7 to 17 October 2014*, 17/03/2016, <http://www.cpt.coe.int/documents/mkd/2016-08-inf-eng.pdf> [geraadpleegd op 10/01/2017]

Council of Europe (CoE) - Group of States against Corruption (GRECO), *Interim Compliance Report North Macedonia, Fourth Evaluation Round corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors North Macedonia*, 02/10/2020, <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-members-of/16809fc80e> [geraadpleegd op 12/08/2021]

Council of Europe (CoE), *"The former Yugoslav Republic of Macedonia" ratifies the Istanbul Convention*, 23/03/2018, <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/-/the-former-yougoslav-republic-of-macedonia-ratifies-the-istanbul-convention> [geraadpleegd op 12/08/2021]

Council of Europe (CoE), *2nd meeting: national co-ordination body for implementation of the Law on free legal aid*, 10/03/2020, <https://www.coe.int/en/web/cdcj/-/2nd-meeting-national-co-ordination-body-for-implementation-of-the-law-on-free-legal-aid> [geraadpleegd op 12/08/2021]

Council of Europe (CoE), *Citizens of North Macedonia informed on Free Legal Aid services and expanding its use*, 25/10/2021, <https://www.coe.int/en/web/skopje/-/citizens-of-north-macedonia-informed-on-free-legal-aid-services-and-expanding-its-use#:~:text=Free%20legal%20aid%20is%20the,in%20North%20Macedonia%20in%20general> [geraadpleegd op 5/10/2022]

Council of Europe (CoE), *ECRI Report on "The Former Yugoslav Republic of Macedonia"*, 07/06/2016, <http://www.refworld.org/docid/584ea3134.html>, [geraadpleegd op 25/07/2018]

Council of Europe (CoE), *Jordan, Morocco, North Macedonia and Tunisia accede to the Šibenik Network of Corruption Prevention Agencies*, 17-18/10/2019, <https://www.coe.int/en/web/corruption/-/jordan-morocco-north-macedonia-and-tunisia-accede-to-the-sibenik-network-of-corruption-prevention-agencies> [geraadpleegd op 31/08/2020]

Council of Europe (CoE), *Launching of the ROMACTED Programme to support Roma integration at local level*, 19/03/2018, <https://pjp-eu.coe.int/en/web/roma-local-governance/-/kikoff-of-romacted-programme-in-skopje> [geraadpleegd op 25/07/2018]

Council of Europe (CoE), *Local Level at a Glance- North Macedonia*, 17/05/2020, <https://pjp-eu.coe.int/en/web/roma-local-governance/-/local-level-at-a-glance-north-macedonia> [Geraadpleegd op 09/06/2020]

Council of Europe (CoE), *News on enhancing human rights policing Enhancing the cooperation between the newly established External Oversight Mechanism with the Ministry of Internal Affairs and the Directorate for Execution of Sanctions*, 15/04/2019, https://www.coe.int/en/web/skopje/news-on-enhancing-human-rights-policing/-/asset_publisher/NbDVEYSBnfmS/content/enhancing-the-cooperation-between-the-newly-established-external-oversight-mechanism-with-the-ministry-of-internal-affairs-and-the-directorate-for-exe?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.coe.int%2Fen%2Fweb%2Fskopje%2Fnews-on-enhancing-human-rights-policing%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_NbDVEYSBnfmS%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_count%3D1 [geraadpleegd op 5/10/2022]

Council of Europe (CoE), *North Macedonia to hold the first ever national conference on LGBTI rights, followed by the first Pride in Skopje*, 29/06/2019, <https://www.coe.int/en/web/soqi/-/north-macedonia-to-hold-the-first-ever-national-conference-on-lgbti-rights-followed-by-the-first-pride-in-skopje> [Geraadpleegd op 09/06/2020]

Council of Europe (CoE), *North Macedonia: Cramped prison conditions, detainee ill treatment and opaque prison management among longstanding concerns for anti-torture committee*, 29/07/2021, <https://www.coe.int/en/web/portal/-/north-macedonia-cramped-prison-conditions-detainee-ill-treatment-and-opaque-prison-management-among-longstanding-concerns-for-anti-torture-committee> [geraadpleegd op 12/08/2021]

Council of Europe (CoE), *North Macedonia: Supporting enhanced access to higher quality free legal aid services*, 09/06/2020, <https://www.coe.int/en/web/cdcj/-/advancing-access-and-quality-of-free-legal-aid-in-north-macedonia> [geraadpleegd op 12/08/2021]

Council of Europe (CoE), *Promotion of diversity and equality in North Macedonia*, s.d., <https://www.coe.int/en/web/skopje/promotion-of-diversity-and-equality-in-north-macedonia> [geraadpleegd op 09/06/2020]

Council of Europe (CoE), *Public Prosecutor's Office on Fighting Organized Crime and Corruption receives technical equipment to support its role in the External Oversight Mechanism*, 2/03/2022, https://pjp-eu.coe.int/en/web/horizontal-facility/north-macedonia/-/asset_publisher/FlXuaQOVoSZM/content/public-prosecutor-s-office-on-fighting-organized-crime-and-corruption-receives-technical-equipment-to-support-its-role-in-the-external-oversight-mecha?inheritRedirect=false [geraadpleegd op 5/10/2022]

Council of Europe (CoE), *Report by Nils Muižnieks, Council of Europe Commissioner for Human Rights, following his visit to "the former Yugoslav Republic of Macedonia", from 26 to 29 November 2012*, 09/04/2013, [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CommDH\(2013\)4&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC86403/2016, &BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CommDH(2013)4&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC86403/2016, &BackColorLogged=FDC864) [geraadpleegd op 10/01/2017]

Council of Europe (CoE), *Fifth Opinion on North Macedonia*, 18/05/2022, <https://rm.coe.int/5th-op-north-macedonia-en/1680a82967> [geraadpleegd op 14/11/2023]

Andere geschreven en audiovisuele bronnen

Al Jazeera, *EU agrees to accession talks with Albania, North Macedonia*, 19/07/2022, https://www.aljazeera.com/news/2022/7/19/eu-agrees-to-accession-talks-with-albania-north-macedonia?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter [geraadpleegd op 5/10/2022]

Amnesty International (AI), *Amnesty International Report 2020/21; The State of the World's Human Rights; North Macedonia 2020*, 07/04/2021, <https://www.ecoi.net/en/document/2048732.html> [geraadpleegd op 5/10/2022]

Amnesty International (AI), *Amnesty International Report 2020/21; The State of the World's Human Rights; North Macedonia 2020*, 07/04/2021, <https://www.ecoi.net/en/document/2048732.html> [geraadpleegd op 12/08/2021]

Amnesty International (AI), *Macedonia 2017/18*, 22/02/2018, <https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/macedonia/report-macedonia/> [geraadpleegd op 25/07/2018]

Amnesty International (AI), *Macedonia must prevent homophobic attacks*, 23/04/2013, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur65/002/2013/en/> [geraadpleegd op 10/01/2017]

Amnesty International (AI), *North Macedonia 2019*, 16/04/2020, <https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/north-macedonia/report-macedonia/> [Geraadpleegd op 09/06/2020]

Amnesty International (AI), *North-Macedonia 2022*, <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/north-macedonia/report-north-macedonia/> [geraadpleegd op 14/11/2023]

Analytica Thinking Laboratory, *Assessing the Oversight Mechanisms of the Police Forces in Macedonia*, 12/2015, https://www.analyticamk.org/images/2016/04/05/oversight_brief_train_67a8c.pdf [geraadpleegd op 02/08/2019]

Analytica Thinking Laboratory, *Policy Brief assessing the Oversight Mechanisms of the Police Forces in Macedonia*, 12/2015, https://www.analyticamk.org/images/2016/04/05/oversight_brief_train_67a8c.pdf [geraadpleegd op 26/07/2018]

Association Initiative for Women's rights from Suto Orizari, *Research on the access and functionality of the system for protection of Romani women victims of domestic violence on the territory of Skopje*, 2022, http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5364_file1_research-on-the-access-and-functionality-of-the-system-for-protection-of-romani-women-victims-of-domestic-violence-on-the-territory-of-skopje-english.pdf [geraadpleegd op 14/11/2023]

Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Balkan Progress on Corruption „Stagnating“ transparency expert says*, 21/02/2018, <http://www.balkaninsight.com/en/article/watchdog-warns-captured-political-systems-haunt-the-balkans-02-21-2018> [geraadpleegd op 25/07/2018]

Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Disputes Create Doubt Over Macedonia Election Date*, 18/01/2016, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-election-date-remains-blurry-01-18-2016> [geraadpleegd op 10/01/2017]

Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *EU Trio launch crisis mission to Macedonia*, 01/03/2012, <http://www.balkaninsight.com/en/article/european-trio-rushes-to-macedonia-amid-political-crisis> [geraadpleegd op 25/07/2018]

Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Hungary Refuses to Extradite Gruevski to North Macedonia*, 27/06/2019, <https://balkaninsight.com/2019/06/27/hungary-refuses-to-extradite-gruevski-to-north-macedonia/#qsc.tab=0> [Geraadpleegd op 09/06/2020]

Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia Albanian Protests Pass Off Peacefully*, 11/07/2014, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-albanian-protests-pass-off-peacefully> [geraadpleegd op 10/01/2017]

- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia Court Jails Seven for MP's Attempted Murder*, 05/07/2018, <https://balkaninsight.com/2018/07/05/macedonia-sends-mp-attackers-to-jail-07-05-2018/#gsc.tab=0> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia Ethnic Terrorism Verdict Motives Revealed*, 28/10/2014, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-ethnic-terrorism-verdict-details-revealed> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia MPs Back Controversial Amendments*, 21/01/2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-mps-back-controversial-amendments> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Balkan insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia Parliament Approves new Gov't after prolonged stalemate*, 31/05/2017, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-parliament-approves-zaev-s-new-qovt-05-31-2017> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia Parliament Dissolves for Early Elections*, 17/10/2016, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-parliament-dissolves-for-snap-polls-10-17-2016> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia Parties Renew Crisis Deal*, 20/07/2016, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-parties-renew-crisis-deal-07-20-2016> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia passes Albanian language law amid tension*, 14/03/2018, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-passes-albanian-language-law-amid-tension-03-14-2018> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia passes Albanian Language Law*, 11/01/2018, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-passes-albanian-language-law-01-11-2018> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia Risks Opposition Boycott Over Early Polls*, 19/01/2016, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonian-govt-acts-solo-on-election-date-01-18-2016> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia says planned Register Won't replace Census*, 28/09/2017, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-s-population-register-won-t-scrap-census-need-09-27-2017> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia Upholds Albanians' 'Terrorist Murder' Sentences*, 14/12/2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-court-confirms-terrorist-murders-sentence-12-14-2015> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia: Elections Fail to End Deadlock*, 30/12/2014, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-elections-fail-to-end-deadlock> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonian Opposition Resumes Street Protests*, 23/01/2013, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonian-opposition-resumes-protest-after-failed-meeting> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Macedonia's Knife-Edge Election Ends In Uncertainty*, 12/12/2016, <http://www.balkaninsight.com/en/article/macedonia-s-tie-election-ends-in-uncertainty-12-12-2016> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Nato invites Macedonia to join the western Alliance*, 11/07/2018, <http://www.balkaninsight.com/en/article/nato-invites-macedonia-to-join-the-western-alliance-07-11-2018> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *No End to Macedonia Crisis after Brussels Talks Fail*, 11/06/2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/no-end-to-macedonia-crisis-after-brussels-talks-fail> [geraadpleegd op 10/01/2017]

- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *North Macedonia Arrests Outgoing Chief Special Prosecutor*, 21/08/2019, <https://balkaninsight.com/2019/08/21/north-macedonia-arrests-outgoing-chief-special-prosecutor/#gsc.tab=0> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *North Macedonia Checks Prosecutor in Extortion Case*, 16/07/2019, <https://balkaninsight.com/2019/07/16/north-macedonia-checks-prosecutor-in-extortion-case/#gsc.tab=0> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Opposition absent as Macedonia gets new MP*, 07/05/2014, <http://www.balkaninsight.com/en/article/opposition-missing-as-macedonia-gets-new-mp-s> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *PM's of Macedonia, Greece announce Concessions on Name Dispute*, 24/01/2018, <https://www.balkaninsight.com/en/article/macedonian-greek-pms-meet-in-davos-01-24-2018> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Political Quarrels Cloud North Macedonia Special Prosecution's Future*, 30/07/2019, <https://balkaninsight.com/2019/07/30/political-quarrels-cloud-north-macedonia-special-prosecutions-future/#gsc.tab=0> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Balkan Insight - Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), *Wiretapping Claims Kept Macedonia on the Boil*, 28/12/2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/wiretapping-claims-kept-macedonia-on-the-boil-12-28-2015> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Balkan Insight (BIRN), *Turkey Turns Screws on North Macedonia over Alleged 'Gülenists'*, 05/08/2021, <https://balkaninsight.com/2021/08/05/turkey-turns-screws-on-north-macedonia-over-alleged-gulenists/> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Balkan insight, *Accomplices to Crime? North Macedonia's Domestic Violence Victims Feel Betrayed by Institutions*, 23/05/2023, <https://balkaninsight.com/2023/05/23/accomplices-to-crime-north-macedonias-domestic-violence-victims-feel-betrayed-by-institutions/> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Balkan Insight, *Deal to End Bulgaria Dispute Reignites North Macedonia Hate Speech*, 06/09/2022, <https://balkaninsight.com/2022/09/06/deal-to-end-bulgaria-dispute-reignites-north-macedonia-hate-speech/> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Balkan Insight, *Hungary Refuses to Extradite Gruevski to North Macedonia*, 27/06/2019, <https://balkaninsight.com/2019/06/27/hungary-refuses-to-extradite-gruevski-to-north-macedonia/> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Balkan Insight, *In North Macedonia, Old Thinking Dictates Justice for Gender-based Violence*, 15/09/2022, <https://balkaninsight.com/2022/09/15/in-north-macedonia-old-thinking-dictates-justice-for-gender-based-violence/> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Balkan Insight, *Justice Denied: How North Macedonia's Special Prosecution Became History*, 01/07/2020, <https://balkaninsight.com/2020/07/01/justice-denied-how-north-macedonias-special-prosecution-became-history/> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Balkan Insight, *Killings Point to Criminal Underworld 'Restructuring' in North Macedonia*, 5/09/2023, <https://balkaninsight.com/2023/09/05/killings-point-to-criminal-underworld-restructuring-in-north-macedonia/> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Balkan Insight, *Macedonia Adopts Albanian Language Law Amid Scuffles*, 14/03/2018, <https://balkaninsight.com/2018/03/14/macedonia-passes-albanian-language-law-amid-tension-03-14-2018/> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Balkan Insight, *Macedonia Court Jails Seven for MP's Attempted Murder*, 05/07/2018, <https://balkaninsight.com/2018/07/05/macedonia-sends-mp-attackers-to-jail-07-05-2018/> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Balkan Insight, *North Macedonia Activists Protest as Court Scraps Anti-Discrimination Law*, 18/05/2020, <https://balkaninsight.com/2020/05/18/north-macedonia-activists-protest-as-court-scraps-anti-discrimination-law/> [geraadpleegd op 09/06/2020]

- Balkan Insight, *North Macedonia Activists Protest as Court Scraps Anti-Discrimination Law*, 8/05/2020, <https://balkaninsight.com/2020/05/18/north-macedonia-activists-protest-as-court-scraps-anti-discrimination-law/> [geraadpleegd op 31/08/2020]
- Balkan Insight, *North Macedonia Activists Protest as Court Scraps Anti-Discrimination Law*, 18/05/2020, <https://balkaninsight.com/2020/05/18/north-macedonia-activists-protest-as-court-scraps-anti-discrimination-law/> [geraadpleegd op 31/08/2020]
- Balkan Insight, *North Macedonia Arrests Outgoing Chief Special Prosecutor*, 21/08/2019, <https://balkaninsight.com/2019/08/21/north-macedonia-arrests-outgoing-chief-special-prosecutor/> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Balkan Insight, *North Macedonia Checks Prosecutor in Extortion Case*, 16/07/2019, <https://balkaninsight.com/2019/07/16/north-macedonia-checks-prosecutor-in-extortion-case/> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Balkan Insight, *North Macedonia Dismays Activists by Withdrawing Gender-Change Bill*, 23/03/2022, <https://balkaninsight.com/2022/03/23/north-macedonia-dismays-activists-by-withdrawing-gender-change-bill/> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Balkan Insight, *North Macedonia Ex-Minister Charged over Politically-Motivated Lustration*, 09/10/2020, <https://balkaninsight.com/2020/10/09/north-macedonia-ex-minister-charged-over-politically-motivated-lustration/> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Balkan Insight, *North Macedonia Opposition Risks Seeing Property Empire Confiscated*, 30/08/2022, <https://balkaninsight.com/2022/08/30/north-macedonia-opposition-risks-seeing-property-empire-confiscated/> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Balkan Insight, *North Macedonia Parliament Confirms Zaev's Return as PM*, 31/08/2020, <https://balkaninsight.com/2020/08/31/north-macedonia-parliament-confirms-zaevs-return-as-pm/> [geraadpleegd op 31/08/2020]
- Balkan Insight, *North Macedonia Proposes Jail Terms for Media Freedom Violations*, 26/07/2022, <https://balkaninsight.com/2022/07/26/north-macedonia-proposes-jail-terms-for-media-freedom-violations/> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Balkan Insight, *North Macedonia Suspends Chief Organised Crime Prosecutor*, 16/08/2022, <https://balkaninsight.com/2022/08/16/north-macedonia-suspends-chief-organised-crime-prosecutor/> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Balkan Insight, *North Macedonia to recognize identity of transgender people*, 28/04/2021, <https://balkaninsight.com/2021/04/28/north-macedonia-to-recognize-identity-of-transgender-people/> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Balkan Insight, *North Macedonia to toughen penalties for attacks on journalists*, 28/07/2021, <https://balkaninsight.com/2021/07/28/north-macedonia-to-toughen-penalties-for-attacks-on-journalists/> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Balkan Insight, *North Macedonia: Discrimination Claims Haunt Ethnically-Charged Trials*, 31/12/2021, <https://balkaninsight.com/2021/12/31/north-macedonia-discrimination-claims-haunt-ethnically-charged-trials/> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Balkan Insight, *North Macedonia's stateless spy end to struggle for Citizenship*, 28/04/2021, <https://balkaninsight.com/2021/04/28/north-macedonias-stateless-spy-end-to-struggle-for-citizenship/> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Balkan Insight, *North-Macedonia reinstates anti-discrimination law*, 28/10/2020, <https://balkaninsight.com/2020/10/28/north-macedonia-reinstates-anti-discrimination-law/> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Balkan Insight, *Political Quarrels Cloud North Macedonia Special Prosecution's Future*, 30/07/2019, <https://balkaninsight.com/2019/07/30/political-quarrels-cloud-north-macedonia-special-prosecutions-future/> [geraadpleegd op 02/08/2019]

Balkan Insight, *Safe Haven Offers Respite to North Macedonia's Homeless Gay and Trans People*, 14/07/2023, <https://balkaninsight.com/2023/07/14/safe-haven-offers-respite-to-north-macedonias-homeless-gay-and-trans-people/> [geraadpleegd op 14/11/2023]

Balkan Insight, *Seeking Snap Polls, North Macedonia Opposition Aims to Paralyse Parliament*, 10/05/2022, <https://balkaninsight.com/2022/05/10/seeking-snap-polls-north-macedonia-opposition-aims-to-paralyse-parliament/> [geraadpleegd op 5/10/2022]

Balkan Insight, *Tenth 'Pride Weekend' Opens in North Macedonia's Capital*, 3/06/2022, <https://balkaninsight.com/2022/06/03/tenth-pride-weekend-opens-in-north-macedonias-capital/> [geraadpleegd op 29/11/2022]

Balkan Insight, *Tenth 'Pride Weekend' Opens in North Macedonia's Capital*, 03/06/2022, <https://balkaninsight.com/2022/06/03/tenth-pride-weekend-opens-in-north-macedonias-capital/> [geraadpleegd op 5/10/2022]

Balkan Insight, *Turkey Pressures North Macedonia Over Extradition of 'Gülenists'*, 15/07/2021, <https://balkaninsight.com/2021/07/15/turkey-pressures-north-macedonia-over-extradition-of-gulenists/> [geraadpleegd op 12/08/2021]

Balkan Insight, *Attacks on Bulgarian Club Further Complicate Skopje-Sofia Relations*, 25/11/2022, <https://balkaninsight.com/2022/11/25/attacks-on-bulgarian-club-further-complicate-skopje-sofia-relations/> [geraadpleegd op 14/11/2023]

Balkan insight, *Election of North Macedonia Top Prosecutor Met with Suspicion*, 2/11/2022, <https://balkaninsight.com/2022/11/08/election-of-north-macedonia-top-prosecutor-met-with-suspicion/> [geraadpleegd op 14/11/2023]

Balkan Insight, *Paper Trail: North Macedonia Finally Gives its 'Phantom' Citizens Their IDs*, 7/11/2022, <https://balkaninsight.com/2023/07/11/paper-trail-north-macedonia-finally-gives-its-phantom-citizens-their-ids/> [geraadpleegd op 14/11/2023]

Balkan insight, *Party Games? In North Macedonia, Judges' Promotions Depend on 'Connections'*, 5/7/2023, <https://balkaninsight.com/2023/07/05/party-games-in-north-macedonia-judges-promotions-depend-on-connections/> [geraadpleegd op 14/11/2023]

Bertelsmann Stiftung (BTI), *BTI 2018 Country Report-North Macedonia*, 31/01/2018, https://www.ecoi.net/en/file/local/1427385/488287_en.pdf [Geraadpleegd op 09/06/2020]

Bertelsmann Stiftung (BTI), *BTI 2020 Country Report-North Macedonia*, 29/04/2020, https://www.bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2020_MKD.pdf [geraadpleegd op 09/06/2020]

Bertelsmann Stiftung, *Bertelsmann Stiftung's Transformation Index. BTI 2018 - Macedonia Country Report*, 2018, https://www.ecoi.net/en/file/local/1427385/488287_en.pdf [geraadpleegd op 02/08/2019]

Bertelsmann Stiftung, *BTI 2022 Country Report North Macedonia*, 24/02/2022, https://www.ecoi.net/en/file/local/2069779/country_report_2022_MKD.pdf [geraadpleegd op 5/10/2022]

Bertelsmann Stiftung, *Macedonia Country Report 2016*, 09/11/2016, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf [geraadpleegd op 25/07/2018]

Centre d'études et de recherches internationales (CERI/CNRS) (Ragaru N.), *Macedonia Between Ohrid and Brussels*, 18/09/2008, <https://hal-sciencespo.archives-ouvertes.fr/hal-00972853/document> [geraadpleegd op 25/07/2018]

Civil Rights Defenders, *Human Rights Defenders in the Western Balkans*, 12/2019, https://crd.org/wp-content/uploads/2020/06/200611_HRD-REPORTS-ALL_ENGa_Web_Redused.pdf [geraadpleegd op 12/08/2021]

Civil Rights Defenders, *North Macedonia's Repeal of Anti-Discrimination Law Poses Major Setback to Human Rights Protection*, 19/05/2020, <https://crd.org/2020/05/19/north-macedonias-repeal-of-anti-discrimination-law-poses-major-setback-to-human-rights-protection/> [geraadpleegd op 09/06/2020]

- Civil Rights Defenders, *North Macedonia's Repeal of Anti-Discrimination Law Poses Major Setback to Human Rights Protection*, 19/05/2020, <https://crd.org/2020/05/19/north-macedonias-repeal-of-anti-discrimination-law-poses-major-setback-to-human-rights-protection/> [geraadpleegd op 31/08/2020]
- Civil rights Defenders, *The Wall of anti-Gypsyism Roma in Macedonia*, 07/11/2017, <https://crd.org/wp-content/uploads/2018/03/The-Wall-of-Anti-Gypsyism-Roma-in-Macedonia.pdf> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Civil Rights Defenders, *Workshop on Roma LGBTIQ+ Empowerment*, 18/11/2021, <https://crd.org/wp-content/uploads/2022/02/Declaration-on-Roma-LGBTI.pdf> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Clingendael Institute, *The destructive effects of state Policy Brief capture in the Western Balkans EU enlargement undermined*, 20/09/2020, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-09/Policy_brief_Undermining_EU_enlargement_Western_Balkans_September_2020.pdf, [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Coalition, *about us*, [website], <http://coalition.org.mk/za-nas?lang=en> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Computerweekly, *The Macedonian surveillance scandal that brought down a government*, 19/06/2017, <https://www.computerweekly.com/feature/The-Macedonian-surveillance-scandal-that-brought-down-a-government> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Era, *Anti-discrimination law reinstated in North-Macedonia: includes SOGI*, 09/11/2020, <https://www.lgbti-era.org/news/anti-discrimination-law-reinstated-north-macedonia-includes-sogi> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Euractiv Media Network, *EU and NATO hail Macedonia's referendum result despite low turnout*, 01/10/2018, <https://www.euractiv.com/section/all/news/eu-and-nato-welcome-macedonias-referendum-result-despite-low-turnout/> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Euractiv Media Network, *EU and NATO hail Macedonia's referendum result despite low turnout*, 01/10/2018, <https://www.euractiv.com/section/all/news/eu-and-nato-welcome-macedonias-referendum-result-despite-low-turnout/> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Euractiv Media Network, *Violence erupts as protesters storm Macedonia parliament*, 28/04/2017, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/violence-erupts-as-protesters-storm-macedonia-parliament/> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Euractiv, *EU and NATO hail Macedonia's referendum result despite low turnout*, 01/10/2018, <https://www.euractiv.com/section/all/news/eu-and-nato-welcome-macedonias-referendum-result-despite-low-turnout/> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Euractiv, *Violence erupts as protesters storm Macedonia parliament*, 28/04/2017, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/violence-erupts-as-protesters-storm-macedonia-parliament/> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Euronews, *Explained: the controversial name dispute between Greece and FYR Macedonia*, 17/06/2018, <http://www.euronews.com/2018/06/17/explained-the-controversial-name-dispute-between-greece-and-fyr-macedonia> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Euronews, *North Macedonia elects government-backed candidate as new president*, 06/05/2019, <https://www.euronews.com/2019/05/03/north-macedonia-prepares-to-vote-in-second-round-of-presidential-elections> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Euronews, *North Macedonia, Special Prosecutor sentenced to 7 years for extortion*, 18/06/2020, <https://euronews.al/en/daily-news/2020/06/18/north-macedonia-special-prosecutor-sentenced-to-7-years-for-extortion> [geraadpleegd op 31/08/2020]
- Europa Nu [website], s.d., https://www.europa-nu.nl/id/vh9ieqc0cbx5/toetreding_republiek_noord_macedonie_tot [geraadpleegd op 01/02/2023]
- Europa Nu, *Noord-Macedonië*, s.d., https://www.europa-nu.nl/id/vgaxlcr1jzkq/noord_macedonie#:~:text=In%201991%20verklaarde%20Noord%2DMacedoni%C4%97_lidstaat%20van%20de%20Europese%20Unie [geraadpleegd op 5/10/2022]

European Commission (EC), *2021 Enlargement package: European Commission assesses and sets out reform priorities for the Western Balkans and Turkey*, 19/10/2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5275 [geraadpleegd op 22/10/2021]

European Commission (EC), *Commission Staff Working Document - North Macedonia 2019 Report*, 29/05/2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-north-macedonia-report.pdf> [geraadpleegd op 09/06/2020]

European Commission (EC), *Commission Staff Working Document, The Former Yugoslav Republic of Macedonia Report 2015*, 10/11/2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf [geraadpleegd op 10/01/2017]

European Commission (EC), *Commission Staff Working Document. North Macedonia 2019 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2019 Communication on EU Enlargement Policy*, 29/05/2019, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-north-macedonia-report.pdf> [geraadpleegd op 02/08/2019]

European Commission (EC), *Commission Staff Working Document-Update on the Republic of North Macedonia*, 02/03/2020, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/update-on-the-republic-of-north-macedonia.pdf> [geraadpleegd op 09/06/2020]

European Commission (EC), *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the western Balkans*, 06/02/2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf [geraadpleegd op 25/07/2018]

European Commission (EC), *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 2016 Communication on EU Enlargement Policy*, COM(2016) 715 final, 09/11/2016 http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2016/20161109_strategy_paper_en.pdf [geraadpleegd op 10/01/2017]

EC, *Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee of the regions*, 8/11/2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/COM_2023_690%20Communication%20on%20EU%20Enlargement%20Policy_and_Annex.pdf [geraadpleegd op 14/11/2023]

European Commission (EC), *Key findings of the 2021 Report on North Macedonia*, 19/10/2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pt/qanda_21_5280 [geraadpleegd op 5/10/2022]

European Commission (EC), *North Macedonia 2019 Report*, 29/05/2019, <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-05/20190529-north-macedonia-report.pdf> [geraadpleegd op 5/10/2022]

European Commission (EC), *North Macedonia 2021 Report*, <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/North-Macedonia-Report-2021.pdf> [geraadpleegd op 5/10/2022]

European Commission (EC), *North Macedonia 2022 Report*, 12/10/2022, <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/North%20Macedonia%20Report%202022.pdf> [geraadpleegd op 29/11/2022]

European Commission (EC), *North-Macedonia 2020 Report*, 06/10/2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/north_macedonia_report_2020.pdf [geraadpleegd op 13/10/2020]

European Commission (EC), *North Macedonia 2023 Report*, 8/11/2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_693%20North%20Macedonia%20report.pdf [geraadpleegd op 15/11/2023]

- European Commission (EC), *North-Macedonia on its European path*, 19/10/2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2021-10/18102021_factograph_north_macedonia.pdf [geraadpleegd op 22/10/2021]
- European Commission (EC), *Statement by Commissioner for European Neighbourhood and Enlargement Negotiations, Johannes Hahn, on latest developments in the former Yugoslav Republic of Macedonia*, 18/01/2016, https://ec.europa.eu/commission/2014-2019/hahn/announcements/statement-commissioner-european-neighbourhood-and-enlargement-negotiations-johannes-hahn-latest_en [geraadpleegd op 10/01/2017]
- European Commission (EC), *The Former Yugoslav Republic Of Macedonia 2014 Progress Report*, 08/10/2014, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-progress-report_en.pdf [geraadpleegd op 10/01/2017]
- European Commission (EC), *The former Yugoslav Republic of Macedonia 2018 Report*, 17/04/2018, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-report.pdf> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- European Commission against Racism and Discrimination (ECRI), *ECRI Report on North Macedonia*, 20/09/2023, <https://www.ecoi.net/en/file/local/2097591/MKD-CbC-VI-2023-28-ENG-color.pdf> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- European External Action Service (EEAS), *A clear EU path ahead for Tirana and Skopje*, 29/06/2018, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/47711/clear-eu-path-ahead-tirana-and-skopje_en [geraadpleegd op 25/07/2018]
- European External Action Service (EEAS), *EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2021 Country Updates*, 30/03/2022, <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/220323%202021%20EU%20Annual%20Human%20Rights%20and%20Democracy%20Country%20Reports.docx.pdf> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- European Network of legal experts in gender equality and non-discrimination, *New Law on Gender Based Violence adopted*, 13/07/2021, <https://www.equalitylaw.eu/downloads/5461-north-macedonia-law-on-gender-based-violence-82-kb> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- European Network of Legal experts in gender Equality and non-discrimination, *New equality body - establishing and setbacks*, 29/03/2021, <https://www.equalitylaw.eu/downloads/5378-north-macedonia-new-equality-body-establishing-and-setbacks-100-kb> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI), *State of the Rule of Law in Europe in 2022* <https://ennhri.org/wp-content/uploads/2022/07/ENNHRI-Regional-RoL-Report-2022.pdf> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- European Network on Statelessness, *European Network on Statelessness submission to inform the European Commission 2021 Enlargement Package*, 04/2021, <https://www.statelessness.eu/sites/default/files/2021-04/ENS%20Submission%20DG%20NEAR%20Enlargement%20April%202021.pdf> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- European Policy Institute, *Franet National contribution to the Fundamental Rights Report 2022 – North Macedonia*, 8/06/2022, https://epi.org.mk/wp-content/uploads/fundamental_rights_report_2022-_north_macedonia_.pdf [geraadpleegd op 14/11/2023]
- European Roma Rights Centre (ERRC), *European Court Rules North Macedonia failed to investigate racist motivation in Police Brutality Case*, 25/06/2021, <http://www.errc.org/press-releases/european-court-rules-north-macedonia-failed-to-investigate-racist-motivation-in-police-brutality-case> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- European Roma Rights Centre (ERRC), *Highest Court in Macedonia Upholds Freedom of Movement for all Macedonians, Including Roma*, 15/07/2014, <http://www.errc.org/article/highest-court-in-macedonia-upholds-freedom-of-movement-for-all-macedonians-including-roma/4301> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- European Roma Rights Centre (ERRC), *Justice denied: Roma in the criminal justice system*, https://www.ecoi.net/en/file/local/2068533/5357_file1_justice-denied-roma-in-the-criminal-justice-system.pdf [geraadpleegd op 5/10/2022]

European Roma Rights Centre (ERRC), *Justice denied: Roma in the criminal justice system of North Macedonia*, 02/2023, http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5459_file1_justice-denied-roma-in-the-criminal-justice-system-of-north-macedonia.pdf [geraadpleegd op 14/11/2023]

European Roma Rights Centre (ERRC), *Memedov v Macedonia (Pending)*, s.d., <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=5021> [geraadpleegd op 25/07/2018]

European Roma Rights Centre (ERRC), *New Gynaecologist starts work today in Romani neighbourhood after ERRC mass legal complaint*, 27/04/2021, http://www.errc.org/news/new-gynaecologist-starts-work-today-in-romani-neighbourhood-after-errc-mass-legal-complaint?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter [geraadpleegd op 12/08/2021]

European Roma Rights Centre (ERRC), *North Macedonia Takes Important First Step Towards Ending Statelessness*, 25/11/2019, <http://www.errc.org/news/north-macedonia-takes-important-first-step-towards-ending-statelessness> [Geraadpleegd op 09/06/2020]

European Roma Rights Centre (ERRC), *North Macedonia's serious problem with police brutality against Roma*, 15/02/2023, <http://www.errc.org/news/north-macedonias-serious-problem-with-police-brutality-against-roma> [geraadpleegd op 14/11/2023]

European Roma Rights Centre (ERRC), *North Macedonian Equality Body finds discrimination against Roma who cannot access ID following death of young Roma Man*, <http://www.errc.org/press-releases/north-macedonian-parliament-ordered-to-change-law-following-death-of-romani-man-in-hospital-who-lacked-id> [geraadpleegd op 14/11/2023]

European Roma Rights Centre (ERRC), *Parallel Report by the European Roma Rights Centre and National Roma Centrum Concerning Macedonia*, 13/05/2013, http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/macedonia-un-upr-submission-24-june-2013.pdf [geraadpleegd op 25/07/2018]

European Roma Rights Centre (ERRC), *Romani Families sue over prison deaths in Macedonia*, 05/04/2018, <http://www.errc.org/press-releases/romani-families-sue-over-prison-deaths-in-macedonia>, [geraadpleegd op 25/07/2018]

European Roma Rights Centre (ERRC), *Victory for Roma: Macedonia agrees to pay compensation for Roma prison death*, 15/06/2017, <http://www.errc.org/press-releases/victory-for-roma-macedonia-agrees-to-pay-compensation-for-roma-prison-death>, [geraadpleegd op 25/07/2018]

European Roma Rights Centre (ERRC), *Written comments by the European Roma Rights Centre for Consideration by the European Commission concerning Roma Inclusion in the Western Balkans Progress Reports 2016*, 11/07/2016, <http://www.errc.org/cms/upload/file/ec-submission-on-roma-inclusion-in-the-western-balkans-july-2016.pdf> [geraadpleegd op 10/01/2017]

European Roma Rights Centre (ERRC), *Written Comments of the European Roma Rights Centre Concerning Macedonia For Consideration by the Human Rights Committee at its 112th Session (7-31 October 2014)*, 25/07/2014, <http://www.errc.org/cms/upload/file/macedonia-un-hrc-july-2014.pdf> [geraadpleegd op 10/01/2017]

European Western Balkans (EWB), *Bulgaria–North Macedonia: The process of rapprochement has a long way to go*, 27/07/2021, <https://europeanwesternbalkans.com/2021/07/27/bulgaria-north-macedonia-the-process-of-rapprochement-has-a-long-way-to-go/> [geraadpleegd op 12/08/2021]

European Western Balkans (EWB), *Council's decision on North Macedonia and Albania reveals EU's divisions*, 20/06/2019, <https://europeanwesternbalkans.com/2019/06/20/councils-decision-on-north-macedonia-and-albania-reveals-eus-divisions/> [geraadpleegd op 02/08/2019]

European Western Balkans (EWB), *EU again without decision on starting accession talks with Albania and North Macedonia*, 23/06/2021, <https://europeanwesternbalkans.com/2021/06/23/eu-again-without-decision-on-starting-accession-talks-with-albania-and-north-macedonia/> [geraadpleegd op 12/08/2021]

European Western Balkans (EWB), *European Court of Auditors: EU support for rule of law in Western Balkans ineffective*, 11/01/2022, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/01/11/european-court-of-auditors-eu-support-for-rule-of-law-in-western-balkans-ineffective/> [geraadpleegd op 5/10/2022]

European Western Balkans (EWB), *From disappointment to indifference: EU's failure to deliver to Skopje and Tirana dominates Prespa Forum*, 04/07/2021, <https://europeanwesternbalkans.com/2021/07/04/from-disappointment-to-indifference-eus-failure-to-deliver-to-skopje-and-tirana-dominates-prespa-forum/> [geraadpleegd op 12/08/2021]

European Western Balkans (EWB), *Government of North Macedonia officially postpones the elections*, 23/03/2020, <https://europeanwesternbalkans.com/2020/03/23/government-of-north-macedonia-officially-postpones-the-elections/> [Geraadpleegd op 09/06/2020]

European Western Balkans (EWB), *New methodology, old problems: Western Balkans on the 2022 World Press Freedom Index*, 17/05/2022, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/05/17/new-methodology-old-problems-western-balkans-on-the-2022-world-press-freedom-index/> [geraadpleegd op 5/10/2022]

European Western Balkans (EWB), *Transparency International 2021 CPI: Progress, stagnation and backsliding in the Western Balkan countries*, 27/01/2022, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/01/27/transparency-international-2021-cpi-progress-stagnation-and-backsliding-in-the-western-balkan-countries/> [geraadpleegd op 5/10/2022]

European Western Balkans (EWB), *Transparency International: Corruption is on the rise in the Western Balkans*, 04/02/2021, https://europeanwesternbalkans.com/2021/02/04/transparency-international-corruption-is-on-the-rise-in-the-western-balkans/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter [geraadpleegd op 12/08/2021]

European Western Balkans (EWB), *Transparency International's new Corruption Perception Index: Western Balkans in decline*, 29/01/2019, https://europeanwesternbalkans.com/2019/01/29/transparency-internationals-new-corruption-perception-index-western-balkans-decline/?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter [Geraadpleegd op 09/06/2020]

European Western Balkans (EWB), *Western Balkan countries successfully adopt anti-corruption laws, do not implement them effectively*, 06/05/2021, <https://europeanwesternbalkans.com/2021/05/06/western-balkan-countries-successfully-adopt-anti-corruption-laws-do-not-implement-them-effectively/> [geraadpleegd op 12/08/2021]

European Western Balkans, *Pride marches held in Skopje and Sarajevo without incidents*, 26/06/2023, <https://europeanwesternbalkans.com/2023/06/26/pride-marches-held-in-skopje-and-sarajevo-without-incidents/> [geraadpleegd op 14/11/2023]

Exit Albania, *Macedonian Census Reveals 29% Ethnic Albanians*, 30/03/2022, <https://exit.al/en/2022/03/30/macedonian-census-reveals-near-30-ethnic-albanians/> [geraadpleegd op 5/10/2022]

Flüchtlingsrat Baden-Württemberg, *Länderbericht Mazedonien*, 02/2019, <https://fluechtlingsrat-bw.de/files/Dateien/Dokumente/INFOS%20-%20Publikationen/2019-02-01%20Bericht%20MKD-Web.pdf> [Geraadpleegd op 09/06/2020]

Foundation Open Society Macedonia, *More assistance is needed to improve the system for legal aid in Macedonia*, 27/06/2017, <http://www.soros.org.mk/en/Home/NewsAndActivity?newsID=9382&catID=7&pageIndex=1&month=0&year=0&additionalID=96> [geraadpleegd op 25/07/2018]

Freedom House, *Freedom in the World 2018 – North Macedonia*, 11/04/2018, <https://freedomhouse.org/country/north-macedonia/freedom-world/2018> [geraadpleegd op 09/06/2020]

Freedom House, *Freedom in the World 2019 – North Macedonia*, 04/02/2019, <https://freedomhouse.org/country/north-macedonia/freedom-world/2019> [geraadpleegd op 09/06/2020]

Freedom House, *Freedom in the World 2020 – North Macedonia*, 04/03/2020, <https://freedomhouse.org/country/north-macedonia/freedom-world/2020> [geraadpleegd op 09/06/2020]

Freedom House, *Freedom in the World 2021 North Macedonia*, 24/02/2022, <https://freedomhouse.org/country/north-macedonia/freedom-world/2021> [geraadpleegd op 5/10/2022]

Freedom House, *Freedom in the World 2021 North-Macedonia*, 21/05/2021, <https://freedomhouse.org/country/north-macedonia/freedom-world/2021> [geraadpleegd op 12/08/2021]

- Freedom House, *Freedom in the World Macedonia*, 12/07/2017, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/macedonia> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Freedom House, *Freedom of the press 2015*, 01/09/2015, <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2015> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Freedom House, *Freedom of the Press 2016*, 26/04/2016, <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/macedonia> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Freedom House, *Freedom of the Press 2017*, 23/05/2017, <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2017/macedonia> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Freedom House, *Nations in Transit 2018 – Macedonia*, 11/04/2018, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/macedonia> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Freedom House, *Nations in Transit 2018*, 11/04/2018, <https://freedomhouse.org/country/north-macedonia/nations-transit/2018> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Freedom House, *Nations in Transit 2023 North-Macedonia*, 05/2023, <https://freedomhouse.org/country/north-macedonia/nations-transit/2023> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Freedom House, *Nations in Transit Report 2021 North-Macedonia*, 28/04/2021, <https://freedomhouse.org/country/north-macedonia/nations-transit/2021> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Freedom House, *Nations in Transit Report Macedonia 2020*, 06/05/2020, https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-04/05062020_FH_NIT2020_vfinal.pdf [geraadpleegd op 09/06/2020]
- Freedom House, *Nations in transit Report Macedonia*, 03/04/2017, <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/macedonia> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Global access to justice project, *North Macedonia National Report, 2021*, <https://globalaccesstojustice.com/global-overview-north-macedonia/> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Global Organized Crime Index, Profile North Macedonia, s.d., https://ocindex.net/country/north_macedonia [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Global Voices Advox, *Macedonian Journalist Bozinovski continues hunger strike in face of trial postponement*, 03/10/2016, <https://advox.globalvoices.org/2016/10/03/macedonian-journalist-bozinovski-continues-hunger-strike-in-face-of-trial-postponement/> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Global Voices Advox, *No more jailed journalists in Macedonia: Zoran Bosinovski free on bail after 15 month detention*, 03/08/2017, <https://advox.globalvoices.org/2017/08/03/no-more-jailed-journalists-in-macedonia-zoran-bozinovski-free-on-bail-after-15-month-detention/> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Government of North Macedonia, *Strategy for Inclusion of Roma 2022-2023*, s.d., <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/ec401e5c4bf3d348990512774b419ffc.pdf> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO), *GREVIO Baseline Evaluation Report North Macedonia*, 07/09/2023, <https://www.ecoi.net/en/file/local/2097834/Baseline+evaluation+report+on+North+Macedonia.pdf> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Health Education and Research Association (HERA) [website], s.d., <https://hera.org.mk/?lang=en> [geraadpleegd op 09/06/2020]
- Helsinki Committee (MHC), *Annual Report 2018*, 05/2019 https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2019/05/hkm_qodishen-izveshtaj_eng.pdf [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Helsinki Committee (MHC), *Annual Report for 2019, 2020*, <https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2020/10/annual-eng.pdf> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Helsinki Committee (MHC), *Annual report on Hate Crimes in 2020*, 03/03/2021, <https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2021/06/annual-report-on-hate-crime-2020-eng-final.pdf> [geraadpleegd op 5/10/2022]

- Helsinki Committee (MHC), *Criminal acts related to torture, cruel, and inhumane treatment performed by persons with police authorities and members of the prison police guards for the period from January 2019 to octobere 2020*, s.d., <https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2021/02/en.pdf> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Helsinki Committee for Human Rights (MHC), *Annual Report 2018 – Macedonia*, 05/2019, https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2019/05/hkm_godishen-izveshtaj_eng.pdf [geraadpleegd op 09/06/2020]
- Helsinki Committee for Human Rights (MHC), *Special report on the the 49th session of the assembly of the Republic of Macedonia held on 24 december 2012*, 07/02/2013, http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/276/Special_Report_Assembly.pdf [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Helsinki Committee for Human Rights in Macedonia (MHC), *Annual report for 2017*, 17/04/2018, http://www.mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/3155/HKM_Annual_Report_ENG.pdf [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Helsinki Committee for Human Rights Macedonia (MHC), *International Roma Day*, 8/04/2016, <http://www.mhc.org.mk/announcements/391?locale=en> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- ILGA Europe (ILGA), *Annual review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans, and Intersex People in North Macedonia covering the Period of January to December 2020*, 2021, https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/2021/north_macedonia.pdf [geraadpleegd op 12/08/2021]
- ILGA Europe (ILGA), *Annual review of the Human rights situation of Lesbian, gay, Bisexual, Trans and Intersex People in North Macedonia covering the period of January to December 2021*, 27/04/2022, <https://www.ilga-europe.org/files/uploads/2022/06/NORTH-MACEDONIA.pdf> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- ILGA Europe (ILGA), *NORTH MACEDONIA*, 2020, https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/2020/north_macedonia.pdf [geraadpleegd op 09/06/2020]
- ILGA Europe, *2023 Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People in Europe and Central Asia*, <https://www.ecoi.net/en/file/local/2087591/annual-review-2023.pdf>
- ILGA Europe, *LGBTI Enlargment review 2020*, 02/2020, <https://www.ilga-europe.org/files/uploads/2022/04/annual-review-2020.pdf> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Independent Balkan News Agency, *Government in FYROM declares the "3-6-9" plan of reforms complete*, 17/04/2018, <https://balkan.eu.com/government-in-fyrom-declares-the-3-6-9-plan-of-reforms-complete/> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Independent Balkan News Agency, *North Macedonia: Reforms in the judiciary – Government, Opposition on opposite fronts*, 02/12/2019, <https://balkan.eu.com/reforms-in-the-judiciary-government-opposition-on-different-fronts/> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Independent Balkan News Agency, *North Macedonia: Vetting before the election*, 16/12/2019, <https://balkan.eu.com/north-macedonia-vetting-before-the-election/> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Info Migrants, *Ten alleged migrant smugglers arrested in North Macedonia*, 16/10/2020, <https://www.infomigrants.net/en/post/27979/ten-alleged-migrant-smuqglers-arrested-in-north-macedonia> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- International Federation for Human Rights (FIDH), *Concern regarding the situation of the LGBTI community in the Former Yugoslav Republic of Macedonia*, 12/11/2014, <https://www.fidh.org/International-Federation-for-Human-Rights/europe/macedonia/16450-concern-regarding-the-situation-of-the-lqbti-community-in-the-former> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Konrad Adenauer Stiftung (KAS), *Kommunalwahlen in Nordmazedonien: Erdrutschsieg der VMRO-DPMNE*, 11/2021, <https://www.ecoi.net/en/file/local/2063476/Kommunalwahlen+in+Nordmazedonien+%E2%80%93+Erdrutschsieg+der+VMRO-DPMNE.pdf> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Konrad Adenauer Stiftung (KAS), *Mazedonien: Sieg bei den Kommunalwahlen für die Regierungspartei*, 26/03/2013, <http://www.kas.de/mazedonien/de/publications/33935/> [geraadpleegd op 25/07/2018]

- Kurir News Agency, *The new law will significantly reduce domestic violence*, 30/09/2014, <http://kurir.mk/en/?p=38537> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Le Courrier des Balkans, *Homophobie : quand Edouard Lousi fait le buzz e Macédoine du Nord*, 18/08/2023, <https://www.courrierdesbalkans.fr/Homophobie-quand-Edouard-Lousi-fait-le-buzz-en-Macedoine-du-Nord> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Le Courrier des Balkans, *La renaissance d'une minorité bulgare divise la Macédoine du Nord*, 24/08/2023, <https://www.courrierdesbalkans.fr/La-reconnaissance-d-une-minorite-bulgare-divise-la-Macedoine-du-Nord> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Le Courrier des Balkans, *Macédoine du Nord: six ans de prison pour les organisateurs de l'assaut du parlement*, 28/07/2021, <https://www.courrierdesbalkans.fr/Assaut-du-Parlement-en-Macedoine-du-Nord-prison-pour-quatre-cadres-du-VMRO> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- LGBT United Tetovo, [website], s.d., <https://lgbtunited.org/?lang=en> [geraadpleegd op 09/06/2020]
- LGBTI Equal Rights Association for Western Balkans and Turkey, *LGBTI activists mobbed and attacked in North Macedonia*, 01/07/2019, <https://www.lgbti-era.org/news/lgbti-activists-mobbed-and-attacked-north-macedonia> [geraadpleegd op 09/06/2020]
- LGBTI Support Centre, [website], s.d., <http://lgbti.mk/about-the-center/?lang=en> [geraadpleegd op 09/06/2020]
- LGBTI United, *Criminal sentenced to two years in prison for assaulting activist Bekim Asani at Skanderbeg Square in Skopje*, 5/09/2023, <https://lgbtiunited.mk/en/2023/09/05/criminal-sentenced-to-two-years-in-prison-for-assaulting-activist-bekim-asani-at-skanderbeg-square-in-skopje/> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- LSEE Research on South Eastern Europe, *Coup d'état or a Macedonian post-Snowden syndrome?* Nenad Markovikj, 10/02/2015, <http://blogs.lse.ac.uk/lsee/2015/02/10/mk-coup-detat-or-post-snowden-syndrome/> [geraadpleegd op 15/06/2015]
- Macedonian Helsinki Committee (MHC), *Who can (not) report gender-based violence?*, 2022, pp.6,28,29, https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2022/07/ko%D1%98-nemozhe-da-pri%D1%98avi-nasilstvo_ang-finalna.pdf [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Macedonian Information Agency, *Macedonia's Parliament joins global campaign against gender-based violence*, 24/11/2017, <https://www.mia.mk/en/Inside/RenderSingleNews/289/133985483> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Macedonian Young Lawyers Association (MYLA), *Field Report 2021*, 2022, <https://myla.org.mk/wp-content/uploads/2022/03/FIELD-REPORT-2021-MYLA-compressed.pdf> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Meta, *Parliament of North Macedonia elects new Commission for Prevention and Protection against Discrimination*, 26/01/2021, <https://meta.mk/en/parliament-of-north-macedonia-elects-new-commission-for-prevention-and-protection-against-discrimination/> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Municipality of Suto Orizari, *Mayor*, s.d., <https://sutoorizari.gov.mk/en/mayor/> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- National Network to end violence against women and domestic violence, [website], s.d., <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/en/> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- North Atlantic Treaty Organisation (NATO), *North Macedonia joins NATO as 30th Ally*, 27/03/2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174589.htm [geraadpleegd op 09/06/2020]
- North Atlantic Treaty Organization (NATO), *Press Conference of EU, Concordia and OSCE*, 01/12/2003, <https://www.nato.int/fyrom/hqskopje/2003/t031119a.htm> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *OSCE-supported Strategies for Effective Police Reform Presented in Skopje*, 10/12/2019, <https://www.osce.org/mission-to-skopje/441682> <https://www.osce.org/mission-to-montenegro/518559> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *OSCE introduces concept of dialogue policing to national police service in North Macedonia*, 03/11/2021, <https://www.osce.org/mission-to-skopje/503233> [geraadpleegd op 5/10/2022]

- Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Trust in police goes up, shows OSCE-supported survey presented in Skopje*, 20/12/2019, <https://www.osce.org/mission-to-skopje/442759> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) - Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), *The Former Yugoslav Republic of Macedonia. Referendum 30 September 2018. ODIHR Referendum Observation Mission Final Report*, 21/01/2019, <https://www.osce.org/odihr/elections/north-macedonia/409554?download=true> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) - Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), *International Election Observation Mission. Republic of North Macedonia – Presidential Election, Second Round, 5 May 2019. Statement of Preliminary Findings and Conclusions*, 06/05/2019, <https://www.osce.org/odihr/elections/north-macedonia/418853?download=true> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Annual report on Hate Crimes in 2020*, 03/03/2021, <https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2021/06/annual-report-on-hate-crime-2020-eng-final.pdf> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), *Annual report 2020, 2021*, https://www.osce.org/files/f/documents/e/e/485321_0.pdf [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *FYROM early parliamentary elections, 11 December 2016*, 28/02/2017, <https://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/302136?download=true> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *INTERNATIONAL ELECTION OBSERVATION MISSION Republic of North Macedonia – Presidential Election, Second Round, 5 May 2019 - STATEMENT OF PRELIMINARY FINDINGS AND CONCLUSIONS*, 05/05/2019, https://www.osce.org/files/f/documents/6/a/418853_1.pdf [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), Roma and Sinti, [website], s.d., <https://www.osce.org/mission-to-skopje/roma-and-sinti> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *TAHCLE: Training on Hate Crime for Law Enforcement - Curriculum for Trainers*, 01/08/2019, <https://polis.osce.org/tahcle-training-hate-crime-law-enforcement-curriculum-trainers> [geraadpleegd op 09/06/2020]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA-REFERENDUM 30 September 2018- ODIHR Referendum Observation Mission Final Report*, 21/01/2019, <https://www.osce.org/files/f/documents/6/1/409554.pdf> [geraadpleegd op 09/06/2020]
- Osservatorio Balcani e caucaso transeuropa (OBCT), *North Macedonia, a government in perpetual transformation*, 24/03/2023, <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/North-Macedonia/North-Macedonia-a-government-in-perpetual-transformation-224247> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Pointpulse, *The Best and the Worst of the Police in Macedonia*, 27/01/2017, <http://pointpulse.net/magazine/best-worst-police-macedonia/> [geraadpleegd op 26/07/2018]
- Pointpulse, *The Citizen's opinion of the police Results of the Public Opinion Survey Conducted in Macedonia*, 09/2017, <http://pointpulse.net/wp-content/uploads/2017/09/MKD-Survey-2017-ENG.pdf> [geraadpleegd op 26/07/2018]
- Politico, *North Macedonia backs compromise plan with Bulgaria, opening the way for EU membership*, 1/07/2022, <https://www.politico.eu/article/north-macedonia-backs-compromise-plan-with-bulgaria-opening-the-way-for-eu-membership/>[geraadpleegd op 5/10/2022]
- Radio Free Euopre (RFE), *North Macedonia's Kovacevski Approved As New PM*, 17/01/2022, <https://www.ecoi.net/en/document/2066652.html> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Radio Free Europe (RFE), *North Macedonia Arrests Eight Men Suspected Of Creating Terrorist Organization*, 29/12/2020, <https://www.rferl.org/a/north-macedonia-islamic-state-terrorism/31024152.html> [geraadpleegd op 12/08/2021]

- Radio Free Europe (RFE), *North Macedonia's President Joins Hundreds For Second 'Pride' Parade*, 26/06/2021, <https://www.rferl.org/a/macedonia-pride-parade-president-pendarovski-attends-zaev/31327768.html> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Radio Free Europe (RFE), *North Macedonia's Pro-EU Social Democrats Win Elections, Face Complex Coalition Talks*, 17/07/2020, <https://www.rferl.org/a/north-macedonia-election-zaev-coalition/30732551.html>
- Radio Free Europe (RFE), *North-Macedonia's ex PM Gruevski sentenced to Prison*, 29/09/2020, <https://www.rferl.org/a/north-macedonia-s-ex-pm-gruevski-sentenced-to-prison/30864838.html> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *First Pride Parade Is LGBT Milestone In North Macedonia*, 28/06/2019, <https://www.rferl.org/a/north-macedonia-lgbt-rights/30026168.html> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Former Macedonian Leader Faces Two Years In Prison After Losing Appeal*, 10/11/2018, <https://www.rferl.org/a/former-macedonian-prime-minister-gruevski-faces-two-years-prison-after-losing-appeal/29592874.html> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Former Macedonian Leader Faces Two Years In Prison After Losing Appeal*, 10/11/2018, <https://www.rferl.org/a/former-macedonian-prime-minister-gruevski-faces-two-years-prison-after-losing-appeal/29592874.html> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *North Macedonia Parliament Dissolves After Passing Key Prosecution, Defense Legislation*, 16/02/2020, <https://www.rferl.org/a/north-macedonia-parliament-dissolves-after-passing-key-prosecution-defense-legislation/30437229.html> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *North Macedonia Sets April Date For Snap Polls After EU Snub*, 21/10/2019, <https://www.rferl.org/a/north-macedonia-sets-april-date-for-snap-polls-after-eu-snub/30226550.html> [Geraadpleegd op 24/07/2020]
- Regional Anti-Corruption Initiative, *Macedonia Anti-Corruption Institutional Framework*, s.d., <http://rai-see.org/macedonia-anti-corruption-institutional-framework/> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Regional Anti-corruption Initiative, *North Macedonia General Information*, s.d., <https://rai-see.org/learning-hub/mapping-anti-corruption-in-see/north-macedonia/> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Reporters Without Borders (RWB), *Ranking*, s.d., <https://rsf.org/en/ranking?> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Reporters Without Borders (RWB-RSF), *Ranking 2019*, 2019, <https://rsf.org/en/ranking> [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Republic of Macedonia - Ministry of Interior, *Police Development Strategy 2016-2020*, 01/2016, [http://www.mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/publikacii%20pdf/Police%20Developement%20Strategy%2016-2020%20\(1\).pdf](http://www.mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/publikacii%20pdf/Police%20Developement%20Strategy%2016-2020%20(1).pdf) [geraadpleegd op 02/08/2019]
- Republic of Macedonia Ombudsman, *Annual report 2015*, 03/2016, <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2015/GI%202015-Ang-za%20pecat.pdf> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Republic of Macedonia, *Constitution of the Republic of Macedonia*, versie 11/01/2019, <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/36714/70972/F511737559/MKD36714%20Eng.pdf> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Republic of Macedonia, Government, *Plan 3-6-9*, s.d., <http://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/Narrative%20Plan%206-9%20EN.pdf> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Republic of Macedonia, Ministry of Interior, *Police Development Strategy*, 01/2016, [http://www.mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/publikacii%20pdf/Police%20Developement%20Strategy%202016-2020%20\(1\).pdf](http://www.mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/publikacii%20pdf/Police%20Developement%20Strategy%202016-2020%20(1).pdf) [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Republic of Macedonia, Ministry of Labor and Social Policy in collaboration with the National Coordinator of the Decade and strategy of Roma, *Strategy for the Roma in Republic of Macedonia (2014-2020)*, 06/2014,

- https://www.rcc.int/romaintegration2020/download/docs/MK2014-2020_en.pdf/a4b7a7abd52eaa6a5b369f18f180cc12.pdf [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Republic of Macedonia, Ombudsman Republic of Macedonia, *Annual Report 2014*, 03/2015, <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2014/GI%202014.pdf> [geraadpleegd op 10/01/2017]
- Republic of North Macedonia, Government, *Plan for immediate reform priorities "3 - 6 - 9"*, s.d., <https://vlada.mk/node/14649?ln=en-qb> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Republic of North Macedonia, *Law on Prevention and Protection against Discrimination*, 16/05/2019, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2019\)040-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2019)040-e) [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Republic of North Macedonia, Ministry of Interior, *List of safe countries of origin*, *Official Gazette of RNM no. 56*, 15/03/2019, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=5d35b3e64> [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Republic of North Macedonia, Ombudsman, *Annual report on the level of respect, promotion and protection of human rights and freedoms 2021*, 04/2022, <https://ombudsman.mk/CMS/Upload/NarodenPravobranitel/upload/Godisni%20izvestai/GI-2021/GI-2021-Ang.pdf> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Republic of North Macedonia, Ombudsman, *General data for the Ombudsman*, s.d., <https://ombudsman.mk/Homepage.aspx> [geraadpleegd op 5/10/2022]
- Republika, *Katica Janeva escorted to prison, will serve seven years for racketeering*, 23/07/2021, <https://english.republika.mk/news/macedonia/katica-janeva-escorted-to-prison-will-serve-seven-years-for-racketeering/> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Roma Times, *40 victims of domestic violence sought free legal assistance through project access to justice in Macedonia*, 06/03/2017, <http://www.romatimes.news/index.php/en-us/nevipena/121-nevipe/1909-40-victims-of-domestic-violence-sought-free-legal-assistance-through-project-access-to-justice-in-macedonia> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Roma Times, *The informal network of Roma ngo's in Macedonia – Roma Decade Focal point Macedonia-reaction*, 20/04/2016, <http://www.romatimes.news/index.php/en-us/nevipena/121-nevipe/872-the-informal-network-of-roma-ngos-in-macedonia-roma-decade-focal-point-macedonia-reaction> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Roma Times, *The informal network of Roma ngo's in Macedonia – Roma Decade Focal point Macedonia-reaction*, 20/04/2016, <http://www.romatimes.news/index.php/en-us/nevipena/121-nevipe/872-the-informal-network-of-roma-ngos-in-macedonia-roma-decade-focal-point-macedonia-reaction> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Schweizerische Flüchtlingshilfe (SFH), *Nordmazedonien: Diskriminierung von Roma beim Zugang zu Gesundheitsdiensten*, 25/11/2022, https://www.ecoi.net/en/file/local/2085966/221125_MAZ_GesundheitsversorgungRoma.pdf, [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Star-Star, *TransFormA – An Initiative for Protection and Promotion of Transgender People's Rights in North Macedonia*, 02/10/2019, <https://starsexwork.org/трансформа-иницијатива-за-заштита-и/?lang=en> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- Subversive Front, [website], s.d., <http://s-front.org.mk/en/> [geraadpleegd op 09/06/2020]
- The World Bank, *Supporting the effective reintegration of Roma Returnees in the Western Balkans*, 2019, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/541481560764323661/pdf/Supporting-the-Effective-Reintegration-of-Roma-Returnees-in-the-Western-Balkans.pdf> [geraadpleegd op 09/06/2020]
- Transparency International (TI), *Corruption Perceptions Index 2022, 2023*, https://images.transparencycdn.org/images/Report_CPI2022_English.pdf?utm_source=dvtr.it&utm_medium=twitter [geraadpleegd op 14/11/2023]
- Transparency International, *Corruption Perception Index – North Macedonia*, 2019, <https://www.transparency.org/en/cpi/2019/results/mkd#> [Geraadpleegd op 09/06/2020]

- Transparency International, *Corruption Perception Index*, 21/02/2018, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 [geraadpleegd op 25/07/2018]
- Transparency International, *Examining State Capture Undue Influence on Law-Making and the Judiciary in the Western Balkans and Turkey*, 2020, https://images.transparencycdn.org/images/2020_Report_ExaminingStateCapture_English.pdf [geraadpleegd op 12/08/2021]
- Transparency International, *Macedonia*, s.d., <https://www.transparency.org/en/countries/macedonia-fyr> [Geraadpleegd op 09/06/2020]
- TRTWorld, *Macedonia's Albanian Language law does little to ease ethnic Tensions*, 30/03/2018, <https://www.trtworld.com/life/macedonia-s-albanian-language-law-does-little-to-ease-ethnic-tensions-16344>
- UNIA, *meervoudige discriminatie en intersectionaliteit*, s.d., <https://www.unia.be/nl/discriminatiegronden/meervoudige-discriminatie-en-intersectionaliteit>, [geraadpleegd op 7/11/2023]
- United Nations – Secretary General, *Statement attributable to the Spokesman for the Secretary-General on Prespa Agreement*, 13/02/2019, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2019-02-13/statement-attributable-the-spokesman-for-the-secretary-general-prespa-agreement> [geraadpleegd op 09/06/2020]
- United Nations Committee against torture, *Concluding Observations on the Third Periodic Report of the Former Yugoslav Republic of Macedonia*, 07/05/2015, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/MKD/CAT_C_MKD_CO_3_20486_E.pdf [geraadpleegd op 26/07/2018]
- United Nations Committee against Torture, *Fourth periodic report submitted by North Macedonia under article 19 of the Convention pursuant to the simplified reporting procedure, due in 2019**, 29/06/2020, <https://www.ecoi.net/en/file/local/2039848/G2026563.pdf> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Global report on trafficking in persons 2022 country profiles Central and South-Eastern Europa*, https://www.ecoi.net/en/file/local/2086882/Central_South-Eastern_Europe_2022.pdf[geraadpleegd op 14/11/2023]
- United Nations Women, *“New law spurs action, bringing protection to many”*, 30/10/2014, <http://www.unwomen.org/en/news/stories/2014/11/new-law-spurs-action-in-macedonia>, [geraadpleegd op 25/07/2018]
- United Nations, *Human Rights Committee raises concerns about gaps in anti-corruption programmes, violence, discrimination in FYROM*, 26/03/2008, <https://www.un.org/press/en/2008/hrct699.doc.htm> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- United States Department of State (USDoS), *North Macedonia 2020 Human Rights Report*, 03/2021, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/03/NORTH-MACEDONIA-2020-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf> [geraadpleegd op 12/08/2021]
- United States Department of State (USDoS), *2002 Country Report on Human Rights Practices* , 31/03/2003, <https://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2002/> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- United States Department of State (USDoS), *2003 Country Report on Human Rights Practices* , 25/02/2004, <https://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2003/> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- United States Department of State (USDoS), *2004 Country Reports on Human Rights Practices*, 28/02/2005, <https://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2004/41695.htm> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- United States Department of State (USDoS), *2016 Report on International Religious Freedom*, 15/08/2017, <https://www.ecoi.net/en/document/1407758.html> [geraadpleegd op 25/07/2018]
- United States Department of State (USDoS), *2017 Country Report on Human Rights Practices – Macedonia*, 20/04/2018, <https://www.state.gov/reports/2017-country-reports-on-human-rights-practices/macedonia/> [geraadpleegd op 02/08/2019]

United States Department of State (USDoS), *2017 Country Report on Human Rights Practices – Macedonia*, 20/04/2018, <https://www.state.gov/reports/2017-country-reports-on-human-rights-practices/macedonia/> [geraadpleegd op 5/10/2022]

United States Department of State (USDoS), *2018 Country Report on Human Rights Practices – North Macedonia*, 13/03/2019, <https://www.state.gov/reports/2018-country-reports-on-human-rights-practices/north-macedonia/> [geraadpleegd op 5/10/2022]

United States Department of State (USDoS), *2018 Report on International Religious Freedom – North Macedonia*, 21/06/2019, <https://www.state.gov/reports/2018-report-on-international-religious-freedom/north-macedonia/> [geraadpleegd op 02/08/2019]

United States department of State (USDoS), *2020 Report on International Religious Freedom: North Macedonia*, 12/05/2021, <https://www.ecoi.net/en/document/2051681.html> [geraadpleegd op 12/08/2021]

United States Department of State (USDoS), *2021 Report on International Religious Freedom: North Macedonia*, 06/06/2022, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/05/NORTH-MACEDONIA-2021-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf> [geraadpleegd op 29/11/2022]

United States Department of State (USDoS), *Country Report on Human Rights Practices 2011*, 24/05/2012, <https://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2011/eur/186377.htm> [geraadpleegd op 25/07/2018]

United States Department of State (USDoS), *Country Report on Human Rights Practices 2016*, 03/03/2017, <https://www.ecoi.net/en/document/1394589.html> [geraadpleegd op 25/07/2018]

United States Department of State (USDoS), *Macedonia 2017 Human Rights Report*, 20/04/2018, <https://www.state.gov/documents/organization/277435.pdf> [geraadpleegd op 25/07/2018]

United States Department of State (USDoS), *North Macedonia 2018 Human Rights Report*, 21/06/2019, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/03/NORTH-MACEDONIA-2018-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf> [Geraadpleegd op 09/06/2020]

United States Department of State (USDoS), *North Macedonia 2019 Human Rights Report*, 11/03/2020, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/NORTH-MACEDONIA-2019-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf> [Geraadpleegd op 09/06/2020]

United States Department of State (USDoS), *North Macedonia 2021 Human Rights Report*, 13/04/2022, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/02/313615_NORTH-MACEDONIA-2021-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf [geraadpleegd op 5/10/2022]

United States Department of State (USDoS), *North Macedonia 2022 Human Rights Report*, 21/03/2023, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/02/415610_NORTH-MACEDONIA-2022-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf [geraadpleegd op 14/11/2023]

Women against Violence (WAVE), *Mapping of sexual violence services in the western Balkans and Turkey Executive Summary*, 10/2019, https://cssplatform.org/wp-content/uploads/2019/10/CSSPWAVE_SVReport190927_web.pdf [geraadpleegd op 5/10/2022]

Women against Violence (WAVE), *Wave country Report 2021*, 20/12/2021, https://wave-network.org/wp-content/uploads/WAVE_Country-Report.pdf [geraadpleegd op 5/10/2022]